

НАШ ЈЕЗИК

LV св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Марта Бјелетић, др Вељко Брборић, др Рајна Драгићевић,
др Владан Јовановић, др Драгана Мршевић Радовић, др Слободан Новокмет,
др Ђорђе Оташевић, др Стана Ристић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига LV

Св. 1 (2024)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Један новији слој у развоју српске воћарске терминологије: воћке доспјеле у српске крајеве посредством Аустроугарске и судбина њихових имена у српском језику
(НЕЂО Г. ЈОШИЋ, НАТАША С. ВУЛОВИЋ ЕМОНТС) 1–27
- Однос према туђицама и позајмљеницама у рубрикама „Језичке поуке“ и „Наша пошта“ у часопису *Наш језик*
(ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ) 29–51
- Утицај културнополитичких околности на избор примера у српским правописима (МИЛОШ В. МИЛИЋЕВИЋ) 53–73
- Фразеолошке јединице са компонентом *јабука* у лингвокултуролошкој анализи концепта (МИЛЕНА М. СТОЈАНОВИЋ) 75–90

П р и к а з и

- Срето Танасић, *Српски језик и ћирилица: огледало српско*
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 91–95
- Јелена Петковић, *Двосмјерука негација у српском језику*
(АНА М. КРСТИЋ) 96–100
- Милица Стојановић, *Глаголи са више ѓрефикса у српском језику*
(МАРИНА Ј. БАГИ) 101–107
- Вања Миљковић, *Прошлогодашња семантика глаголских ѓрефикса у српском језику* (ЈОВАНА В. ИВАНИШ) 108–114

In memoriam

- Проф. др Даринка Гортан Премк (РАДА Р. СТИЈОВИЋ) 115–117
- Проф. др Даринка Гортан Премк (ЕЛЕНА ЈОВАНОВА ГРУЈОВСКА) 118–119
- Проф. др Мирослав Николић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 120–126
- Проф. др Гордана Јовановић (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 127–130

Ч л а н ц и

УДК 811.163.41'373.2:634.1

Оригинални научни рад
Примљено 14. маја 2024. г.
Прихваћено 2. јула 2024. г.

НЕЂО Г. ЈОШИЋ*

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8921-2936>

НАТАША С. ВУЛОВИЋ ЕМОНТС**

(Институт за српски језик САНУ, Београд)***

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5247-3748>

ЈЕДАН НОВИЈИ СЛОЈ У РАЗВОЈУ СРПСКЕ ВОЋАРСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ: ВОЋКЕ ДОСПЈЕЛЕ У СРПСКЕ КРАЈЕВЕ ПОСРЕДСТВОМ АУСТРОУГАРСКЕ И СУДБИНА ЊИХОВИХ ИМЕНА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад има за циљ да прикаже воћарску номенклатуру карактеристичну за период Аустроугарске монархије која је (доспијевајући на штокавско тле) на овај или онај начин прилагођавана захтјевима и творбеним начелима српског језика. Индекс српских замјена начињен је према стању у старијим воћарским приручницима (и постојећим већ адаптираним именима преузетим из српских описних рјечника). Адаптација њемачких назива подразумијевала је одређена творбена начела, али и инвентивност (која се углавном испољавала код аутора наших воћарских приручника).

Кључне ријечи: лексикологија, воћарска терминологија, њемачка воћарска номенклатура (из периода Аустроугарске монархије), адаптација, српски језик.

Развој терминологије народне и стручне у неком језику увијек је прилично дуг и сложен језички процес. Попут других лексичких једи-

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

*** Рад је финансирао Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

ница из основног лексичког фонда које прати одређени творбено-семантички развој, и номенклатуре (народне и стручне) подразумијевају одређени развој, као и извјесне мијене на путу свога уобличавања. Сасвим основано се може рећи да је српска народна воћарска терминологија (од које се полази у разматрању и анализи имена воћака западноевропског поријекла), у погледу својих важнијих творбено-семантичких обиљежја, уобличена крајем XIX вијека. Другим ријечима, крајем XIX вијека имали смо мање-више довршен именослов наших воћака, који је чинио предмет посебне монографије објављене под насловом *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (Јошић 2016а). Ситније промјене у већ постојећем заокруженом именослову српских воћака настајале су и касније, и оне се могу оквалификовати као ширење терминолошког система условљено појавом нових воћака у нашој воћарској пракси и нових тенденција у њеном развоју.

Један такав талас ширења воћака западноевропског поријекла заплуснуо је сјеверозападни дио штокавске територије, а касније се доста брзо ширио и на друге њене дијелове. Ријеч је о воћкама гајеним на тлу Аустријског царства (1804–1867), надасве воћкама из Аустроугарске монархије (1867–1918), као о једном новом искуству ширења воћног асортимента одгајаног на подлогама слабије бујности него што су то биле старе воћке калемљене на дивљим (изузетно бујним) подлогама карактеристичне за наше (и не само наше) тле. Ширење воћака западноевропског поријекла отпочело је почетком XIX вијека, а његов најснажнији талас заплуснуо је српске крајеве за вријеме Аустроугарске монархије, посебно њене рубне дијелове (Банију и Кордун, Славонију, Војводство), ширећи се надаље у Босни и Краљевини Србији (гдје је постојало неколико расадника у којима се примјењивало европско искуство калемљења њихових воћака на мање бујним подлогама). Њихова имена (махом њемачкога поријекла) на овај или онај начин подлијегала су процесу творбено-семантичке адаптације у српској језичкој средини. Чин посрбљавања стручних воћарских термина карактеристичан је за поједине ауторе наших воћарских приручника с краја XIX и из прве половине XX вијека (Тодоровића, Лукмана, Бубића), који су настојали да бројна страна имена воћака страног поријекла адаптирају и творачки уклопе у већ постојећи српски воћарски лексикон. Свакако, адаптација њихових имена није карактеристична једино за њихове воћарске приручнике и воћарске брошуре – нешто термина „примило се“ и у народу, о чему свједочи грађа преузета из појединих збирки народних ријечи углавном из рубних сјеверозападних српских области инкорпорисана у Речнику САНУ, Рјечнику ЈАЗУ, Речнику МС.

Период ширења ових воћака био је ипак кратак: усплиједили су ратови (1914–1918; 1941–1945), а последице њих готово је потпуно прекинут.¹ У том периоду уведен је знатан број различитих воћака у нашу воћарску праксу, а с њима и страна имена, која су у српској језичкој средини подлијегала одређеним видовима адаптације. Језичка адаптација услед поменутих друштвено-историјских околности остала је као неки недовршени процес: имена воћака западноевропског поријекла никад се нису у потпуности уклопила у српски воћарски именослов.

Овај рад има за циљ да покаже тежњу ка томе да **једночлани** воћарски термини (заступљени у нашим старијим воћарским приручницима и другим изворима) буду супституенти вишечланих њемачких термина (ријетко кад и других). У језичкој пракси на штокавском тлу јавља се прилично разнолик спектар творбено-семантичких модела који фигурирају као замјена за стране творбене обрасце. Такви творбени модели за страна помолошка имена одсликавају тежње ка прилагођавању страних образаца творбено-семантичком духу нашег именослова.

Најједноставнији начин прилагођавања, онај крајње уопштени, дат је у Вуковом *Српском рјечнику* (1818) код неких воћарских термина. Нпр. под ријечју **мљѣйкиња** (зн. 2) стоји: „(у Боци) некаке бијеле велике трешње, Art Kirschen, cerasi genus“. Ми знамо да су те Вукове **мљѣйкиње** трешње имале свој прави назив у воћарској номенклатури, али је он пренио оно што се у Боки о њима знало – тек то да су поријеклом из Млетака, и та представа о поријеклу послужила је као мотив за њихово именовање. Новији познаваоци воћака страног поријекла код којих се читује тежња ка адаптацији њихових имена, посебно Тодоровић (1899),² били су прилично добри познаваоци именослова њемачких воћака (каткад и других) и њихова имена су понекад давали у оригиналу. Број страних (углавном њемачких) имена у њиховим прилозима познавању воћарства и воћарске терминологије није богзна колико велик, али може пружити представу о томе како се о њима размишљало и како се настојало да се посрбе и приближе нашем човјеку.

¹ Десило се тако да неке веома квалитетне воћке постоје на терену (углавном на окућницама), а да им се не знају имена. Неријетко сам могао да чујем за неку јабуку ово: „Лепа нека јабука, али не знам како се зове!“, или: „Ма добра крушка, баш фина, ал’ не зна нико како се зове!“. Обично се зна како је ту воћку укалемио поименице овај или онај и ништа више.

² „Као добар познавалац српске воћарске терминологије, имао је [Тодоровић] слуша за језичко стваралаштво, па и именовање нових воћних сорти. При посрбљавању имена воћака из њемачког говорног поднебља, он је био некако на средмеђи између струке и традиције, између потребе да да потпун терминолошки еквивалент њемачком имену или да такво описно, вишечлано име у потпуности посрби ослањајући се на једночлана образовања карактеристична за српски воћарски именослов“ (Јошић 2016б: 54).

Адаптацији воћарских термина приклањали су се и други језици и други народи. Илустрације ради поменућемо овдје јабуку именовану по чувеном руском селекционару, помологу Антонову. У њемачким приручницима она слови као **Antonowka** (опис и цртеж оловком: Engelbrecht 1889, под бр. 150; Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 81; цртеж у боји: Mitschurin). Она је поријеклом из Русије, а у Њемачкој се јавља и под синонимичним именом као **Possarts Nalivia** (нпр. Engelbrecht, под бр. 21) и као **Antonowka**. Она је код нас позната под именом **анџуновка**: „Бергамонтни ренет ... [добивена је] крижањем крушке и јабуке антуновке“ (Нова Европа, Речник МС). О овој јабуци се (на основу слободног превода преузетог из једног њемачког предатног часописа за воћарство) може рећи следеће: поријеклом је из Русије, одакле је увезена у Њемачку под два различита имена. Високи службеник Possart је јабуку примио из Москве почетком XIX вијека под називом **Nalivia (Possarts Nalivia)**. Педесетак година касније, иста јабука из Риге поново је дошла у Њемачку, гдје је размножавана под својим општепознатијим руским именом **анџоновка**. У Русији је ова јабука једна од најраспрострањенијих сорти. Укратко речено, селећи се из једне земље у другу, воћарски термини подлијегали су промјенама и у именовању или неким видовима језичке адаптације. Тако се и код нас (како то посвједочују наши аутори) очитовало живо настојање да се воћкама поријеклом из Аустроугарске монархије (или у нешто каснијем периоду углавном са њемачког тла) већ према њиховим њемачким називима успостави неки прикладан српски еквивалент. Највећи број оваквих имена посрбљених на овај или онај начин садржан је у приручницима (Тодоровић 1899; Бубић 1948; Лукман 1938), али су поједина адаптирана (или унеколико адаптирана) имена преузимања и из других извора,³ углавном евидентираних у Речнику САНУ, Речнику МС и Рјечнику ЈАЗУ.

Да бисмо употпунили представу о воћкама западноевропског поријекла које су највећим дијелом доспјевале у нашу средину током

³ Тако је нпр. јабука **адамовка** потврђена у Славонији на терену. То би морала бити иста она јабука коју Милан Ланг помиње као **адамчица**. Опис ове јабуке и његово објашњење преузео је Веселин Чајкановић (1994: 98). Ријеч је о ребрастој јабуци, те умјесто образложења преносимо Лангов опис: „Јабука адамчица. Ова јабука нађе се и код нас у гдјекојем воћњаку. Има на плоду на пет мјеста утиснуте браздице, пак се прича, да је то она врста јабуке, што ју је Ева у Рају земаљском скинула са стабла и дала Адаму, и од онда се на њој види оних пет бразда од Евиних прста“ (Ланг 1911: 40). У новијој литератури ријетко се среће и њено двочлано име: **адамова звезда**. С обзиром на то да су ребра ове јабуке веома изразита, визуелна представа о њој била је мотив да се она тако сликовито назове.

сден и Елберга (Бубић 1948: 40). Код бресака треба узети „Амсден“, „галицу“, „мајски свет“ (Сељачки буквар 1937, Речник САНУ).

Ananasrenette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 427, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 50; цртеж у боји: Aehrenthal, GDM, Langenthal, Lauche, Schaal и др.) **ананас ренети** (Бубић 1948: 17).

Antonowka (опис и цртеж оловком: Engelbrecht 1889, под бр. 150, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 81; цртеж у боји: Mitschurin): **анџунџка** – Бергамонтни ренет ... [добивена је] крижањем крушке и јабуке антуновке (Нова Европа, Речник МС).

Batullenapfel (опис и цртеж оловком: Engelbresht, под бр. 670, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 540; цртеж у боји: Gaucher, Lucas 1875–1905, Stoll): **батџулџка** – Између јабука и крушака највише се препоручују: јабуке ... батулџка, бреданка, бресквача (Тодоровић Б., Речник МС); **бџџола**, **бџџолџна**, **бџџџлџка** (Рјечник ЈАЗУ; Речник САНУ); **бџџола**, **бџџџлџка**, **бџџџолина** (Рјечник ЈАЗУ) – Бутоленка, суврст бијеложуте јабуке (Шулек Б., Речник САНУ). (Хефеле Ф., РЈА); **бџџула**, **бџџџлача**, **бџџџлџна**, **бџџџлџка**, **бџџџулија** (Рјечник ЈАЗУ; Хрватска, Шулек Б., Речник САНУ; Фоча, Речник САНУ); **бџџџџџница** (Славонија, Речник САНУ); **бџџџџџија** (Преглед излагача, Речник САНУ).

Baumanns Renette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 435, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 226; цртеж у боји: Aehrenthal, GDM, Langenthal, Lauche и др.): **Бауманова ренети** (Тодоровић 1899: 258).

Bergamotte Renée (фр., једна новија француска сорта) (без аутора, цртеж у боји у часопису *Nach der Arbeit*): **бергамонџни ренет** – Бергамонтни ренет ... [добивена је] крижањем крушке и јабуке антуновке (Нова Европа, Речник МС).

Blumenbachs Butterbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 60; цртеж у боји: GDM, Lauche, Lucas 1875–1905, Schaal, Stoll и др.): **Блуменбахова масџџка** (Речник САНУ, под масџџка); **Блуменбахова водењача** (Тодоровић 1899: 257).

Boikienapfel (sin. Boiken) (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 90; цртежи: GDM 1894, Lauche, Schall, Lucas 1867, Stoll): **бџџџа** – Боиње су [јабуке] ко шака крупне, полак црљене ... Боиње сазрију потље бербе, па су с почетка окиселе (Варош, Лукић 1919: 179); **бџџџџа** ж врста јабуке (Пољ. енци., 530).

Boscs Flaschenbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 49; цртеж у боји: GDM, Langenthal, Lauche, Schaal, Stoll и др.): **Боскова џџџџџица** – Овај начин присађивања ... у приме-

боји: Koloc. Legenthal, Löschnig): *дамасѡнка* – Кожарке ... се продају по истим ценама као јабуке за прераду (кожарка јесења ... дамасонка, Паркер и друге) (Лукман Ф., Речник САНУ).

Delicious (цртеж у боји: Koloc): *дѐличес* – Код нас су уведене само две жуте америчке ... сорте јабука, и то њутон ... и жути деличес (Сељачки буквар 1938, Речник САНУ); *дѐлишез* – Сорте зимских јабука ... најљепшег укуса ... цонатан, делишез, вајнсеп, графенштајнка (Бубић 1948: 17); *дѐлишес* – Калифорниске јабуке има неколико врста: делишес, цонатан, ромбјути и вајнсеп (Сељачки буквар 1938, Речник САНУ). Делишес је новија америчка сорта. Плод ... ребрастог облика и црвено пругаст. Прилично је крупан ... Месо је жућкасто ... има ванредан мирис ... Зимска јабука (Лукман Ф., Речник САНУ).

Diels Butterbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 70; опис Zschockke; цртеж у боји: Aehrenthal, Gaucher, GDM, Langenthal и др.): *Дилова масловка* – Од свих крушака садиће се кањишка ... караманка (буздованлија) ... јерибасма ... Дилова масловка ... калуђерка ... зимска деканткиња (Бубић 1948: 11). Каснојесење и ранозимске [крушке] (октобар–децембар): Дилова масловка и калуђерка (Бубић 1948: 25). Дилова масленка (Diels Butterbirne ...) ... Месо је бијело, слатко, њежно, сочно, шећерасто и миришљаво (Радић Ј., ЛК 1941, Речник САНУ).

Dietzer Goldrenette (цртеж у боји Laucher и др.): *дицерска ренета* (јабука) (Тодоровић 1899: 257).

Doktor Lucaspfirsih (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 34): *дѡкѡѣрка* (трешња) – Неки препоручују да се уведе и лионска рана (звана докторка) која стиже одмах иза најраније а која се јако добро показала у околици Београда (Бубић 1948: 34).

Дурчсичтиге Кирсче (цртеж у боји: Langethal): **дорáнција** – Доранције су крупне, жуте и доста водене ... Нису длакаве (Варош, Лукић 1919: 181). (Вараждин, Шулек Б., Речник САНУ); **дорóнција** – Бреске ... Доронције су крупне ... водене (Варош, Лукић Л., Речник САНУ). (Дубица, Речник САНУ); **дурáнзлија** – Образ бео, румен као најлепша дуранзлија (Игњатовић Ј., Речник САНУ); **дурáнција** (маџ. *duránczi*) – Моја покојна мамица ... говорила би: какве аргентинске дуранције? (Крлежа М., Речник САНУ). (Бенешић Ј., Речник САНУ); **дурáнцила** – Дуранцла се зове јесења бресква за коштицу прилепљена (Бачка, Радонић Н., Речник САНУ); **дурáнцилија** – Њени румени образи, румени [су] као брескве дуранцлије (Сремац С., Речник САНУ). (Поповић Ђ., Речник САНУ).

Emil Heyst (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 150; цртеж у боји: Lauche): *Емило Хајст* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... Емило Хајст (Тодоровић 1899: 257).

Esperens Bergamotte (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 341; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Stoll и др.): *Есперенова бергамота* – Каснозимске (јануар–април): мадам Верте, зимска деканткиња, Лепинова, Есперенова бергамота и мехелка (Бубић 1948: 25). Прије 20 година било је по башчама Сарајева Есперенове бергамоте (Бубић 1948: 30); *Есперенова њакуша врста крушке* (Тодоровић 1899: 258).

Esperine (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, не види се под којим бројем; цртеж у боји: Lauche, Lucas–Oberdieck 1875–1905, Stoll): *еспереновка* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... еспереновка (Тодоровић 1899: 257).

Florianer Rosenapfel (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 193, Lucas–Oberdieck 1875–1905, под бр. 199; цртеж у боји: Lucas 1867): *лејдицветка* јек. *љейдицвјетка* – Црвена лепоцветка претставља новију сорту са више црвенила на себи, а мање финог укуса (Јукман Ф., Речник САНУ). Лепоцветка је јабука која сазрева у новембру и траје до децембра (Врање, Речник САНУ). Од свих јабука садиће се: колачара 20% ... љепоцвјетка 10% (Бубић 1948: 11). (Ужице, Преглед излагача, Речник САНУ).

Harberts Renette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 536, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 344; цртеж у боји: GDM, Langenthal, Lauche и др.): *Харбертова ренет* (Тодоровић 1899: 259).

Hardenponte Winterbutterbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 73; цртеж у боји: Aehrenthal, Gaucher, GDM, Langenthal, Stoll и др.): *Масленка зимска Харденпонт* (Hardenponte Winterbutterbirne ...) ... Месо је бијело-жута, фино, врло сочно, топиво попут маслаца (Радић Ј., ЛК 1941, Речник САНУ).

Hedelfinger Riesenkirsche (цртеж у боји: Gaucher, Lauche, Schaal и др.): *Хеделфингеров хрушт* – Одлично успијевају хруштеви затворене боје, међу којима је за наше прилике најбољи Хеделфингеров хрушт (Бубић 1948: 33). У сјевероисточној Босни ... уведени су и Хеделфингеров хрушт и крупни црни хрушт, а понегдје и воловско око (Бубић 1948: 33).

Hellmans Mellonebirne (опис Lucas–Oberdieck; цртеж у боји Lauche): *Хелманова босианка* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места базва, бостанка Хелманова (Тодоровић 1899: 257).

Hercförmige Weichsel (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 96; цртеж у боји: Langenthal, Sickler): *хѣрц* – Кад сам га упитао која је то трешња, рекао је кратко: – То је херц (околина Београда, потврда аутора).

Hercogin von Angouleme (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 105; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Lauche, Stoll и др.): *ангүлѣмка* (по француској покрајини Angoulême) – Ангулемка или војвоткиња ангулемска спада у најфиније крушке (Лукман Ф., Речник САНУ). Од наведених сората ... препоручили би Вам ... Од крушака: ангулемку ... зимску деканку ... можда још једну од раних сорти (лимунка, мирисавка, Вилдерова рана) (Сељачки буквар 1938, Речник САНУ); *војвојкиња* или *војвојкиња ангулемска (анжулемска)* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... војвоткиња анжулемска (Тодоровић 1899: 257). Ангулемка или војвоткиња ангулемска спада у најфиније крушке (Лукман Ф., Речник САНУ).

Hoyaische Goldrenette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 537, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 347; цртеж у боји: Lucas 1867): *Хујесова љарменка* (Тодоровић 1899: 258).

Gellerts Butterbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 298; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Lauche, Lucas–Oberdieck 1875–1905 и др.): *Гелертова масленка* – Гелертова масленка позната је још под именом Хардијева крушка ... Месо је жуто бијело ... фино, пресочно (Радић Ј., ЛК 1941, Речник САНУ).

General Tottleben (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 502; цртеж у боји: Lauche, Zschockke и др.): *генерал Тојлелебен* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... генерал Тотлебен (Тодоровић 1899: 257).

Giffards Butterbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 443; цртеж у боји: Gaucher, Lauche, Stoll): *Жифарова масловка* – Најраније крушке: мостарска мушкателка („мишћетин“), шарена јулска и Жифарова масловка (Бубић 1948: 23).

Goldrenette von Blenheim (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 514, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 241; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Langenthal и др.): *бленхајмска ренет* (Тодоровић 1899: 261).

Goldparmäne (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 522; opis: Zschockke; цртеж у боји: Aehrenthal, Gaucher, GDM, Langenthal, Mayer, Schaal и др.): *златна љарменка* – У њима успијевају од бољих врста [јабука]: канађанка, златна парменка (Петровић Руде, Речник МС). Од свих јабука садиће се: колачара ... канадска рената ... злат-

на парменка ... љепоцвјетка ... француска кожара ... графенштајнка (Бубић 1948: 11). (Речник МС).

Grafenstainer (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 28; цртеж у боји: Lucas 1867, под бр. 8, Aehrenthal, Gaucher, GDM, Langenthal и др.): *гравеништајнка* – Између јабука и крушака највише се препоручују: јабуке ... вајонка, гравенштајнка (Тодоровић 1899: 257); *графенштајнка* – Највише се цене за ова места јабуке ... говеђача, графенштајнка (Тодоровић 1899: 258). Од свих јабука седиће се: колачара ... канадска рената ... златна парменка ... љепоцвјетка ... француска кожара ... графенштајнка (Бубић 1948: 11). Од летњих сората [јабука] прво пристиже ... кардинал и графенштајнка (Јукман Ф., Речник САНУ).

Graf Canal (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 171; цртеж у боји: Langenthal, Lauche): *граф Канал* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... граф Канал (Тодоровић 1899: 257).

Graf Moltke (цртеж у боји: Lauche): *граф Молтке* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... граф Молтке (Тодоровић 1899: 257).

Große Romelter (цртеж у боји: Schaal): *ромеловка* (крушка) (Тодоровић 1899: 259).

Grumkower butterbirne (син. Grumkower Winterbutterbirne) (цртеж у боји: Gaucher 1894, GDM, Langenthal, Lauche и др.): *грумковерска водењача* (Тодоровић 1899: 257).

Gute Luise aus Avranches (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 383; опис без цртежа: Zschockke): *авраншка* – Најрадије се препоручују ... Крушке: Авраншка ... Звонача ... Мериска зимска ... Филиповка изврсна (Тодоровић Б., Речник САНУ). Тада бисмо у првом реду препоручили ове сорте [крушака] авраншка (октобар) (Бубић 1948: 30).

Gutte Luise (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 427; цртеж у боји: Aehrenthal, Gaucher, Langenthal, Mayer, Schaal и др.): *лујза* – Илија Мијатовић вели за луизу, да је подобија кантаруше (Српске новине 1890, Речник САНУ); *добра лујза* – Пуно име ове сорте [крушака] гласи Добра Лујза Авраншка. Може сачувати и скраћен назив Добра Лујза (Јукман Ф., Речник САНУ).

Jacobsapfel (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 447; цртеж у боји: Langenthal, Lucas 1867, Sickler): *јакобџка* (Скок, под Јаков); *јакопаљка* – Јакопаљке ... дођу о вршеvine, округле су, зелене коре, огњилу, добре су за јело и саме падаје (Варош, Лукић 1919: 177); *јакојовка* (Скок, под Јаков); *јакдџка* – Крушке

[у Славонији]: Челебинке, водењаче, дропље, јакопољке (Марковац М., Речник САНУ); *јакдџица* ж *врсиа крушке* (Рјечник ЈАЗУ; Скок, под Јаков).⁶

Jägers Renette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 309, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 658; цртеж у боји: Lauche): *Јегерова ренетта* (Тодоровић 1899: 257).

Jonathan (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 467, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 616; цртеж у боји: Lucas–Oberdieck 1875–1905, Schaal и др.): *јонџајн* – Плод јонатана има само средњу крупноћу (Лукман Ф., Речник САНУ). Јабукe јонатан ... пророде ... у петој ... години (Пол. 1950, Речник САНУ). Успијевају од бољих врста [јабука] ... златна парменка, јонатан (Петровић Р., Речник САНУ); *јонџајнка* – Ми највише купујемо јонатанке (Ред.). (Р–С–П, Речник САНУ); *јонџајн* – Сорте зимских јабука ... најљепшег укуса ... јонатан, делишез, вајнсеп, графенштајнка (Бубић 1948: 17).

Josephine fon Mecheln (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 328; цртеж у боји код више аутора):⁷ *мехџелнка* – Мехеленка ... Има ситне до средње крупне плодове ... месо јој је сочно и врло топлоиво (Пољ. енци., под крушка, 35); *мџелнка* – У најбоље крушке за наше прилике убрајају се ... калуђерка, зимска деканткиња, мехелка (Сељачки буквар 1937, Речник САНУ). Мехелка ... требала би да се зове Јосипина из Мехелна, по немачком, или Јосипина из Малинеса, по француском имену места Мехелн у Белгији (Лукман Ф., Речник САНУ). Каснозимске (јануар–април): мадам Верте, зимска деканткиња, Лепинова, Есперенова бергамота и мехелка (Бубић 1948: 25). (Тодоровић Б., Речник САНУ).

Kaiser Alexander (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 273; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Langenthal, Lauche, Stoll и др.): *цар Александар* – Између многих сората јабука ... највише се цене ове: ... тетанка ... цар Александар (Тодоровић 1899: 257).

Kaiserbirne (цртеж у боји: Langenthal, Mayer): *кајзибџерка* – Крушке: јагодњаче, петроваче ... царовке или кајзиберке (Оток, Ловретић Ј., Речник САНУ); *кајзибџерка* – Крушке: јагодњаче ... матановке, кајзиперке, мирисавке (Оток, Ловретић Ј., Речник САНУ). Рушке до-

⁶ Творба је слична као код јабука – адамовке и клудијевке, али ова крушка у немачком називу садржи лексему јабука, те би дослован превод гласио Јакобова јабука. Питање мотивације настанка назива ове врсте крушке веома је занимљиво и може бити предмет будућих истраживања.

⁷ Наведена крушка настала је из сјемена око 1830. године. Њен узгајивач је био мајор Есперен из Мехелена. У част његове жене именована је прво као **Josephine de Malnis** (*Album de Pomologie*). Данас је то веома позната крушка (исп. *Gartenzeitschrift Nach der Arbeit* (1935–1956), под бр. 142).

лазу овим редом: Кајзиперке су средње висине, жуте су, водене, а мало меришу и саме спадаје, сазору у јесен (Варош, Лукић Л., Речник САНУ); *царска крушка* – Нема сорти од позно јесењих и зимњих крушака, него се завршују са лиловачом и царском крушком, које се код нас до конца октобра најдаље одрже (Српске новине 1890, Речник САНУ, под лиловача); *цдрѣвка* – Разне сорте крушака ... тиквењача, трновача, царевка итд (Пол. 1950, 13717/3). (Речник МС; Драгачево, Ђукановић П., 217; Скок, под цесар); *цдрѣвка* – Крушке: јагодњаче, петроваче ... царовке или кајзиберке (Оток, Ловретић 1897: 280); *цд-сѣрка* (Скок, под цесар).

Kanadrenette (син. нпр. Canada Reinette) (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 325, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 44; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Langenthal, Lauche, Schaal, Stoll и др.): *канѣдскѣ ренѣѣа* – Од свих јабука садиће се: колачара ... канадска рената ... златна парменка ... љепоцвјетка ... француска кожа ... графенштајнка (Бубић 1948: 11); *канадска ренѣѣа* (Бубић 1948: 17). *канѣђѣнка* – У њима успијевају од бољих врста [јабука]: канађанка, златна парменка (Петровић Руде, Речник МС).

Karmeliterrenette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 451, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 65; цртеж у боји: Aehrenthal, GDM, Langenthal, Lauche и др.): *кармелитѣска ренѣѣа* (Тодоровић 1899: 257).

Kassler Renette (опис: Zschokke; опис и цртеж у боји: Lucas 1867; цртеж у боји: Aehrenthal; Langenthal; Stoll и др.): *касѣлска ренѣѣа* (Тодоровић 1899: 259).

Knausbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 454): *кнаусовка* – Највише се цене за ова места ... крушке ... кнаусовка (Тодоровић 1899: 259).

Komissar Dellmote (цртеж у боји: Lucas–Oberdieck 1875–1905): *дрѣшѣвѣнка* – Друштвенка или деканка комис је једна од најфинијих септембарских сората [крушака] (Лукман Ф., Речник САНУ). (Преглед излагача, Речник САНУ).

Kongressbirne (цртеж у боји: Gaucher, GDM, Schaal, Stoll и др.): *кѣнгреска* – Овај начин присађивања ... у примени је и код крушака које наврнуте на дуњу успевају лоше ... овде спадају најбоље сорте, напр. ... конгреска ... тиквичица Боксова, красанка итд. (Тодоровић Б., Речник САНУ). Највише се препоручују за ова места ... крушке ... Козјача, Колмарка, Конгреска, Красанка (Тодоровић Б., Речник САНУ); *кѣнгрескиња* – Тако су код нас већ уведене понегдје Клержо, Дрндарова масловка и конгрескиња ... [које због] крупноће плодова од вјетра лако опадају (Бубић 1948: 32); *кѣнгресѣвка* – Конгресов-

ка ... сазрева крајем августа ... врло је крупна ... и лепе жуте боје (Лукман Ф., Сељачки буквар 1938, Речник САНУ). Ако се деси да та сорта крушке не успева ... као што је случај са ... конгресовком ... онда се примењује двоструко калемљење (Сељачки буквар 1938, Речник САНУ).

König der Birnen (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 414): *краљуша* (јабука) (Српске новине 1887, Речник САНУ).

Königin Sophienapfel (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 400, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 318; цртеж у боји: Aehrenthal, Lauche, Lucas 1867): *краљица Софија* (јабука) (Тодоровић 1899: 258).

Königin Olga (цртеж непознатог аутора у часопису *Nach der Arbeit*): *краљица Олга* – Краљица Олга [је] америчка сорта [брескве], сазрева августа (Зечевић М., Речник САНУ).

Königliche Amarelle (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 104; цртеж у боји: Hinterthür, Lauche, Mayer, Schaal и др.): *краљевска амарела* – Треба гајити и по које стабло Краљевске амареле, која је одлична за компот (хошаф) (Бубић 1948: 35).

Königliche Kurzstiel (опис и цртеж оловком: Engelbrecht под бр. 543, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 68; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Lauche и др.): *краљева крајкојетелка* (Српске новине 1887, Речник САНУ).

Landsberger Renette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 490, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 328, цртеж у боји: Gaucher, GDM, Langenthal, Lauche и др.): *ландбершка ренета* (Тодоровић 1899: 259).

Leon Leclerc von Laval (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 262): *леџнка* – Највише се препоручују ... крушке ... Леонка, Лисичарка (Тодоровић Б., Речник САНУ).

Liegels Winterbutterbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 74; цртеж у боји: Aehrenthal, Gaucher, Langenthal и др.): *Масленка зимска Лигелова* (Liegels Winterbutterbirne ...) ... Месо је бјелкасто жуто, угодно мириши по мушкату (Радић Ј., ЛК 1941, Речник САНУ).

Lotringer Renette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 307, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 310; Lucas 1867, под бр. 7; цртеж у боји: Bosch, Aehrenthal, Stoll): *лотриншка ренета* (Тодоровић 1899: 257).

Madame Treyve (цртеж у боји: Lauche, Lucas 1875–1905 под бр. 12, Rosenthal–Ilsemann и др.): *мадам Трев* (крушка) (Тодоровић 1899: 258).

Madame Verté (фр.) (цртеж у боји: Lauche, Lucas 1875–1905, Schaal, Stoll и др.): *домђћица* – Зимска крушка ... Мадам Верте (француски madame Verte) ... је код нас позната под именом „домаћица“ (Бубић 1948: 29). (Преглед излагача, Речник САНУ). *мадам ВерѲе* – Касно-зимске (јануар–април): мадам Верте, зимска деканткиња, Лепинова, Есперенова бергамота и мехелка (Бубић 1948: 25).

Marie Luise (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 59; цртеж у боји: GDM, Langenthal, Lauche, Sickler и др.): *МарѲја ЛуѲза* (крушка) (Тодоровић 1899: 261).

Maschanscker (цртеж у боји: Lucas–Oberdieck 1875–1905): *маршђнѲика* (Шулек Б., без прецизније лок., Речник САНУ; Поповић Ђ., Речник САНУ); *маѲђнѲика* (Подравина, Шулек Б., Речник САНУ); *мђшђнка* – Машанка или машанка штајерска [је] нешто ситнија, жута, округласта јабука, врло финог мирисавог укуса (Љукман Ф., Речник САНУ). Машанка (мошањка) је врста јесење, врло лепе, пола жуте, пола румене јабуке (доноси се из Штирске на шајкама) (Војводина, Борјановић Ј., Речник САНУ). Онај други [сандук] је већ на тавану са машанкама ... на слами (Петровић В., Речник САНУ). Сјетимо се даље неколико одлика јабука: машанке, срчике, ренете и т.д. (Доленец Ф. и Павлетић Ј., Речник САНУ). (Клаић Б., Речник САНУ); *машанска* – Највише се цене за ова места јабуке ... лимуњача, машанска (Тодоровић 1899: 258).

Muskatellerbirne (цртеж у боји: Kolos, Sickler и др.): *мускђѲђлка* – Истовремено стижу и разне мускателке [крушке] ... чији мирис понешто личи на мирис грожђа тамњанике (Љукман Ф., Речник САНУ); *мушкђлица* (Славонија, Борјановић Ј., Речник САНУ); *мушкђѲђлка* – Од других домаћих сорти крушака најбоље су: „мушкатин“ (мускателка) а у сјеверној Босни „кањишка“ (Бубић 1948: 20). Најраније крушке: мостарска мушкателка („мишѲетин“), шарена јулска и Жифарова масловка (Бубић 1948: 23); *мушкђѲѲн* – Од других домаћих сорти крушака најбоље су: „мушкатин“ (мушкателка) (Бубић 1948: 20); *мушкђѲѲљка* (Хрватска, Борјановић Ј., Речник САНУ; Рјечник ЈАЗУ); *мушкђѲела* (Зоре Л., Речник САНУ; Дубровник, Скок, под мосак).

Muskatrenette (цртеж у боји: GDN, Langenthal, Lauche и др.): *мушкђѲђлица* (НН 1898, Речник САНУ; Николајевић Ђ., без прецизније лок., Речник САНУ); *мушкђѲђљка* (Поповић Ђ., Речник САНУ); *мушкђѲѲица* (Шулек Б., без прецизније лок., Речник САНУ); *мѲѲкиња* (мѲѲкиња) (Банија, Воркапић Ј., Речник САНУ; Слобо-

штина, Милеуснић С., Речник САНУ; Дубица, Хрваћанин Манојло и Мојо, Речник САНУ); *мџикуџа* (Борјановић Ј., без прецизности лок., Речник САНУ; Шулек Б., без прецизности лок., Речник САНУ); *мџикуџница* ж *сорџа јабуке* (Борјановић Ј., без прецизности лок., Речник САНУ; Шулек Б., без прецизности лок., Речник САНУ).

Mutterapfel (цртеж у боји: Aehrenthal, Sanders): *мџиџа*: Има ... крушака ... маџиџа, мирисаљка (Милићевић М. Ђ., Речник САНУ).

Napoleons Butterbirne (опис и скица оловком: Lukas–Oberdieck 1859–1875 и др.; цртеж у боји: Aehrenthal, GDM, Langenthal, Lauche Stoll и др.): *Наполеонова водењача* (Тодоровић 1899: 261). *Наполеонова масловка* – Наполеонова масловка [сазрева од краја октобра до краја новембра] је најукуснија крушка уопште, и за њу се с правом каже, да се не једе већ пије (Бубић 1948: 28).

Napoleons Birne (цртеж у боји: Sickler): *најолџџка* – Наполеонка је крушка, сазрева септембра, траје до новембра, одлична као асталско а врло добра као привредно воће (Ужице, Димитријевић Т., Речник САНУ).

Notar Lepin (fr. Notaire Lepin) (опис: Zschockke; цртеж у боји: Zschockke): *Лейенова* – Лепенову (заправо notair Lepin ... што значи биљежник Лепен), изабрали смо баш ради тога, што ... подноси најслабију земљу (Бубић 1948: 29); *Лейинова* – Каснозимске (јануар–април): мадам Верте, зимска деканткиња, Лепинова, Есперенова бергамота и мехелка (Бубић 1948: 25).

Oberdieck Renette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 414, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 491; цртеж у боји: Lauche, Lucas 1875–1905, Stoll и др.): *Обердикова ренџа* (Тодоровић 1899: 260).

Orleansrenette (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 525, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 64; цртеж у боји: Aehrenthal, GDM, Lauche и др.): *орлеанска ренџа* (Тодоровић 1899: 257).

Ostheimer kirsche (син. Ostheimer Weichsel) (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 68; цртеж у боји: Langenthal, Sickler и др.): *остџајмка* – Од страних сорти најбоље су се показале „остџајмка“ и „краљица Хортензија“ (Бубић 1948: 35).

Parkers Pepping (Parkers Grauer Pepping) (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 562, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 154; цртеж у боји: Aehrenthal, Langenthal, Lauche, Schaal, Stoll и др.): *Паркер* – Кожарке ... се продају по истим ценама као јабуке за прераду (кожарка јесења ... дамасонка, Паркер и друге) (Љукман Ф., Речник САНУ, под дамасонка). *Паркеров џејинг* – Могу се и тамо гајити и боље европске сорте зимских јабука као: канадска ренета,

љепоцвјетка, француска кожара, Паркеров пепинг (кожара жућкасте коре) (Бубић 1948: 19).

Pastorenbirne (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 240; цртеж у боји: Gaucher 1894, GDM, Schall, Zschockke, Rosenthal, Stoll): *каљуђерица* и *калуђерица* (Босна, Речник САНУ); *каљуђерка* – Крушке: ... лончаре, калуђерке (Српске новине 1902, 691). Од крушака ... најбоље су калуђерка, зимска деканткиња, кантарка (Сељачки буквар 1937, Речник САНУ). Каснојесење и ранозимске [крушке] (октобар–децембар): Дилова масловка и калуђерка (Бубић 1948: 25). Калуђерка или пасторчица, поповача је у нашим крајевима најпознатија страна сорта крушака (Лукман Ф., Речник САНУ). Број назива за разне сорте крушака у нашем језику прелази стотину ... арапка ... зобењача, јагодњача ... калуђерка (Пол. 1950, Речник САНУ). (Српске новине 1902, Речник САНУ; Војводина, Медић М., Речник САНУ); *ѿѿсѿѿрчица* – Калуђерка или пасторчица, поповача је у нашим крајевима најпознатија страна сорта крушака (Лукман Ф., Речник САНУ, под калуђерка).

Paviots Marille (цртеж у боји: без аутора, часопис *Nach der Arbeit*): *ѿѿѿѿѿѿ* – Најбоље су се досад показале ове сорте: мађарка ... Павиот ... Мађарка има плодове осредње крупноће (Бубић 1948: 39). Павиот има нарочито лијепо обојене и крупне плодове, али више него иједна друга [кајсија] пати од трулежи плодова на грани (Бубић 1948: 40).

Regenbirne (опис и скица оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 459): *владѿрка* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... базва ... вилијамка, владарка (Тодоровић 1899: 257); *владѿјла* – Регенткиња [крушка] или владѿјла ... [је] октобарско-новембарска фина масловка, нешто ситнија и прилично осетљива (Лукман Ф., Речник САНУ).

Renettartige Bergamotte (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 642): *Бергамонѿни ренетѿ* ... [добивена је] крижањем крушке и јабуке антуновке (Нова Европа, Речник МС).

Renette aus Breda (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 373, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 121; цртеж у боји: Calwer, Aehrentha, Langenthal и др.): *брѿданка* – Између јабука и крушака највише се препоручују: јабуке ... батуленка, бреданка, бресквача (Тодоровић 1899: 256).

Roter Astrachan (син. Astrachan, Roter astrakanischer Sommerapfel) (опис: Engelbrecht 1889, под бр. 207, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 24; цртеж: GDM, Langenthal, Lusac 1867, под бр. 3 и др.): *црвени асѿрахан* – Затим су добре ране јабуке црвеног плода „Вилијамов

љубимац“ и „црвени Астрахан“ (Бубић 1948: 15); *асџрахџанка* (Славонија, Речник САНУ).

Roter Pison (цртеж у боји: Hammerschmidt): *џисаника* (Хрв.) *џисина* – Писине су мало дугуљасте и све црљене ... дођу по Бартолову, па су мекане и брашнате (Варош, Лукић 1919: 178); *џреслина* – У Привлаки још [и јабуке] загорјанике, преслине (прислине ...), парадије (Оток, Ловретић 1897: 280). (Р–К, Речник МС).

Roter Margarethenapfel (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 4): *маргарџџиња* (Скок, Речник САНУ).

Roter Winterhimbeernapfel (цртеж у боји: Lucas 1867, под бр. 27): *црвена јесења малинка* (Буково, Речник САНУ).

Saint Germain (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 166; цртеж у боји: Aehrenthal, Gaucher, Langenthal и др.): *ђџџманка* (Лесковац, Речник САНУ); *ђџџмџнка* – Између ... крушака највише се препоручују ... госпођинка ... жерменка ... зеленика (Тодоровић 1899: 257).

Sauerliche Margarethenbirne (само податак, без цртежа: Lucas–Oberdieck 1859–1875): *маргарџџача* (Шулек Б., без прецизније лок., Речник САНУ; Поповић Ђ., Речник САНУ).

Schöne Aus Boneau (цртеж у боји: Lucas–Oberdieck 1875–1905): *бонкиња* – Највише се цене за ова места јабуке ... бонкиња крупна (Тодоровић 1899: 258).

Schöner aus Boskoop (син. Schöner von Boskoop) (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 591, Zschockke; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Lucas 1875–1905, Schall и др.): *бџскојка* – Боскопка се зове и „лепи Боскоп“, боскопска кожарка, боскопска лепојка ... Ово је једна крупна јабука ... Боја коже је у основи зелена са више или мање грубе рђе у виду тачкица, пегица (Лукман Ф., Речник САНУ); *боскојска лејојка* – Боскопка се зове и „лепи Боскоп“, боскопска кожарка, боскопска лепојка ... Ово је једна крупна јабука ... Боја коже је у основи зелена са више или мање грубе рђе у виду тачкица, пегица (Лукман Ф., Речник САНУ); *бџскојска кџжара* – Боскопка се зове и „лепи Боскоп“, боскопска кожарка, боскопска лепојка ... Ово је једна крупна јабука ... Боја коже је у основи зелена са више или мање грубе рђе у виду тачкица, пегица (Лукман Ф., Речник САНУ); *лејџ* јек. *лијејџ боској* – Ананас рената, лијејџ Боскоп (Бубић 1948: 17). Боскопка се зове и „лепи Боскоп“, боскопска кожарка, боскопска лепојка ... Ово је једна крупна јабука ... Боја коже је у основи зелена са више или мање грубе рђе у виду тачкица, пегица (Лукман Ф., Речник САНУ); *фрџџџџска кџжара* – Могу се и тамо гајити и боље европске сорте зимских јабука као: канадска рената, љепецџетка,

француска кожара, Паркеров пепинг (кожара жућкасте коре) (Бубић 1948: 19).

Schweizer Wasserbirne (опис и скица оловком: Lukas–Oberdieck 1859–1875; цртеж у боји: Schaal, Zschockke): *швајцарска водењача* (Тодоровић 1899: 259).

Triumph von Vienne (слике у боји: Gaucher, Schaal): *вијѣнка* – Вијенка или тријумф из Вијена, бечка дика је септембарско-октобарска фина, доста крупна крушка (Лукман Ф., Речник САНУ). (Бубић Ш., Речник САНУ); *вѣнѣрка* (Топлица, Речник САНУ); *вѣнѣвка* (Радић Ј., ЛК 1941, Речник САНУ); *вѣнскѣ крѣшка* – Винска крушка је асталско воће које сазрева октобра, а траје највише три недеље (Шумадија, Речник САНУ).

Wäßer Astrachan (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 139; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Langenthal, Lauche и др.): *бели астрѣкан* – Између јабука ... највише се препоручују ... астракан бели (Тодоровић 1899: 256). *бели астрѣхан* – Од летњих сората [јабука] прво пристиже бели и црвени Астрахан (Лукман Ф., Речник САНУ).

Wailersche Mostbirne (опис без аутора у приручнику: Unsere besten Deutschen Obstsorten, Wiesbaden 1930, под бр. 33; цртеж у боји: GDM, Löschnig, Lucas–Oberdieck 1875–1905): *вајлеровка* – Највише се цене за ова места ... крушке ... вајлеровка (Тодоровић 1899: 259).

Wintermeuris (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 168; цртеж у боји: Lauche): *зимска мериска* – Најрадије се препоручују ... Крушке: Авраншка ... Звонача ... Мериска зимска ... Филиповка изврсна (Тодоровић Б., Речник САНУ).

White Paradise (син. Paradiesapfel, Adamsapfel) (слике из новијих њемачких воћарских приручника): *ѣпарѣдиѣ* – У Привлаки још [и јабуке] загорјанике, преслине ... парадије (Оток, Ловретић 1897: 280). [Јагодица] искочила у образу ко двије парадије (Тординац Н., Речник МС). Парадије су ситне, полак жуте, а полак црљене ... дођу о Гојспама ... Више су тврде и слатке (Варош, Лукић 1919: 179).

Wilders Frühe (цртеж у боји: Schaal, под бр. 138): *Вилдерова рана* – Од наведених сората ... препоручили би Вам ... Од крушака: ангулемку ... зимску деканку ... можда још једну од раних сорти (лимунка, мирисавка, Вилдерова рана) (Селѣчки буквар 1938, Речник САНУ).

Williams Christ (син. Williams Christenbirne) (опис и цртеж оловком: Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 191; цртеж у боји: Gaucher, GDM, Lauche, Schaal, Stoll): *вѣлиѣѣмка* – Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... базва ... вилиѣѣмка, владарка (Тодоровић 1899: 257); *вѣлиѣѣмѣвка* – Каснољетне и ранојесенске [крушке] ...

Вилијамовка (Бубић 1948: 24). Вилијамовка је најраширенија племенита крушка на свијету (Бубић 1948: 27); *виљамѡвка* (Селјачки буквар 1938, Речник САНУ; Бубић III., Речник САНУ); *виљамова крушка* (Лукман Ф., Селјачки буквар 1938, Речник САНУ).

Williams Liebling (опис и цртеж оловком: Engelbrecht, под бр. 214, Lucas–Oberdieck 1859–1875, под бр. 374; цртеж у боји: Lucas 1867, под бр. 23): *Вилијамов љубимац* – Затим су добре ране јабуке црвеног плода „Вилијамов љубимац“ и „црвени Астрахан“ (Бубић 1948: 15).

Winter Dechantsbirne (цртеж у боји: Sickler, Stoll): *зимскā дѣкāнка* – Од наведених сората ... препоручили би Вам ... Од крушака: ангулемку ... зимску деканку ... можда још једну од раних сорти (лимунка, мирисавка, Вилдерова рана) (Селјачки буквар 1938, Речник САНУ); *зимскā дѣканѣкиња* – Од свих крушака садиће се кањишка ... караманка (буздованлија) ... јерибасма ... Дилова масловка ... калуђерка ... зимска деканткиња (Бубић 1948: 11). Зимска деканткиња је по квалитету плода најбоља од свих најкаснијих сорти (Бубић 1948: 29).

Waisser Bastard Winterkalvil (цртеж у боји: Mayer): *бијели зимски калвил* јабука (Хрв.); *калвѣлка* (Преглед излагача, Речник САНУ).

И летимични преглед горенаведеног индекса имена воћака које су се у XIX вијеку (па и првој половини XX вијека) шириле углавном са тла бивше Аустроугарске монархије пружа довољно лексичке грађе на основу које је могуће извести одређене закључке.

Индекс (тј. његова лијева страна) указује да немали број воћака и њихових назива није својствен једној земљи и једном језику. Воћни асортиман једне земље није (или углавном није) само њен: добре воћке, оне племените сорте, надалеко превазилазе границе земље у којој је извршена селекција и одатле се шире и доспијевају далеко од своје матице. Индекс показује да доста воћака и у матици својој има различита, варијантна имена. Тако, веома цијењена јабука која у њемачким помолошким изворима најчешће слови као *Alantapfel* (српски *ѡмāнка*) има и друга и другачије мотивисана имена: *Edler Prinzessin*, *Gelber Edler Prinzessinapfel*, *Gestreifter Imperial*, *Großer edler Prinzessin*, *Großer gestreifter Kaiser* и др.; у француским изворима то је *Pomme Carrée*, *Pomme d’Alent*, *Pomme d’Aunée*, *Prince d’Orange*. Како не бисмо сувише оптерећивали индекс, такве синонимичне називе нисмо наводили у њему (изузев спорадично). Занимљиво би било и лингвистички корисно упоредити именослов оваквих воћака у другим европским језицима. За науку би корисно било анализирати њихов имено-

слов нпр. у пољском, руском и српском језику и утврдити мотивационе везе и односе њихових назива према оним из њемачког језика, одакле је највећи број имена потекао и у којем је њихова номенклатура веома уређена. За крушку *каљуђерку* или *пасторчицу* (како се обично зове у западним крајевима штокавског тла), Французи имају своја имена (нпр. **Belle Adréine**, **Beurré Comice de Toulon**) и сматрају да је то њихова аутохтона сорта раширена по цијелом свијету (коју је открио један француски калуђер у средњем вијеку), а Нијемци опет да је њихова, те и они имају имена својствена њиховом језику (нпр. **Pastorenbirne**, **Paternoster**). Темељитом упоредном анализом воћног асортимента и воћарског лексикона једнога народа (бар његових новијих слојева), открили би се узајамни односи у воћарској терминологији сродних или удаљенијих култура (нпр. европских народа).

Индекс наших еквивалената показује које смо воћке у XIX вијеку примили из сусједства, те какво су језичко (лексичко) рухо оне попримиле у српској средини. Неки страни термини за важније воћке непосредно су се адаптирали у народу (то углавном показују јединице преузете из наших релевантних рјечника). Код друге групе воћарских термина (оне обимније а мање важне), испољили су се одређени проблеми при изналажењу и уобличавању њихових форми. Аутори приручника (нпр. Шулек 1879; Тодоровић 1899; Бубић 1948; Лукман 1938) као да су се први пут сусрели са страним именима појединих воћака. Зато се њихово настојање да их адаптирају и прилагоде творбено-семантичком духу српског језика може мање или више сматрати личним чином. У њиховим приручницима има успјелих и мање успјелих образовања, од којих су се нека примила у савременој воћарској пракси (не баш тако ријетко и у народу). Горепредочени индекс посрбљених термина указује на одређена начела којима су се руководили аутори приручника, али и слабости и несигурности при изналажењу еквивалентних форми с оним страног (углавном њемачког) поријекла. Нека њихова адаптирана рјешења су истовјетна, нека блиска, нека сасвим удаљена, па и опречна. То је између осталог и цијена прилагођавања стручне воћарске терминологије на прелому XIX и XX вијека. Илустрације ради навешћемо тек неколико примјера:

Alencons Dechantsbirne (крушка): *алџсџника* (Тодоровић 1899); *дџкајника* (Лукман Ф., Радић И.); *дџканџкиња* (Лукман Ф.); *дџканџџвка* (Тодоровић 1899); *дџканџџова* (Тодоровић 1899);

Maschanscker (јабука): *машанџника* (Шулек Б.); *мајџџника* (Шулек Б.); *машџџника* (Лукман Ф.); *машанска* (Тодоровић 1899).

Ако бисмо жељели да проблем адаптације страних воћарских термина у српском језику унеколико поједноставимо, неопходно је онда да се истакне оно најважније што пружа јаснију представу о путевима адаптације, па и неким њеним механизмима.

а. Задржавање страних двочланих назива (уз фонолошко, морфолошко, синтаксичко прилагођавање, неријетко и семантичко):⁸

ЊЕМАЧКИ ВИШЕЧЛ. НАЗИВ	СРПСКИ ДВОЧЛ. ЕКВИВ.	ИЗВОР
Adams parmäne	<i>Адамова љарменка</i>	Тодоровић
Amanlis buterbirne	<i>Аманлисова масловка</i>	Радић
Blumenbachs Buttertbirne	<i>Блуменбахова масловка</i> <i>Блуменбахова водењача</i>	Р. САНУ Тодоровић
Clapps Liebling	<i>Клајов љубимац</i>	нпр. Бубић
Napoleons Butterbirne	<i>Најолеонова водењача</i> <i>Најолеонова масловка</i>	Тодоровић Бубић
Schöner aus Boskoop	<i>боскойска лейојка</i> <i>боскойска кожара</i> <i>лијейи боской</i> <i>француска кожара</i>	Лукман Лукман Лукман Бубић

б. Свођење страних вишечланих назива на један члан, код којег се при адаптацији узима један члан као полазни садржај, а овом у грађењу придодаје неки од продуктивнијих суфикса карактеристичних за српски традиционални воћарски именослов (-ка, -ица, -киња, -овка итд.);⁹ при прилагођавању нашем именослову може да буде активан први члан (нешто чешће), али и други члан (нешто рјеђе); ријетко је активан и један и други члан (код једног аутора нпр. први, код неког другог аутора други члан).¹⁰

⁸ Овај систем идентификације својствен је старијим и савременим воћарским приручницима, брошурама и пољопривредним енциклопедијама који су тежили за потпуном и стручном идентификацијом воћних сорти.

⁹ У српској народној воћарској терминологији могуће је издвојити важније творбене обрасце. Али ти образци су двојаки: код једних је придјев давалац основе, код других је именица давалац основе, код трећих топоним итд. (исп. Јошић 2017, посебно стр. 465–470 и тамо наведену литературу).

¹⁰ Овај систем прилагођавања у потпуности одговара српским традиционалним називима, који су, као што је познато, једночлани. Тек сасвим ријетко на терену се нађе и какво двочлано име настало непосредно на нашем тлу. То се лијепо види из примјера датог за крушку *Миличин водењак*, чије је име забиљежио Станоје Мијатовић у Левчу и Темнићу: „Миличин водењак ... је ... ту накалемила нека Милица из Наупара“ (Речник САНУ, под водењак).

ЊЕМАЧКИ ВИШЕЧЛ. НАЗИВ	СРПСКО ЈЕДНОЧЛАНО ИМЕ	ИЗВОР
Adams parmäne	<i>й̋а̋рмѣнка</i>	Р. САНУ
Alencons Dechantsbirne	<i>алѣсѣнка</i> <i>дѣканѣкиња</i> (нпр.)	Тодоровић Лукман
Hercogin von Angouleme	<i>ангүлѣмка</i> <i>вѣјвойкиња</i>	Лукман Тодоровић
Josephine fon Mecheln	<i>мехеленка</i> (нпр.)	Пољ. енци.
Ostheimer kirsche	<i>осѣхајмка</i>	Бубић
Schöner aus Boskoop	<i>бѣскојка</i>	Лукман
Triumph von Viene	<i>вѣнѣрка</i>	Р. САНУ
Williams Christ	<i>вѣљамѣвка</i>	(раширено)

в. једнообразно (уједначено) свођење њемачких сложеница на један члан:

ЊЕМАЧКА СЛОЖЕНИЦА	СРПСКО ЈЕДНОЧЛАНО ИМЕ	ИЗВОР
Adamsapfel	<i>адамѣвка</i>	Р. САНУ
Boikienapfel	<i>бојкиња</i>	Пољ. енци.
Damasonrenette	<i>дамасѣнка</i>	Лукман
Kaiserbirne	<i>кајзѣбѣрка</i> и сл. <i>цѣрѣвка</i> и сл. <i>цѣсѣрка</i>	Р. САНУ Пол. 1950 Скок
Kongressbirne	<i>кѣнгрескиња</i> <i>кѣнгресѣвка</i>	Бубић Лукман
Pastorenbirne	<i>калуђѣрка</i> и сл.	Р. САНУ
Regenbirne	<i>владѣрка</i>	Тодоровић

Три наведене групе приказују како се поступало при адаптацији страних (махом њемачких) воћарских термина који су били у употреби на њемачком тлу, углавном у њиховим помолошким и сличним приручницима. Код различитих аутора наших воћарских приручника или воћарских брошура препознатљиве су исте или сличне тежње у прилагођавању страних назива. Рекло би се да су њемачка имена важнијих воћака ширених по различитим крајевима српске етничке територије боље прилагођена, природније саображена са српским традиционалним називима. Било је и аутора који су у посрбљавању страних термина испољили више слободе, више довитљивости, доводећи каткад њемачки термин и новосковано српско име у једва прозирну везу. Тако

нпр. Лукман описујући крушку **Regenbirne** („Регенткиња [крушка] или владојла ... [је] октобарско-новембарска фина масловка, нешто ситнија и прилично осетљива“) – једанпут јасно показује мотивациони однос: **регенџкиња**, да би одмах затим, употребивши термин **владојла**, те мотивационе везе готово сасвим покидао. Ријетке воћке странаго поријекла које се помињу у нашим воћарским приручницима нисмо успјели да идентификујемо, нпр. крушка **клержо**: „Тако су код нас већ уведене понегдје Клержо, Дрндарова масловка и конгрескиња ... [које због] крупноће плодова од вјетра лако опадају“ (Бубић 1948: 32); **клержовка**: „Између ... крушака највише се препоручују за ова места ... клаповка, клержовка“ (Тодоровић 1899: 258).

ИЗВОРИ

- Вук 1935: Вук Ст. Карацић, *Српски рјечник* (четврто државно изд.), Београд.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (Матица хрватска), 1967–1973.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Рјечник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1975.
- Aerenthal 1833–1842: Johann Freiherr von Aerenthal, Deutschlands Kerenobstsorten, *Deutschlands Kernobstsorten – dargestellt in Abbildungen nach der Natur*, Leitmeritz.
- Andersen 1950: Andreas Andersen, *Apfelsorten, eine Auswahl in Wort und Bild*, Stuttgart.
- Engelbrecht 1889: Th. Engelbrecht, *Deutschlands Apfelsorten*, Braunschweig.
- Gaucher 1894: Nicolas Gaucher, *Pomologie des praktischen Obstbaumzüchters*, Stuttgart.
- GDM 1894: R. Goethe, H. Degenkolb, R. Martens, *Äpfel und Birnen, die wichtigsten deutschen Kernobstsorten*, Berlin.
- Hammerschmidt 2011: Meinolf Hammerschmidt, *Das Apfelbuch Schleswig-Holstein*, Neumünster.
- Hinterthür 1910: Ludwig Hinterthür, *Die Birne: praktisches Handbuch über Anbau, Zucht, Pflege, Sorten, Verwertung, Schädlinge usw. des Birnobstes; mit einem Anhang über Quitten*, Leipzig.
- Kolc: Rudolf Kolc, *Apfelsorten, Birnensorten, Steinobstsorten*. http://www.obstsortendatenbank.de/index.php?id1=gal_view&id2=ber&img=&osi=0&osw=kol&page=articles/cat_view.php&sel=2&show_ctr=0&show_

id=0&show_nam=1&show_num=0&show_syn=0&tn=0&typ=b;
Последњи пут приступљено: 8. маја 2024.

Langenthal 1853–1858: Christian Eduard Langenthal, *Deutsches Obstsorten*, 1–5, Jena.

Lauche 1882–1883: Wilhelm Lauche, *Deutsche Pomologie*, 1–6, Berlin.

Lucas 1867: Eduard Lucas, *Pomologische Tafeln zum Bestimmen der Obstsorten, Band I, Äpfel, Kurzbeschreibung und farbige Abbildung halbe Frucht*, Ravensburg..

Lucas–Oberdieck 1860: Eduard Lucas, Georg Conrad Oberdieck, *Illustriertes Handbuch der Obstkunde*, Stuttgart.

Lucas–Oberdieck 1875–1905: Eduard Lucas, Georg Conrad Oberdieck, *Pomologische Monographien*, Stuttgart.

Mayer 1776: Johann Mayer, Le Damas de Maugerou, u: *Pomona Franconica*, I, Nuremberg, 46.

Mitschurin 1953: W. Mitschurin, *Ausgewählte Schriften*, Berlin.

Rosenthal–Ilseemann 1888–1894: A. C. Rosenthal, Chr. Ilseemann, *Der Fruchtgarten. Illustrierte Zeitschrift für Obstbau etc, sowie für Gehölz- und Blumenzucht, Küchen- und Handelsgärtnerei, Illustrierte Zeitschrift für Obstbau, Sortenkunde and Obstbeziehung, sowie für Gehölz- und Blumenzucht, Küchen- und Handelsgärtnerei*, Wien.

Sanders 2012: Rosie Sanders, *Das Apfelbuch*, Bielefeld.

Schaal 1928–1930: Gustav Schaal, *Äpfel- und Birnsorten*, I–II, Stuttgart.

Sieckler 1795: J. V. Sieckler, *Der teutsche Obstgärtner*, Weimar.

Stoll 1888: Rudolf Stoll, *Oesterreichisch-ungarische pomologie. Abbildung und beschreibung von in Oesterreich-Ungarn verbreiteten oder einer verbreitung werthen fruchten*, Wien.

Zschocke 1958–: Waedenswill Zschocke, *Ein schweizerisches Obstbilderwerk*, Librarium: Zeitschrift der Schweizerischen Bibliophilen- Gesellschaft, Zürich.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: JAZU–Globus.

Бошковић 1978: Радосав Бошковић, Развитаk суфикса у јужнословенској језичкој заједници, *Одабрани чланци и расправе*, Подгорица: ЦИД, 49–175.

Бубић 1948: Šerif Bubić, *Izbor sorti voćaka za Bosnu i Hercegovinu (voćni sortiment)*, Sarajevo: Svjetlost.

Бугарски 1997: Nataša Bugarski, Морфолошка адаптација позајмљеница из немачког језика, *Прилози проучавању језика* 28–29, Нови Сад, 116–126.

- Вуковић 1990: Гордана Вуковић, Теоријско-методолошки приступ проучавању терминологија, *Научни састај слависта у Вукове дане* 18/1, Београд, 27–30.
- Гак 1972: В. Т. Гак, К проблеме соотношения языка и действительности, *Вопросы языкознания* 5, Москва, 12–22.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Згуста 1991: Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Јошић 2016a: Неђо Г. Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јошић 2016b: Неђо Г. Јошић, Један стари воћарски приручник и питање адаптације њемачких воћарских термина у XX вијеку, *Наш језик* XLVIII/1–2, Београд, 45–57.
- Јошић 2017: Неђо Г. Јошић, Народни називи воћака у српском језику у свјетлости важнијих творбених модела, у: *Пућевима речи. Зборник у част Даринки Горјан Премк*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 461–473.
- Ланг 1911: Milan Lang, Samobor. Narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* XVI/1, Zagreb, 1–128.
- Лукић 1919: Luka Lukić, Varoš. Narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* XXIV, Zagreb, 32–238.
- Ловретић 1897: Josip Lovretić, Otok. Narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* II, Zagreb, 91–459.
- Лукман 1938: Фрањо Лукман, Које сорте јабука и крушака треба гајити, *Сељачки буквар* 16, Београд.
- Пољ. енци.: *Poljoprivredna enciklopedija*, 1–3, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967–1973.
- Скок: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- Стевановић 1981: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд: Научна књига.
- Тодоровић 1899: Благоје Тодоровић, *Воћке и воће*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Шулек 1879: Bogoslav Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb: Jugoslavenska akademija.

Недждо Г. Јошич

Наташа С. Вулович Емонтс

ОДИН БОЛЕЕ НОВЫЙ СЛОЙ В РАЗВИТИИ СЕРБСКОЙ САДОВОДЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ: ФРУКТОВЫЕ ДЕРЕВЬЯ АВСТРО-ВЕНГЕРСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ И СУДЬБА ИХ НАЗВАНИЙ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Садоводческая номенклатура характерная для периода Австрийской империи (1804–1867) и Австро-венгерской монархии (1867–1918) следовала за распространением фруктовых деревьев западноевропейского происхождения на штокавской территории. Прибыв здесь, она неминуемо потерпела процесс словообразовательной (словообразовательно-семантической) адаптации. Адаптация отражалась в описательных словарях сербского языка и в более старых садоводческих пособиях. Адаптация немецких названий подразумевала и определенные словообразовательные принципы, нередко и инвентивность, которая в основном выявлялась у авторов наших садоводческих пособий. В процессе приспособления немецких названий выявились два противоположных стремления – эквивалентная форма представляет собой специальное выражение (близкое к подлинному иностранному термину), но и достаточно согласованное с традиционными сербскими садоводческими названиями. В этом отношении замечаются и определенные принципы характерные для процесса адаптации:

а) сохранить иностранные двучленные названия (рядом с синтаксическим приспособлением): *Adams parmäne* → *Адамова ѓарменка*;

б) свести иностранные многочленные названия к одночленным: *Schöner aus Boskoop* → *боскойка*, *Alencons Dechantsbirne* → *алесонка* или *деканѝкиња* и т. п.;

в) однообразно свести немецкие сложные слова к одночленным: *Kaiserbirne* → *царевка*, *цесарка* и т. п.

Из большого количества иностранных садоводческих терминов, только одна меньшая часть терминов в полном смысле осталась в народе (так как вследствие военных и общественных обстоятельств прилив садовых деревьев иностранного происхождения после Первой мировой войны был почти совсем прекращен). Специальные термины (совпадающие с подлинными или совсем близкими к ним) сохранились в основном в более старых и более новых пособиях.

Ключевые слова: лексикология, садоводческая терминология, немецкая садоводческая номенклатура (из периода Австро-венгерской монархии), адаптация, сербский язык.

УДК 811.163.41'373.45
050НАШ ЈЕЗИК"1932/1975"

Прегледни рад
Примљено 1. априла 2024. г.
Прихваћено 2. јула 2024. г.

ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7990-3813>

ОДНОС ПРЕМА ТУЋИЦАМА И ПОЗАЈМЉЕНИЦАМА У РУБРИКАМА „ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ“ И „НАША ПОШТА“ У ЧАСОПИСУ *НАШ ЈЕЗИК*

У оквиру лингвистичког часописа *Наш језик*, намењеног проучавању савременог српског (раније српскохрватског) књижевног и стандардног језика, неговању његове норме и ширењу језичке културе, покренуте су рубрике „Језичке поуке“ и „Наша пошта“, у којима су дата обавештења, савети и исправке у вези с правописом, фонолошким појавама, ортоепском нормом, морфолошким променама, синтаксичком употребом, семантиком и творбом. С обзиром на то да је у њима највише пажње посвећено лексици, велики број одговора односио се на статус, вредност и употребу речи страног порекла. У раду се разматра однос према језичким јединицама, преузетим из страних језика (туђицама и позајмљеницама) у рубрикама „Језичке поуке“ (1932–1975) и „Наша пошта“ (1932–1939). Задатак рада јесте да се испита начин њихове обраде у поукама и одговорима и да се процени који су критеријуми били уважени код одређивања њиховог нормативног статуса у српском језику.

Кључне речи: норма, језичко нормирање, језички пуризам, чистота језика, лексикологија, туђица, позајмљеница, страна реч, лингвистички часопис *Наш језик*, српски (српскохрватски) језик.

1. У науци о српском језику прихваћена је традиционална подела речи на основу њиховог порекла на *домаће* и *сйране* (Бугарски 1996: 17; Николић 2010: 41), премда се у пракси испоставила као врло проблема-

* enanikolic11@yahoo.com

** Рад је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

тична.¹ Наиме, порекло речи представља полазни критеријум у подели, али одлучујући је социолингвистички аспект, на основу којег ће се нека реч одредити (или доживљавати) као домаћа или страна. Питање степена *одомаћености* представља кључни фактор у разврставању речи и, према Р. Бугарском (1996: 19), једино релевантно и адекватно мерило употребне вредности лексичких јединица. Управо се и према том критеријуму, тј. према степену адаптираности и интегрисаности у језичком систему деле речи страног порекла на *џуђице* – стране речи које су недовољно адаптиране односно неодомаћене у језику примаоцу и *џојамљенице*² – добро адаптиране и одомаћене речи страног порекла,³ које се не осећају као стране⁴ (тако је формулисано код И. Клајна, М. и Д. Шипке, в. Клајн–Шипка³2008: l.c.; Клајн 1967: 14; Шипка²2006: 100; Ивић и др.⁴2007: 173).⁵ Међутим, основни проблем јесте у томе

¹ О проблематичности те ‘просте дихотомије упрошћене до произвољности’ и о неопходности нијансирања између ‘домаћег’ и ‘страног’ пола в. Бугарски 1996: 17–19; Клајн 1967: 22–24.

² В. *џојамљеница* у РЈТ (<https://www.lingvistickitermini.rs/pojmovnik/pozajmljenica/>), приступљено 20. 5. 2024).

³ Уп. у раду Ј. Влајић Поповић (2014: 94) исту поделу, према којој је *џојамљеница* протумачена као „страна реч [проред Ј. Ј.] која се на први поглед не препознаје као таква пошто се добро уклопила у домаћи језички систем“. Ј. Ајдуковић (1997: 10) и М. Николић (2010: 41) такође користе термин *сјрана реч* као хипероним, те оба назива *џуђица* и *џојамљеница* дефинишу као ‘стране речи’. Занимљиво је да се у раду Д. Мршевић Радовић (2005: 265–269) термини *речи сјраног џорекла* и *џојамљенице* тумаче као ‘стране речи’, а *џуђице* као ‘речи страног порекла’. Будући да су ти термини фреквентни у употреби, И. Клајн је у свом раду (1967: 11) скренуо пажњу на то да је потребан опрез у њиховом избору, јер постоји разлика између термина *сјрана реч* и *реч сјраног џорекла*, илуструјући на примерима ит. *mangiare* и енгл. *they*, које су страног порекла, а нису стране речи.

⁴ Иста подела заступљена је и у осталим језицима: *џуђица* – нем. *Fremdwort*, енгл. *foreign word*, буг. *чуждица*, слн. *tujka*, пол. *wyraz obcy*, чеш. *cizí slovo*, рус. *иносјранное слово*; *џојамљеница* – нем. *Lehnwort*, енгл. *loanword*, буг. *заемка*, слн. *izposojenka*, пол. *zapożyczenie*, чеш. *vůpůjčka*, рус. *заимсјвованное слово*.

⁵ Поред тих термина, у литератури се користе још и: *сјрана реч*, *џојамљеница*, *реч сјраног џорекла*, *варваризам*, *инијерационализам* и многи други (деталније о њима в. Мршевић Радовић 2005; Ајдуковић 1997: 10). У оквиру контактне лингвистике усталила се употреба термина *џојамљеница* (енгл. *loanword*, тј. *џосуђеница* код Филиповића 1986), која представља реч у језику примаоцу, као резултат језичких контаката два или више језика (и у вези је с термином *језичко џојамљивање*, према енгл. *language borrowing*), док се под термином *сјрана реч* (енгл. *foreign word*) подразумева реч из језика даваоца (Филиповић 1986: 43). У лексикологији се термин *џојамљеница* користи у контексту преузимања речи из других језика као једног од најважнијих начина богаћења лексичког фонда (Драгићевић 2018: 248–254; Ивић и др.⁴2007: 61). С аспекта језичког нормирања, језичке културе и стилистике усталио се термин *сјрана реч* када је реч о правилности и чистоти у употреби стандардног српског језика и (не)оправданом коришћењу страних речи у српском језику. Управо се тај термин користи у наслови-

да је „веома тешко тачно утврдити границу између једних и других, а и степен одомаћености може бити различит“ (Клајн–Шипка ³2008: 1.с.; Клајн 1967: 15; Некула 2017). Притом, употребом термина *туђица*, за разлику од термина *позајмљеница*, исказује се субјективан (негативан) став говорног лица „према означеним појавама“ (Бугарски 1996: 18) да су оне непожељне у језику. Узрок томе су пуристичка настојања у лингвистици (у XIX и XX веку) која подразумевају снажан отпор према туђицама и чишћење лексичког фонда од туђег наноса, јер квари чисто-ту језика⁶ и нарушава језичку структуру. Идеје о очувању националног идентитета кроз чистоту језика и о одбрани од туђих језичких утицаја заступљене су како на страницама лингвистичког часописа *Наш језик*⁷ (покренутог 1932. и обновљеног 1949. године; даље у раду: НЈ),⁸ тако и у другим словенским часописима – хрватског *Језика* (1952–),⁹ пољских *Poradnik językowy* (1901–) и *Język polski* (1913–), чешког *Naše řeč* (1917–), словачких *Slovenská reč* (1932/1933–) и *Kultúra slova* (1967–) итд.

2. Прошло је више деценија откако је питање туђица и позајмљеница било у жижи научних интересовања српских лингвиста (Клајн 1967; Грицкат 1983: 82–88; Бугарски 1996; Ивић 1996; Брборић 1996; Радовановић и др. 1996: 42–47 ; Фекете 1996; Ивић и др. ⁴2007: 172–183; Пипер ³2010: 86–90 итд.). Данас се сматра да је српски језик „отворен према утицајима са стране“ (Ивић и др. ⁴2007: 173; Лубаш 2012: 35), те да је пуризам у науци о српском језику изгубио актуелност¹⁰ и представља „одјек прошлости, наслеђену навику која се по инерцији

ма бројних лексикографских издања у којима се обрађују стране речи у нашем језику (в. списак и историјат речника страних речи у раду Оташевић 2018), а и изабран је као најподеснији у најпознатијем *Великом речнику страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке (детаљније о томе в. Клајн–Шипка ³2008: 17).

⁶ О томе детаљније в. у раду Мршевић Радовић 2004; Ивић и др. ⁴2007: 59–61.

⁷ Пуристички ставови и препоруке за ‘избацивање’ туђица из језика, а заменом добрим домаћим, народним речима, дати су углавном у радовима старе серије часописа, у мањем броју у новој серији, код А. Белића, Д. Костића, М. С. Московљевића и многих других лингвиста (детаљније о томе в. Јанковић 2022: 63–64).

⁸ Детаљније о часопису НЈ в. Јанковић 2017: 10–18 и Јанковић 2023, посебно фуснота 3.

⁹ Поредићи београдски НЈ и загребачки *Језик*, Б. Брборић (1996: 30) приметио је да се у потоњем опсесивно разматрају туђице, док у НЈ „те тематике скоро уопште нема“.

¹⁰ Уп. са ставовима М. Пешикана (Радовановић и др. 1996: 176) да језички пуризам „никада није владао у српској језичкој култури“ и Д. Ћупића (1996: 5) да „српски језик не спада у тзв. пуристичке језике“ и да се из њега не прогоне стране речи и изрази.

преноси с колена на колено“ (Ивић и др. 42007: 174; о томе детаљније в. Клајн 2008).¹¹

У овом раду постављен је задатак да се испита начин обраде језичких (лексичких, фразеолошких, синтаксичких) јединица, преузетих из страних језика, у поукама и одговорима у рубрикама „Језичке поуке“ (даље у раду: ЈП) и „Наша пошта“ (даље у раду: НП) у часопису НЈ. На основу њиховог третмана у рубрикама, циљ је да се процени који су критеријуми били уважени код одређивања њиховог нормативног статуса у српском језику. На основу ексцерпираниог лексичког материјала, циљ је и да се открије које су јединице својевремено третиране као туђице, да се испита интензитет и домет пуристичке идеологије и одреди период када је био у часопису НЈ најинтензивнији. Ексцерпција материјала вршена је на основу етимолошких информација о страном пореклу које су наведене у поукама и одговорима, као и помоћу термина којима се указује на страно порекло анализираних језичке јединице.

Иако је садржај тих рубрика досад био предмет анализе у радовима Д. Игњатовић (1973–1974)¹² и М. Спасојевић (2009), туђице и позајмљенице у поукама и одговорима нису биле подробније разматране. Према анализи М. Спасојевић l.c., у рубрикама ЈП и НП постављана су честа питања у вези с правописом, фонетским појавама, ортоепском нормом, морфологијом, творбом и синтаксом. Највише пажње посвећено је лексици, те се велики број одговора односио на „употребу страних [...] речи“ (стр. 67, § 8.0), затим на „статус, вредност и употребу појединих лексема страног порекла“ и „исправност појединих творбених образаца преузетих из страних језика“ (стр. 69, § 8.6), као и на степен адаптираности и одређивање предности међу дублетним облицима „лексема страног порекла“ (§ 8.8).

3. Рубрика ЈП покренута је, по речима Уредништва часописа (НЈ, I/1, 1932: 28), да би се исправиле грешке и неправилности „у употреби речи и облика у књижевном језику нашем“. Због тога је у првој свесци

¹¹ Пуристички ставови данас, према мишљењу И. Клајна (Ивић и др. 42007: 174), нису заступљени код стручњака за језик, већ се провлаче међу лаицима (исто запажање износи Е. Фекете 1996: 53). Приметно је да се и даље воде полемике о неоправданој употреби туђица у широј јавности, на различитим језичким групама и медијским порталима. Тако је, на пример, прошле 2023. године, пажњу јавности и медија побудило такмичење „за најбољу српску реч“, која би представљала добру замену за непотребну туђицу (<https://www.malabiblioteka.net/takmicenje-2023/>, приступљено 18. 5. 2024).

¹² У свом раду, Д. Игњатовић сумирала је рад сталних рубрика ЈП и НП након 40 година излагања часописа НЈ.

првог броја часописа упућен позив читаоцима¹³ са упутствима за сарадњу: „За овај одељак сарадници овога часописа слаће језичке грешке где их нађу у текућој књижевности са тачном ознаком књиге, часописа или дневног листа [...]. За редакцију је главно да се грешка поправи и да само у том правцу свако нађе овде поуке“ (ibid.). ЈП су излазиле све до 1975. године (закључно са бројем XXI/1–2). Објављене су, рачунајући у старој и новој серији часописа, укупно 123 ЈП. У првој књизи старе серије (у којој је објављено 9 свезака) било је чак 216 одговора, с тим што су поједини одговори садржали више од једног објашњења, јер су се односили на више од једне грешке. У новој серији (од 1949. године) број поука је значајно мањи (уп. укупно 1148 одговора у старој серији за десет година, од 1932. до 1941. године, док је у периоду од 27 година, од 1949. до 1975, било укупно 878 одговора), али су зато образложења и тумачења била опширнија, са више информација.¹⁴ Рубрика се састојала од реченице достављене Уредништву и одговора, у којем су стални сарадници НЈ давали кратка и садржајна објашњења поводом одређеног фонолошког, морфолошког, творбеног, синтаксичког, лексичког, семантичког, стилског, правописног или неког другог граматичког питања.

У новој, послератној серији часописа, А. Белић је објавио чланак *О језичким њоукама* (III/3–4, 1951: 73–78), у којем је изнео оцену да се након десет година излагања НЈ (од 1932. до 1951, са великим прекидом 1941–1949), у рубрици и даље расправља о грешкама ‘опште правилности’, у које се убрајају најпростије и најосновније врсте језичких грешака (стр. 74). Посебно истиче (на стр. 77) да критичар своју исправку мора свестрано да образложи и да истакне и добре језичке особине, јер је циљ „чистота и лепота језика, а не безразложно цепидлачење и инћарење“ (стр. 74). Од 1963. године Уредништво НЈ унело је промене у ЈП,¹⁵ тако што су поуке разврставане према граматичким одељцима, у фонетско-правописне, морфолошке и синтаксичке. Сумирајући рад сталне рубрике ЈП након 40 година излагања часописа, Д.

¹³ Рубрика је била намењена наставницима матерњег језика у школама, лекторима, редакторима и сличним стручњацима за изоштравање језичког осећања читалаца. С. Танасић (НЈ XXXVIII/1–4, 2007: 2) оценио је да је рубрика ЈП била корисна, јер је доприносила „да *Наш језик* буде привлачан међу учитељима и наставницима у школи, али и у новинским и другим издавачким кућама и међу свима оним који су водили рачуна о чистоти и љепоти свога језичког израза“.

¹⁴ Само у једном броју, у ЈП (XV/3–4, 1966: 221–255), одступило се од уобичајене форме те рубрике, јер је објављено у целини писмо лектора С. Петровића, а након њега дат је одговор Уредништва, у којем су изнета мишљења на постављена питања.

¹⁵ О тим изменама в. у свесци НЈ XIII/1–2, 1963: 115.

Игњатовић (1973–1974: 43) истиче да одговори и објашњења „представљају одличан начин за примену и савлађивање језичких норми уопште“, јер „са својим конкретним и бројним примерима грешака и одговарајућим, непосредно датим исправкама допуњују и, да кажемо, ‘конкретизују’ теорију“.

4. Поред рубрике ЈП, у првој свесци првог броја часописа НЈ објављено је пет питања упућених Редакцији, док су одговори дати у следећој свесци (I/2, 1932: 57–58).¹⁶ У истом броју (на стр. 64) отпочело је објављивање рубрике НП, а настављено у трећој свесци, у којој је назначено да ће се у тој рубрици наћи не само одговори на писма, већ и питања која су поштом упућена (I/3, 1932: 91). У односу на ЈП, рубрика НП је била сличног карактера, али краћег века. Трајала је до 1939. године, закључно са бројем VII/4 (укупно је објављено 197 одговора). У обема рубрикама одговоре су давали стручни сарадници часописа, међутим, разлика је била у томе што су у НП поред концизних и парафираних одговора сарадника, објављивана и питања читалаца.¹⁷

5. У рубрикама се **туђице**¹⁸ препознају по томе што су описане као непотребне и непожељне. Коришћени су различити термини за њихово означавање. Често је био употребљаван термин *туђица* (ЈП, I/2, 1932: 63; I/3, 1932: 88; I/8, 1933: 249, 251; II/1, 1933: 28, 29 итд.), ређе *йозајмица* (ЈП, I/8, 1933: 250; II/4, 1933: 118; VI/9–10, 1938: 271; VII/1, 1939: 27–28) и у једном случају *йозајмљеница* (ЈП, VII/4, 1939: 126). Речи су најчешће означаване као *сѣране*,¹⁹ посебно у новијим бројевима часописа (у ЈП, III/8, 1935: 254; VII/4, 1939: 128; VII/8, 1940: 251, 254; II/5–6, 1951: 223; II/7–10, 1951: 330; VIII/3–4, 1956: 114; IX/3–4, 1958: 139; IX/7–10, 1959: 318 итд.), у мањем броју примера као *туђе* (у

¹⁶ У НЈ су спорадично објављивани, мимо рубрика, одговори Уредништва на постављена питања (у старој серији: VI/7–8, 1938: 234–236, а затим у новој: I/7–8, 1950: 336–340, I/9–10, 1950: 375–380, III/1–2, 1951: 50–65 и VI/3–4, 1954: 119–122). Поред тих одговора, на питања упућена Редакцији одговарали су чланови Уредништва и сарадници часописа (списак одговора и аутора в. код Јанковић 2017: 20–21 и Спасојевић 2009: 62).

¹⁷ За разлику од рубрике ЈП, одговори у НП нису били нумерисани, јер су се објављивали заједно с питањима читалаца.

¹⁸ Туђице су разматране у следећим радовима у НЈ: М. Вукићевић, II/8, 1934: 225–228; А., II/9–10, 1934: 261–264; П. Ђорђић, III/1, 1934: 16–19; К. Јеретов, III/2, 1934: 58; Д. Јовичић, III/2, 1934: 58–59; А. Красовски, IV/9–10, 1934: 273–274; М. Тешић, XXII/1–2, 1976: 64–67.

¹⁹ Реч *конѣреран* је, на пример, означена као страна, која „никако не иде у корисне туђице“ (ЈП, XIV/2–3, 1964: 191).

ЈП, VII/5, 1939: 159; VII/6, 1939: 189; VIII/1, 1941: 32; НП, V/5–6, 1937: 191), а врло ретко као *реч сѣраног ѿорекла* (ЈП, VII/2–3, 1939: 91).

Пуристички ставови појединих аутора могу се илустровати следећим изјавама: „Зар није било привлачније да натпис буде на чистом српскохрватском језику, да би га могло разумети и оно челаде које није учило високе школе, не само сада него и доцније кад прохуји мода страних учених израза?“ (ЈП, I/4, 1932: 123), „Докле ће се код нас без невоље употребљавати туђе речи?“ (ЈП, II/3, 1933: 89), „Зар он не би био финији да је изречен чистим српскохрватским језиком“ (ЈП, VIII/7–10, 1957: 290), „Непотребне стране речи не чине смисао ни лепшом ни дубљом“ (ЈП, VIII/7–10, 1957: 290) итд.

Смањена одбојност према туђицама огледа се у објашњењу њихове употребе 1957. године: „Већ одавно је рашчишћено питање употребе страних речи у нашем књижевном језику. Разумљиво је да их не можемо изоставити тамо где им у нашем језику нема добре замене, нити тамо где су у питању међународни називи прихваћени мање-више у свим језицима. Тамо, међутим, где у нашем језику постоје речи истог значења, нарочито ако су још и широко распрострањене, потребно је увек водити рачуна да се непотребне стране речи уклоне у корист домаћих“ (ЈП VIII/7–10, 1957: 287).

5.1. Најбројнији су били одговори у којима је туђицама предлагана замена домаћим речима (у овом раду су те препоручене домаће односно књижевне, стандардне речи означене стрелицом [→] у загради). Објашњење страног порекла се најчешће сводило на навођење језика (латинског, француског, италијанског, шпанског, немачког, турског, мађарског, руског, чешког,²⁰ словеначког) из којег је анализирана реч преузета, с етимомом или без етимона. Код појединих речи наведена су два језика у случајевима када аутор није био сигуран из којег тачно језика је реч била преузета (из латинског или француског, латинског или немачког, италијанског или француског, италијанског или немачког, француског или грчког, руског или чешког, руског или црквенсловенског). Такође, велики број туђица поменут је без предлошка или податка из којег језика потиче.²¹

²⁰ Русизми и бохемизми у часопису НЈ били су предмет анализе докторске дисертације Ј. Јанковић 2017.

²¹ У раду нису разматране речи којима није експлицитно наведено страно порекло, као што су на пример у поукама: „Фрагментарно“ је непотребно код наших израза: *искидано*, у *одломцима*, *исѣрекидано* и сл.“ (ЈП, VII/6, 1939: 190), „место *ѿаленатѿ* ми бисмо у овој реченици употребили домаћу реч *дар*, која значи исто“ (ЈП, II/5–6, 1951: 223), „*ѿиѿенадла* каже се српски *чиода*“ (ЈП, IV/9–10, 1953: 354), „Зар се место *емоѿиван* није могло рећи *узбудљив*, *дирљив*?“ (ЈП, VI/7–10, 1955: 293) итд.

(а) Најчешће су туђице означавање као стране (туђе) речи, уз савет да је лепше и боље употребити препоручену замену – нашу односно домаћу, народну реч: *концијирајџи* (→ *замислиџи*, *схваџиџи*, *разумџи*, ЈП, I/3, 1932: 91); *дозволиџи*,²² *дозвољаваџи* (→ *дојусџиџи*, *дојушџиџи*, НП, II/1, 1933: 32); *бродираџи* (→ *весџи*, ЈП, II/3, 1933: 89); *нафака* (→ *џирошак*, *издржавање*, id. 90); *фалиџи* (→ *џогрешиџи*, ЈП, II/4, 1933: 117); *дојам*²³ (→ *уџисак*, id. 118); *џодобан* (→ *сличан*, id.); *адеџи* (→ *обичај*, id. 120); *обиџаваџи* (→ *сџановаџи*, id. 121); *џинџа* (→ *масџило*, id.); *љубойџиљив* (→ *радознао*, ЈП, II/5, 1934: 154); *фела* (→ *врџа*, ЈП, II/6, 1934: 185); *велебан*, *велебни* (→ *величансџивен*, id.); *сразџи се* (→ *сукобиџи се*, *судариџи се*, id.; III/3, 1934: 91; → *сџојџи*, *сџој*, ЈП, IV/7, 1936: 223); *обнародоваџи* (→ *објавиџи*, *џрогласиџи*, ЈП, II/6, 1934: 189); *назор* (→ *џоглед*,²⁴ id. 190); *џокус* (→ *оглед*, *џокушај*, ЈП, II/7, 1934: 217); *џоборник* (→ *бранилац*, *зашџиџиџи*, *џрисџалица*, ЈП, III/1, 1934: 28); *наклада* (→ *издање*, id. 29–30); *иминенџан* (→ *очигледан*, id. 30); *санџим* (→ *џобожје*, ЈП, III/6, 1935: 187); *овизаџи се* (→ *сеџиџи се*, *ојоменуџи се*, id. 188); *џроџивсџаџи* (→ *ојреџи се*, *уџроџивџи се*, id. 189); *џечаџаџи* (→ *џџамџаџи*, ЈП, III/7, 1935: 222); *краљевна* (→ *краљева кџи*, ЈП, IV/7, 1936: 223); *биџи* (→ *суџиџина*, ЈП, V/2, 1936: 63); *масовно* (→ *у масама*, id.); *верзиран* (→ *уџуџен*, *вешџи*, *искусан*, ЈП, V/5–6, 1937: 185); *добош* (→ *бубањ*, НП, V/5–6, 1937: 191); *см(ј)ер* (→ *џравац*, id.); *реџина* (→ *мрежњаца*, *мрежница*, id.); *анкер* (→ *коџва*, id.); *џредшасник* (→ *џреџходник*, ЈП, VI/5–6, 1938: 174); *каракџерисџика* (→ *особина*, *ознака*, ЈП, VII/2–3, 1939: 91); *инџервенисаџи* (→ *џосредоваџи*, евентуално *инџервенисаџи* за што, не у шта, ЈП, VII/8, 1940: 254); *веш* (→ *рубље*,²⁵ ЈП, VIII/1, 1941: 32); *афирмисаџи* (→ *џоџврдџиџи*, *доказаџи*, ЈП, II/5–6, 1951: 223); *браон* (→ *мрк*, ЈП, IV/9–10, 1953: 354); *вакуум* (→ *џразнина*, ЈП, VIII/3–4, 1956: 114); *џурбуленџан* (→ *немиран*, id. 114–115); *ојус* (→ *дело*, *рад* или *сџварање*, ЈП, IX/3–4, 1958: 139); *ег-*

²² Д. Костић је саветовао да се тај глагол избаци из употребе, „с обзиром на то што су *дозволиџи* (*дозвола*) подесили ранији књижевници наши према руском језику, док се још нису утврдили у нашем књижевном језику из народнога облици: *дојусџиџи*, *дојушџиџи*, *дојусџи*, *дојушџије*, *дојушџање*“ (НЈ I/5, 1932: 148). О пореклу те речи в. Јанковић 2017: 158–161.

²³ Љ. Стојановић је закључио да су Хрвати „узели из чеш. *дојам* Eindruck (али им значење није јасно јер га узимају за Einfluss)“ (НЈ V/2, 1936: 59). О пореклу те речи в. Јанковић 2017: 692–694.

²⁴ Љ. Стојановић је саветовао у НЈ (V/5–6, 1937: 181) да се уместо речи *назор* користи *џоглед* (у пренесеном значењу).

²⁵ О томе да се германизам *веш* не јавља „у правом књижевном језику“ и да треба употребљавати добру реч нашу *рубље* в. у раду Д. Костића, НЈ I/2, 1932: 47–48.

ски, id. 256); *џлоха* (→ *џовришина*, ЈП, IV/4, 1936: 127); *венџилираџи* и *џенџираџија* (→ *раџчисџиџи*, *расџравџи* и *џродирање*, ЈП, IV/5, 1936: 158); *русџикалан* (→ *сеоски*, *џољски*, ЈП, IV/6, 1936: 191); *слуџиџи се* (→ *десџи се*, *догодиџи се*, *збџи се*, ЈП, IV/6, 1936: 192); *џорив* (→ *џолџи*, *оџушевљење*, *узбуђење*, НП, IV/8, 1936: 256; → *узлеџи*, *џокреџи*, *џроблесак*, ЈП, VI/9–10, 1938: 271); *џреша*, *џрешан* (→ *хиџиња*, *хиџиан*, ЈП, IV/9–10, 1936: 283); *џоњаџи* (→ *џоџмиџи*, *џоџмаџи*, *разу-меџи*, *схваџиџи*, *знаџи*, id. 284); *осџенџаџиивно* (→ *намерно*, *нарочи-џо*, *насилно*, *изазивачки*, id. 285); *невјеџа* (→ *незналица*, ЈП, V/2, 1936: 60); *мучаљивосџи* (→ *ћуџиње*, *ћуџљивосџи*, id. 62); *кисџи* (→ *чеџиџица*, *киџица*, ЈП, VI/1–2, 1937: 64); *велебан* (→ *величансџивен*, ЈП, VI/5–6, 1938: 173); *џревенираџи* (→ *сџречџиџи*, *џреџеџи*, ЈП, VII/4, 1939: 126); *фраџилан* (→ *крхак*, *џрошан*, *слаб*, id. 128); *вехеменџино* (→ *џесџо-ко*, *џлахо*, *ваџрено*, *џусџро*, *необузџано*, ЈП, VII/5, 1939: 159); *џреоку-џираџи* (→ *обуџимаџи*, *занимаџи*, ЈП, VII/6, 1939: 189); *џоџенце* (→ *целина*, *целокуџносџи*, *укуџносџи*, id. 190); *кованица инваџидџиџеџи* (→ *(инваџидска) изнемоџлосџи*, *(инваџидска) немоћносџи*, *џелесна несџо-собносџи*, *инваџидска несџособносџи*, ЈП, VII/8, 1940: 255); *аџсурџни* (→ *бесмислен*, ЈП, II/7–10, 1951: 330); *аромаџиџчан* и *џоеџски* (→ *мирисан* и *џесниџки*, ЈП, VIII/7–10, 1957: 290). Уз коментар да су непотребни, наведени су и глаголи *блаџодариџи* и *заблаџодариџи*, уз које је додато да су све чешћи у нашем разговорном језику и да их треба избегавати, „место нашег правилног“ *захваљиваџи* и *захвалиџи* (ЈП, I/2, 1932: 63). Такође, уз глагол *џеривираџи* наведено је да га наш књижевни језик не познаје „нити нам је он потребан“ (→ *џоџиџаџи*, *водиџи џорекло*, *биџи џореклом из*, ЈП, I/9, 1933: 284), а непотребне су и неразумљиве речи *извјеџљиво* и *извјеџљив* (→ *раџознало*, *раџознао*, ЈП, II/4, 1933: 120). Као излишне оцењене су речи *џасивџизираџи* и *квалиџеџи* (→ *уљу-шкаваџи* и *своџсџиво*, *врлина*, ЈП, VI/5–6, 1955: 194), за реч *џека* наведено је да јој није место у нашем језику (→ *свеска*, *веџбанка*, НП, III/4, 1935: 125), а за *снабдевен* да се избегава (→ *доџаџи*, ЈП, I/6, 1932: 183).

(г) Поједине туђице су сматране неправилним, што се запажа у примерима у ЈП када је глагол *расмаџираџи* квалификован као неправилан, а предложен правилан *размаџираџи* (VIII/1–2, 1956: 62), затим када је сугерисано да није добро *џроџивсџаџи*, а да треба користити: *оџреџи се*, *усџроџивџи се* (V/7–8, 1937: 248), да не ваља *џуземни* и да је „боље реџи описно“: *наше земље*, *ове земље* (V/2, 1936: 61) и да уместо бохемизама *срџскохрваџиџина*, *немиџиџина* „нашим језиком би се то правилно рекло“: *срџскохрваџски језик*, *немачки језик*

(П/6, 1934: 188). За реч *излика* предочено је да је сумњиве правилности, те је место ње предложена замена: *изговор* (ЈП, VII/4, 1939: 127).

(д) Одређене речи су означене као ‘недопуштене туђице’: *аџрак-џиван* (→ *џивлачан*, ЈП, I/3, 1932: 88); *нејобедим*, *нејојравим*, *неумолим* (→ *нејојрављив*, *нејобедан*, *неумољив*, *ibid.*); *вехеменција* (→ *сила*, *жестина*, ЈП, I/8, 1933: 249); *молестирајџи* (→ *досађивајџи*, *додјавајџи*, *мучијџи*, *ibid.*); *џлоха*³¹ (→ *џовриџина*, *id.* 251); *досџајџан* (→ *довољан*, ЈП, II/1, 1933: 28); *рисајџи* (→ *џредсџављајџи*, *џрџајџи*, *id.* 29); *уџаначијџи* (→ *уговоријџи*, *углавијџи*, *закључијџи*, ЈП, II/2, 1933: 56); *евиденџан*, *евиденџино* и *лајџенџан*, *лајџенџино* (→ *очевидан*, *очевидно*, *очигледан*, *очигледно* и *џрикривен*, *џрикривено*, *џоџајан*, *џоџајано*, ЈП, II/3, 1933: 93); *засада* (→ *начело*, *основ*, ЈП, II/4, 1933: 121); *џозорносџи* (→ *џажња*, *id.* 123); *волуминозан* (→ *велики*, *обиман*, ЈП, IV/5, 1936: 159); *сукус* (→ *сушџина*, *једрина*, *снага*, ЈП, IV/6, 1936: 190); *конзумирајџи* (→ *џрошијџи*, ЈП, VI/5–6, 1938: 175); *ваканицја* (→ *уџражњеносџи*, *нејојуњеносџи*, *расџусџи*, *ibid.*); *балусџрада* (→ *ограда*, *наслон*, ЈП, VII/4, 1939: 126); *инклинирајџи* (→ *нагињајџи*, ЈП, VII/5, 1939: 159); *конџакџи* (→ *веза*, *додир*, ЈП, VII/6, 1939: 189); *моделовајџи* (→ *израђивајџи*, *изграђивајџи*, *вајајџи*, ЈП, VII/6, 1939: 191); *вегеџирајџи* (→ *живоџаријџи*, *id.* 192).

(ђ) Изразито негативна оцена, као ‘врло груб варваризам’,³² додељена је речи *џревенирајџи* (→ *сџречијџи*, *оџклонијџи*, *сџајџи на џуџи*, ЈП, I/5, 1932: 154). Без порекла и препоруке (замене), а означена као варваризам, поменута је синтаксичка конструкција *не може а да не* (ЈП, II/7–10, 1951: 330).

(е) У појединим одговорима, уз одређене туђице, изнети су и коментари, као што је, на пример, за реч *инвазија* – да се „радо употребљава у нас, иако имамо добре домаће речи: *навала*, *најезда*, а ако се допусти употреба те речи, онда треба: *инвазија на џиџа*“ (ЈП, VII/8, 1940: 251), за реч *дувар* – да је изобичајена и замењена нашом речју *зид* (НП, V/5–6, 1937: 189), за реч *инџенџија* – да је после рата ушла у моду, а да наш језик има добре домаће речи за сва њена значења (→ *џрема замисли*, ЈП, I/4, 1932: 123), за реч *луцидан* у изразу *луцидно зајажжање*, да је била доскора непозната у нашем језику (→ *оџџиро*, *оџџироумно зајажжање*, ЈП, VI/7–10, 1955: 291–292) и за реч *џиџрикла*, да не постоји у нашем језику и да треба користити *џруга* (ЈП, VII/3–4, 1955: 129).

³¹ Љ. Стојановић је реч *џлоха* сврстао у позајмљену, која ‘није ушла у београдски књижевни језик’ (НЈ V/4, 1937: 122).

³² Варваризми су у НЈ разматрани у радовима М. С. Московљевића (I/3, 1932: 76–82) и С. Предића (II/5–6, 1951: 187–195). О варваризмима у НЈ в. Јанковић 2022 и Јанковић 2024.

(ж) Као непожељни, због свог страног порекла, третирали су малобројни регионализми, који су у поукама и одговорима обележени као ‘покрајинске речи’,³³ нпр. ‘далматински провинцијализам’ *ѝровићен* (→ *додайи*, ЈП, I/6, 1932: 183), *ошѝарија*, која се употребљава у Истри и на Рабу (→ *крчма*, ЈП, IV/5, 1936: 157), *ноѝарош*, *наѝарош* у Славонији (→ *бележник*, *биљежник*, ЈП, III/7, 1935: 222), *ѝол* у Хрватској (→ *сѝол*, НП, I/3, 1932: 93), *хасна* у северним крајевима (→ *корисѝи*, ЈП, II/4, 1933: 117) и *ѝосѝолар* у чакавском (→ *обуѝар*, ЈП, VI/9–10, 1938: 271). М. С. Московљевић је у свом коментару препоручио да је уместо турске речи *ѝибра* боље употребити оне које су распрострањеније у нашим крајевима: *ком* и *комина* (НП, V/5–6, 1937: 189).

(з) У ретким случајевима није наведена препорука (замена), нпр. за реч *целѝ* (НП, I/3, 1932: 93) и *ѝрелид* (ЈП, VI/7–10, 1955: 293). За туѝице *груѝисаѝи* (→ *скуѝиѝи*, *сабраѝи*, *збраѝи*, *збиѝи*, НП, I/4, 1932: 128) и *елеменаѝи*³⁴ (→ *сасѝојак*, *сасѝавни део*, НП, I/4, 1932: 128) наведено је да се могу заменити домаћом, али не увек.

5.2. У појединим одговорима указивано је на то да се неке туѝице, као што су: *груѝа*; *негаѝиван*, *ѝозиѝиван*,³⁵ *организација*, *диференцијалан*; *ѝроѝагаѝор*; *организација* (НП, I/4, 1932: 128), *казан* (НП, V/5–6, 1937: 190), *ѝасѝер*; *случај* (id. 191), *калем*, *мосур* (id. 192), *ѝредуѝредиѝи*, *ѝредусресѝи* (НП, V/7–8, 1937: 256), *ѝодражаваѝи* (ЈП, II/4, 1933: 118; НП, II/2, 1933: 64) и *синхронизираѝи* (ЈП, II/7–10, 1951: 330), не могу заменити домаћим, народним. Аутори су у тим одговорима навели више различитих разлога: нема адекватне домаће замене, стране речи имају другачије значење од домаћих, туѝице су се усталиле с нарочитим значењем.³⁶ У једној поуци наведено је следеће: „Стране речи употребљавају се место наших речи углавном у два случаја: 1. ако у нашем језику нема наше речи за одговарајући појам; 2. из

³³ Речи које су у рубрикама означене као покрајинске, без податка о страном пореклу, у раду нису разматране, као што је, на пример, у поуци: „‘Бахатост’ покрајинска је реч и није књижевном језику потребна код речи *ѝоносѝѝосѝи*“ (ЈП, VII/6, 1939: 188) или „‘Приуштити’ је покрајински (кајкавски) глагол, који је неразумљив већини нашег народа. Место њега треба употребљавати глаголе *ѝрисвоѝиѝи*, *ѝридаѝи*“ (ЈП, VII/6, 1939: 191).

³⁴ О адекватној замени за страну реч *елеменаѝи* в. у одговору Уредништва на замерке Б. Јуришића (НЈ I/4, 1932: 103–104). О именици *ѝочело* као замени за термин *елеменаѝи* в. у ЈП, III/2, 1934: 62, 63.

³⁵ О адекватној замени за страну реч *ѝозиѝиван* в. у одговору Уредништва на замерке Б. Јуришића (НЈ I/4, 1932: 103–104).

³⁶ М. С. Московљевић (НЈ, I/3, 1932: 78) и С. Предић (НЈ, II/5–6, 1951: 187–188) разматрали су у својим радовима под којим се све условима може употребити туѝица.

стилских разлога, да би се избегло понављање истих речи“ (ЈП, IX/3–4, 1958: 139).

5.3. У одређеном броју поука и одговора предлагана је *замена* другим, ‘бољим страним (туђим) речима’ у случајевима када нема адекватне домаће речи. У тој групи нашле су се следеће туђице: *лекѿира* (→ *иѿиво*, НП, I/4, 1932: 128), *ѿринѿиѿ*, *ѿринѿиѿски* (→ *начело*, *начелно*, *ibid.*), *ѿериѿи* (→ *ѿеришун*, ЈП, III/5, 1935: 156), *месинѿ* (→ *бакар*, јер се у народу изгубила домаћа реч *мјед*,³⁷ НП, V/5–6, 1937: 192), *хуманиѿеѿи* (→ *хуманосѿи* истог порекла, али „са понарођеним обликом“, ЈП, VII/1–2, 1955: 53–54); *баришун*, *баришунаѿи* (→ *кадифа*, *кадифасѿи*, ЈП, III/5, 1935: 157); *јанѿар* (→ *ћилибар*, *id.* 158; НП, V/5–6, 1937: 191), *сусѿавни*, *сусѿавно* (→ *сисѿемски*, ЈП, IV/3, 1935: 94), *бајословѿе* (→ *миѿиологија*, ЈП, IV/4, 1936: 126), *глаѿник*, *глаѿи* (→ *крисѿиал*, *id.* 127); *велуд* (→ *кадифа*, ЈП, IV/9–10, 1936: 283); *оѿис* (→ *канцеларија*, ЈП, VIII/7–10, 1957: 287); *конѿреран* (→ *оѿозиѿан*, ЈП, XIV/2–3, 1964: 191).

Такође, указано је на неправилност појединих туђица, за које се тврди да су погрешно саграђене, нпр. уместо нове туђице *билансија* саветује се употреба ‘позајмљене речи с правилним обликом’ *биланс* (ЈП, I/2, 1932: 59), уместо ‘рђаве кованице’ *нашасѿар* „боље узимати туђу, али код нас јако укореењу *инвенѿар*“ (ЈП, IV/9–10, 1936: 288) и уместо ‘неправилне кованице’ *свеѿоѿруг* „боље је употребити реч *ореол* иако је она страног порекла“ (ЈП, VI/9–10, 1938: 272). Кованица *ѿиѿѿорескносѿи* (→ *живоѿисносѿи*, ЈП, VII/1, 1939: 27–28) оцењена је као „права наказа“ и „непотребна позајмица и по сазвучју (скност) туђа нашем уху“.

5.4. Погрешна употреба значења уочена је код туђица: *ѿоследоваѿаѿ* (ЈП, I/2, 1932: 60–61) и *зор*, *зорно*³⁸ (ЈП, II/5, 1934: 157).

6. Позајмљенице и путеви њихове адаптације у српско(хрватско) м језику разматране су у поукама и одговорима са становишта фонологије, прозодије, морфологије, творбе, синтаксе, семантике и правописа. У њиховом опису коришћени су етимолошки подаци, као што су на пример: грчка, турска, ... реч (ЈП, XII/1–2, 1962: 59; ЈП, II/5, 1934: 157), реч или облик латинског, грчког, турског, ... порекла (ЈП, I/3, 1933: 90; НП, I/8, 1933: 254–255), реч страног порекла (ЈП, IV/3–4, 1952: 134–135), реч позајмљена из латинског језика (НП, II/7, 1934: 223), реч по-

³⁷ В. Мићовић је у НЈ (VI/3, 1938: 75) препоручио да уместо германизама *месинѿ* и *бронза* треба ширити наше речи *жуѿиѿа* и *црвена м(ј)ед*.

³⁸ О именици *зор* и њеним дериватима в. у коментару Јб. Стојановића у НЈ (V/1, 1936: 28).

⁴⁴ О употреби глагола *присутствоваш* и израза *бићи присутан* в. у раду Б. Милановића (НЈ I/3–4, 1950: 146–150), а о пореклу тих речи в. у тези Ј. Јанковић (2017: 285–290).

штенденца, *иниџелигенца* (→ *штенденција*, *иниџелигенција*, ЈП, VI/1–2, 1954: 58–59); *арџиљерци* (→ *арџилерци*,⁴⁵ ЈП, IX/3–4, 1958: 137).

6.2. У једном одговору објашњени су акценатски дублети и предложен је правилнији акценатски облик: *мџре* и *мџре* (→ *мџре*, НП, II/6, 1934: 190).

6.3. Морфолошке промене и алтернације разматране су код речи: *ормар* – *орман* (НП, I/6, 1932: 192; V/5–6, 1937: 190); *мефердан* – *мефердар* (НП, I/6, 1932: 192); *фуџбал* – *фудбал*⁴⁶ (ЈП, III/5–6, 1952: 217–218); *џроџесџ* > *џроџесџни*, *егзакџносџ* > *егзакџни* (ЈП, IX/7–10, 1959: 318), *азбесџни*, *џроџесџни*, *гимназисџикиња*, *комунисџикиња*, *соџија-лисџикиња* и *асџмаџични* (ЈП, XIII/3–5, 1963: 275–276).

6.4. Исправност код исказивања рода именице указана је код речи: *џиљ* (НП, I/3, 1932: 93); *маџине*, *каре* (НП, I/9, 1933: 287); *глад*⁴⁷ (НП, II/4, 1933: 127–128); *конџрасџ* (ЈП, IV/3–4, 1952: 134–135); *џрибуна* (ЈП, VIII/3–4, 1956: 122); *каравела* (ЈП, XIII/3–5, 1963: 286); као и рода, броја и падежних облика код назива *Делфи* (ЈП, V/5–6, 1954: 222–223) и само падежних облика код речи: *џун(и)*, *џул*, *марџ* (НП, III/6, 1935: 191); *богаз* (ЈП, V/1–2, 1953: 78); *џореро* (ЈП, V/3–4, 1953: 149); *ласо* (ЈП, XI/3–4, 1961: 130). У једном одговору саветована је правилна компарација придева: *више џеџка* (ЈП, I/4, 1932: 124).

6.5. Са становишта творбе објашњене су следеће речи: *банкроџираџи*, *ексџедираџи*, *егзисџираџи*, *резервираџи*, *оџонираџи*, *малџре-џираџи*, *егзерџираџи*, *џрофџираџи*, *инхалираџи*, *џелеграфираџи* (НП, I/8, 1933: 254–255); *штенденца* (ЈП, VII/1, 1939: 25); *белолик* (ЈП, III/3–4, 1951: 148); *мандаџар*, *мандаџор*, *мандаџ* (ЈП, V/3–4, 1953: 148). У поукама је, поред творбеног тумачења, разматрана исправност творбених образаца и одређивана нормативна вредност творбених облика, посебно термина: *ексџерименџни* – *ексџерименџални*, *бронхџни* – *бронхијални*, *дијагнозџни* – *дијагносџички* (ЈП, IV/1–2, 1952: 69–70); *бакџеорологија* – *меџеорологија* (ЈП, IV/5–8, 1953: 276); *џолиџолог* – *џолиџиколог* (ЈП, XVI/3, 1967: 211–213). Питање исправности нових кованица образованих од речи страног порекла анализирано је за речи: *саџниџа* (НП, III/4, 1935: 126), *часовџик* (НП, V/5–6, 1937: 191); *реван*,

⁴⁵ О варијантама *арџиљерија* и *арџилерија* и о пореклу в. у раду А. Пеца (НЈ IX/3–4, 1958: 120–123).

⁴⁶ О страном термину *фуџбал* и преведеници *ногOMET* в. у раду Д. Костића (НЈ II/8, 1934: 247–251).

⁴⁷ О роду и деklinацији именице *глад* в. у раду Д. Игњатовић (НЈ XI/7–10, 1961: 255–259).

283); *вариетше* – *варијејше* (→ *варијејше*, ЈП, XIII/3–5, 1963: 275); *гарсо-нијера* – *гарсоњера* (→ *гарсонијера*, id. 277); *Скојје* – *Скојље*⁵² (→ *Ско-йље*, id. 278–279; XIX/2–3, 1972: 186); *акѣенѣашна* – *акѣен-ѣашна* (→ *акѣенѣашна*, ЈП, XIV/1, 1964: 72); *ексѣройрираѣи*, *ексѣройрисаѣи* – *ексѣройрираѣи*, *ексѣройрисаѣи* (→ *ексѣройрираѣи*, *ексѣройрисаѣи*, ЈП, XIV/4–5, 1965: 300–303).

6.9. У појединим одговорима разматрана су различита питања у вези с позајмљеницама, као што су, на пример, путеви позајмљивања (*сујѣѣа*, НП, I/6, 1932: 192; *кава* и *кафа*, НП, I/9, 1933: 287; *лавор* и *ловор*, НП, II/7, 1934: 223; *сѣѣина*,⁵³ НП, V/4, 1937: 127–128), фреквентност и домен употребе (*ђуѣѣуре*, ЈП, I/4, 1932: 124) и распрострањење (*каѣи*, НП, V/5–6, 1937: 190; *харѣѣија*, *ѣаѣир*, id. 190–191). Читаоце је, такође, занимало која је позајмљеница боља (*ѣройелер* или *елиса*, НП, V/5–6, 1937: 190) и да ли реч јесте или није страног порекла (*врѣѣиѣи*, ЈП, V/7–8, 1954: 294).

7. Рубрике ЈП и НП имале су од самог почетка посебан значај у подизању нивоа језичке културе и одражавале су „интересовање читалачке публике за језичка питања, неговање и развој књижевнојезичког израза“ (Спасојевић 2009: 61). У рубрикама су се нашли обавештења, савети и исправке из свих „области граматике (фонетика, акценти, морфологија, синтакса, лексика, стил)“ (Игњатовић 1973–1974: 43), но на основу изложеног материјала у овом раду, може се потврдити и значајан удео пуристичких и нормативних ставова у вези с употребом туђица и позајмљеница.

Иако су у највећем броју случајева једна поука односно одговор садржали једно (краће или дуже) објашњење, у појединим поукама и одговорима обрађено је више различитих речи,⁵⁴ као што су на пример: *ѣровиђен* и *снабдевен* у ЈП, I/6, 1932: 183, *дозволиѣи* и *уѣѣѣрб* у ЈП, II/5, 1934: 154, *ѣокус* и *лабораѣѣорија* у ЈП, II/7, 1934: 217, *саѣи* и *часовник* у НП, V/5–6, 1937: 191, *егзакѣѣан*, *ефемеран*, *дисѣѣинкѣија* и *демонсѣѣирираѣи* у ЈП, IX/7–10, 1959: 318 итд. У једном примеру је реч *конѣѣѣеран* наведена у овом раду у двама поглављима (§ 5.1. и § 5.3), зато што је у одговору предложена замена домаћом и страном речју. Поједине ана-

⁵² О писању тих назива в. у ЈП, XV/3–4, 1966: 242–243, 252–254 и у раду М. С. Московљевића, НЈ IX/5–6, 1958: 157–158.

⁵³ О пореклу и значењу речи *сѣѣина* в. у одговору М. С. Московљевића на питање читаоца (НЈ V/2, 1936: 49, 50–51).

⁵⁴ Поједине поуке и одговори садржавали су по два, три или више стручних образложења, која су се односила на више уочених неправилности у једној послатој реченици или више постављених питања читаоца.

лизиране речи објашњене су у већем броју поука и одговора, што сведочи о њиховој актуелности, нпр. о пореклу и значењу позајмљенице *биџиисаџи* у § 6.7. (4 поуке); о употреби туђица и њиховим заменама: *дозволиџи* § 5.1. (3); *џредишасник*; *џроџивсџаџи*; *џриџежсалаџ*; *уџражњаваџи*; *џлоха*; *велебан*; *џлак*; *џреса* § 5.1. (2) итд. Малобројни су примери код којих су дате различите препоруке за замену, нпр. *џревенираџи* → *сџречџиџи*, *оџклонџиџи*, *сџаџи на џуџи* и *сџречџиџи*, *џреџеџи*; *сџаџи се* → *сукобиџи се*, *судариџи се* и *сџоџиџи*, *сџоџ*; *џорив* → *џолџи*, *оџушевљење*, *уџбуђење* и *уџлеџи*, *џокреџи*, *џроблесак*.

На основу анализираних материјала, да се закључити да у рубрикама постоји јасна разлика у начину обраде језичких јединица преузетих из страних језика (туђица и позајмљеница), као и у одређивању њиховог нормативног статуса у језику. С једне стране се туђице обележавају као неприхватљиве и непожељне, док су с друге стране позајмљенице прихватљиве и са другачијим статусом у основном лексичком фонду у односу на туђице. Туђице су третиране као ‘непотребне’, ‘излишне’, ‘неправилне’ и/или ‘недопустиве’, те је сугерисано да се избегавају и замене ‘бољим’, ‘правилнијим’, јер ‘наш језик има добре домаће речи’. Код одређивања њиховог нормативног статуса у српско- (хрватско)м језику аутори су се водили субјективним осећајем, према којем су туђице ‘неразумљиве’ и ‘нису у духу нашег језика’. Према коментарима и препорукама, оне се могу поделити на замењиве (§ 5.1. и § 5.3) и незамењиве (§ 5.2).⁵⁵ Позајмљенице се описују као ‘одомаћене’, ‘уобичајене, уопштене, општеприхваћене у народу’, ‘усклађене с домаћим речима’, ‘укорењене код нас’ и ‘дубоко ушле у књижевност нашу’. Аутори су у рубрикама процењивали (не)исправност одређених фонолошких, акценатских, морфолошких и творбених ликова, разматрали морфолошке промене и алтернације, творбене обрасце и синтаксичку употребу, појашњавали значења, одређивали њихово правилно писање итд. Етимолошки подаци коришћени су за утврђивање страног порекла туђица и позајмљеница, на основу којег је процењена њихова исправност и правилност у српском језику. Према подацима о пореклу у рубрикама, највећи је број туђица преузетих из руског, чешког,⁵⁶ ла-

⁵⁵ Уп. с истом поделом у српском стандардном језику коју је начинио Б. Брборић (1996: 44–45) на основу лексичке грађе на слово А.

⁵⁶ Руски и чешки језик одиграли су „битну улогу у обликовању савременог српског језика“ (Ивић и др. 2007: 182; о томе детаљније в. у одељку „Страни утицаји“ И. Клајна у Радовановић и др. 1996: 42–43 и у дисертацији о русизмима и бохемизмима у српском језику Јанковић 2017: 60–67).

тинског и француског, у мањој мери италијанског и немачког језика.⁵⁷ У рубрикама је идентификован и велики број калкова из немачког језика, уз које је наведено да су ‘некњижевни’, ‘рогобатни’, ‘груби’ и ‘непотребни’, ‘противни духу српско(хрватско)г језика’ и ‘погрешно употребљени’. С обзиром на њихову специфичност, они ће бити обрађени посебно.

У складу са пуристичким ставовима, актуелним почетком XX века, као и с концепцијом часописа НЈ (в. Јанковић 2022: 63–64), међу његовим корицама нашле су се бројне препоруке за ‘избацивање’ туђица из језика и замену ‘добрим домаћим, народним речима’. Ти пуристички ставови су изражени претежно у бројевима старе серије часописа: I, 1932/1933 – 24 туђице; II, 1933/1934 – 43; III, 1934/1935 – 26; IV, 1935/1936 – 19; V, 1936/1937 – 21, VI, 1937/1938 – 8; VII, 1939/1940 – 16; уп. с новом серијом: I, 1949/1950 – 0; II, 1950/1951 – 4; III, 1951/1952 – 1 итд.

У овом раду задатак није обухватао испитивање и проверавање нормативног статуса анализираних јединица у савременом српском језику. Од времена када је објављен први број часописа прошло је више од 90 година. Поједине стране речи које су својевремено ‘гоњене’ из стандардног језика с препоруком да се замене домаћом речју данас су прихватљиве и користе се у већој или мањој мери (исто је приметила Д. Игњатовић 1973–1974: 43–44). Простом претрагом корпуса ПДРС 1.0⁵⁸ укупан број потврда за туђице показује да су оне или фреквентније од предложене домаће замене, нпр. за реч веш број погодака је 12.045, што значи да је фреквенција 16,84⁵⁹ (док је рубље са 2.966 погодака и фреквенцијом 4,15), инвазија 13.101 = 18,31 (→ навала 1.284 = 1,79, најезда 1.952 = 2,73), атрактиван 21.035 = 29,4 (→ привлачан 10.302 = 14,4), аутор 145.329 = 203,14 (→ стваралац 3.287 = 4,59), или да се користе подједнако као домаћа замена, нпр. браон 2.891 = 4,04 (→ мрк 2.075 = 2,9),⁶⁰ турбулентан 2.625 = 3,67 (→ немиран 2.819 = 3,94). Најчешће је ипак да је домаћа замена фреквентнија у употреби, нпр. шар-

⁵⁷ Уп. са следећом констатацијом: „Борба за чистоту књижевног језика, која се код нас води већ дуже од столећа, погодила је понајвише речи примљене из турског и немачког“ (Ивић и др. 2007: 60).

⁵⁸ Електронски корпус ПДРС 1.0 (2022), формиран у оквиру пројекта *Јавни дискурс у Републици Србији*, покрива све сајтове на интернету који се завршавају доменом ‘.rs’ и садржи 454.164 текстова, 31.400.653 реченица и 715.405.341 токена, <https://javnidiskurs.rs/veb-korpus-serbian-web-corpus-pdrs-1-0/>, приступљено 20. 5. 2024.

⁵⁹ То је број погодака на милион токена.

⁶⁰ Уп. с констатацијом И. Клајна (Ивић и др. 2007: 177) да се речи типа *веш* и *браон* чују и данас, али да су „на самом рубу књижевног језика, и може се претпоставити да ће се у будућности све више повлачити пред домаћим еквивалентима“.

мантан 4.878 = 6,82 ($\rightarrow$ диван 37.192 = 51,99, љубак 84 = 0,12), превенирати 1.131 = 1,58 ($\rightarrow$ спречити 59.457 = 83,11, претећи 6.121 = 8,56), конзумирати 10.412 = 14,55 ($\rightarrow$ трошити 27.626 = 38,62), добош 867 = 1,21 ($\rightarrow$ бубањ 4.671 = 6,53), штрикати 122 = 0,17 ($\rightarrow$ плести 2.361 = 3,3), контреран 1 = 0,01 ($\rightarrow$ супротан 33.986 = 47,51) итд. За добијање поузданијих резултата потребно је детаљније и опсежније испитивање фреквенције и употребе ‘гоњених’ туђица, да би се утврдило да ли су одолеле ‘чишћењу’, да ли су ‘сувишне’⁶¹ и како функционишу у српском језику данас, посебно у оним случајевима када је туђица током времена стекла мало другачије значење или испуњава другу функцију за коју препоручена домаћа замена није адекватна.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдуковић 1997: Јован Ајдуковић, *Русизми у српскохрватским речницима: принципи адаптации, речник*, Београд: Фото Футура.
- Брборић 1996: Бранислав Брборић, Однос према туђицама: с мером али без аверзије, у: *О лексичким њозајмљеницама*, ур. Јудита Планкош, Суботица: Градска библиотека – Београд: Институт за српски језик САНУ, 27–51.
- Бугарски 1996: Ранко Бугарски, Стране речи: појам, употреба, ставови, у: *О лексичким њозајмљеницама*, ур. Јудита Планкош, Суботица: Градска библиотека – Београд: Институт за српски језик САНУ, 17–25.
- Влајић Поповић 2014: Јасна Влајић-Поповић, Етимологија у српским описним речницима, у: *Савремена лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, прир. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 93–112.
- Грицкат 1983: Ирена Грицкат, Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXVI/2, Нови Сад, 81–99.
- Ивић 1996: Милка Ивић, Општи поглед на туђице, у: *О лексичким њозајмљеницама*, ур. Јудита Планкош, Суботица: Градска библиотека – Београд: Институт за српски језик САНУ, 11–16.
- Ивић и др. 2007: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига.
- Игњатовић 1973–1974: Душанка Игњатовић, Језички часописи Института: Часописи Института за неколико последњих година (од 1960. до да-

⁶¹ Такво једно истраживање спровео је А. Марковски (2002), на примеру од преко 300 лексичких јединица, које су аутори у пољским језичким приручницима с почетка XX века критиковали и тражили да се замене домаћим синонимима. Резултат је утолико изненађујући, јер је показао да је чак 85% тих речи у употреби до данас и да су прихватљиве са становишта савремене језичке норме.

- нас). О сталној рубрики „Језичке поуке“ у Нашем језику, *Наш језик* XX/1–5, Београд, 41–44.
- Јанковић 2017: Јелена Јанковић, *Етимологија у часопису „Наш језик“*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Јанковић 2022: Јелена Јанковић, О нормативном термину *варваризам* у српској лингвистици (на основу чланака објављених у часопису *Наш језик* 1932–2021), *Наш језик* LIII/1, Београд, 63–80.
- Јанковић 2023: Јелена Јанковић, Уз један важан јубилеј: етимологија у радовима објављеним у часопису *Наш језик* (1932–2023), *Наш језик* LIV/1, Београд, 69–86.
- Јанковић 2024: Јелена Јанковић, Употреба нормативног термина *варваризам* у српском и пољском језику (у лингвистичким часописима „Наш језик“ и „Poradnik językowy“), у: *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura* VI, Wrocław: Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego (у штампі).
- Клајн 1967: Иван Клајн, Страна реч – шта је то?, *Зборник за филологију и лингвистику* X, Нови Сад, 7–24.
- Клајн 2008: Иван Клајн, Пуризам и антипуризам, *Јужнословенски филолог* LXIV, Београд, 153–176.
- Клајн–Шипка ³2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѝраних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Лубаш 2012: Władysław Lubaś, Позајмљенице – нови проблеми језичке политике у словенским земљама, *Научни сасѝанак славистиѝа у Вукове дане* 41/1, Београд, 35–44.
- Марковски 2002: A. Markowski, Zapożyczenia dawne – dziś (stan z początku i końca XX wieku), у: *Język narzędziem myślenia i działania*, red. W. Gruszczyński, Warszawa: Elipsa, 76–85.
- Мршевић Радовић 2004: Драгана Мршевић-Радовић, Језичка култура и чистота језика (I), *Научни сасѝанак славистиѝа у Вукове дане* 33/3, Београд, 207–213.
- Мршевић Радовић 2005: Драгана Мршевић-Радовић, Језичка култура и чистота језика (II), *Научни сасѝанак славистиѝа у Вукове дане* 34/3, Београд, 263–278.
- Некула 2017: Marek Nekula, VÝPŮJČKA, у: *Nový encyklopedický slovník češtiny*, ur. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová, <https://www.czechency.org/slovník/VÝPŮJČKA>, приступљено 15. 5. 2024.
- Николић 2010: Марина Николић, *Теорија језичке кулѝуре*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Оташевић 2018: Ђорђе Оташевић, Речници страних речи, у: *Срѝска лексикографија од Вука до данас / Сербская лексикография от Вука до современности*, ур. Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад

- Ивановић, Београд: Српска академија наука и уметности, Савез сла-
вистичких друштава Србије, 277–291, 401–403.
- Пипер ³2010: Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Бео-
град: Београдска књига.
- Радовановић и др. 1996: Милорад Радовановић, Бранислав Брборић, Иван
Клајн, Драгољуб Петровић, Живојин Станојчић, Милош Луковић,
Драго Ћупић, Митар Пешикан, *Српски језик на крају века*, Бео-
град: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник Републике
Србије.
- РЛТ: *Речник лингвистичких термина*, ур. С. Слијепчевић Бјеливук,
Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022–, <https://www.lingvistickitermini.rs/>, приступљено 20. 5. 2024.
- Спасојевић 2009: Марина Спасојевић, О „Нашој пошти“ у *Нашем језику*,
Наш језик XL/1–4, Београд, 61–76.
- Ћупић 1996: Драго Ћупић, Не прогонимо ријечи, у: *О лексичким
йозајмљеницама*, ур. Јудита Планкош, Суботица: Градска библиоте-
ка Суботица – Београд: Институт за српски језик САНУ, 5–6.
- Фекете 1996: Егон Фекете, Отпор према туђицама, у: *О лексичким
йозајмљеницама*, ур. Јудита Планкош, Суботица: Градска библиоте-
ка Суботица – Београд: Институт за српски језик САНУ, 53–57.
- Филиповић 1986: Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb: Naučna
knjiga.
- Шипка ²2006: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi
Sad.

Jelena D. Janković

FOREIGN WORDS AND LOANWORDS IN THE “JEZIČKE POUKE”
AND “NAŠA POŠTA” SECTIONS IN THE JOURNAL *NAŠ JEZIK*

S u m m a r y

As part of the linguistic journal *Naš jezik* (1932–), intended for the study of contemporary Serbian (formerly Serbo-Croatian) literary and standard language, nurturing its norms and spreading language culture, the sections “Jezičke pouke” and “Naša pošta” were launched, in which information, advice and corrections were given in connection with spelling, phonological phenomena, orthoepic norm, morphological changes, syntactic use, semantics and creation. Given that most attention was paid to vocabulary, many answers were related to the status, value, and use of words of foreign origin. The paper discusses the relationship to foreign words and loanwords in the sections “Jezičke pouke” (1932–1975) and “Naša pošta” (1932–1939). The task of the paper is to examine the way they are processed in lessons and answers and to assess which criteria were respected when determining their normative status in the Serbian language.

Keywords: linguistic norm, language standard, language correctness, linguistic purism, purity of language, lexicology, foreign word, loanword, linguistic journal *Naš jezik*, Serbian (Serbo-Croatian) language.

УДК 811.163.41'35
811.163.41(091)

Оригинални научни рад
Примљено 29. марта 2024. г.
Прихваћено 2. јула 2024. г.

МИЛОШ В. МИЛИЋЕВИЋ*
(Универзитет у Београду, Филолошки факултет)**
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-4208-9591>

УТИЦАЈ КУЛТУРНОПОЛИТИЧКИХ ОКОЛНОСТИ НА ИЗБОР ПРИМЕРА У СРПСКИМ ПРАВОПИСИМА

У раду се анализира утицај смене културнополитичких околности у српској култури на избор правописних примера у поглављима правописа у којима се нормира писање великог почетног слова. Изабрани су репрезентативни правописи четири државе из различитих епоха српске историје: *Српска граматика* (1902), *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1923), *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1960), *Правопис српског језика* (2017). Циљ рада је да се упоредном анализом дође до закључка о културнополитичкој улози правописних примера. Теоријски оквир анализе представља помоћна дисциплина у конституисању – егземплика. Аутор закључује да правописни примери одражавају смене културних образаца кроз време, што је чињеница коју треба имати у виду при изради будућих приручника. Такође, показује се да правописи представљају занимљив извор културолошких података о епоси у којој настају.

Кључне речи: правопис, правописни примери, егземплика, културна политика, Српска граматика (1902), Правопис српскохрватског књижевног језика (1923), Правопис српскохрватског књижевног језика (1960), Правопис српског језика (2017).

* milosmilicevic.fil@gmail.com

** Овај рад представља скраћену и измењену верзију поглавља мастерског рада *Културнополитички аспекти правописа: нормирање графичког система и функционализација правописних примера*, одбрањеног 30. 9. 2023. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

0. Увод. Постоји више случајева у историји када су примери у уџбеничкој¹ или приручној² литератури били предмет сукоба у јавности. Примери су некада свесно коришћени као субверзивно средство аутора да постигне одређени циљ.³ Полазећи од претпоставке да и правописни примери, самим тим што се увек одликују делимичном редувантношћу, увек носе и одређене аксиолошке поруке, циљ овог истраживања је да испита хипотезу по којој смена културнополитичких околности утиче на избор примера у оним поглављима правописа који се тичу нормирања почетног слова. Покушаћемо да укажемо на оне елементе који представљају израз културног обрасца средине у којој правописни приручник настаје.

Културни образац дефинишемо као пројекат система вредности који се примењује кроз културну политику (Антонић 2020: 71), док под културном политиком подразумевамо сваки вид деловања чији је циљ формирање одређеног културног обрасца.⁴ У овом контексту правопис као конкретан приручник посматрамо двојако: 1. као *извор* културолошких информација о времену у ком настаје, тј. као отисак културног обрасца савременика; 2. као *средство* којим се жели формирати одређени културни образац међу корисницима.

1. Методолошки оквир. За потребе наше анализе правопис морамо поделити на засебне елементе. Пре свега, треба направити разли-

¹ Можда најскорији пример друштвене осетљивости на аксиолошке поруке примера у уџбеницима представља појава стиха певачице Светлане Ражнатовић као примера за употребу вокатива у радној свесци за српски језик, намењеној петом разреду основне школе. Пример по себи заправо уопште није био илустративно или морално неприкладан: „А сећаш ли се, лепи *громе* мој, / Некада је тло под нама пуцало!“, али је реч о томе да се музички правац из кога он потиче симболички везује за вредности које колектив не одобрава као садржај уџбеника. Министарство је реаговало изbacивањем спорног примера.

² О нападу Мирка Тепавца на примере у *Речнику савременог српскохрватског књижевног језик с језичким савешником* Милоша Московљевића, као и замерке Славка Вукомановића на примере у истом *Речнику*, в. Милићевић 2022: 12–13.

³ Људевит Јонке је у свом раду о Ђури Даничићу проицијиво приметио како је Даничић у својој *Србској синтакси* (1858) примере писао новим правописом (Јонке 1981: 51). Упркос томе што је био присиљен да књигу штампа старим, Даничић је нашао начин да кроз примере илуструје ефикасност Вуковог правописа и језика. Имајући у виду да је реч о примерима, а аутор је, барем номинално, само аутор метатекста, Даничић је посредно исказао своје опредељење и покушао да утиче на читаоца, избегаваши интервенцију цензуре.

⁴ У поређењу са другим дефиницијама културне политике (в. Митровић 2004: 6), ово одређење се може оценити као изразито широко. Ипак, мишљења смо да оно у суштини одређује циљ свих културнополитичких дејстава којима се данас жели приписати идеолошка неутралност, која је сама по себи идеолошка.

ку између правописа као система правила и правописа као конкретног приручника. Даље, треба указати на чињеницу да се правопис као приручник састоји из 1. *метатекста*, у ком се износе правила, и 2. *егземпларног апарата*, који представља свеукупност примера наведених да илуструју решења изнета у метатексту.

Методолошки оквир наше анализе представља помоћна дисциплина у конституисању – *егземплистика*.⁵ Предмет истраживања егземплистике чини управо *егземпларни апарат*. Једна од основних полазишних тачака егземплистике јесте чињеница да пример може бити полифункционалан. Отуда је важно дефинисати *функционалну структуру примера*.

Сваки пример је условљен својом основном функцијом – да прикаже практично остварење одређеног апстрактног садржаја изнетог у метатексту. Ову бисмо функцију назвали *функцијом примарне илустративности*. Она је типолошки одређена условом који намеће метатекст. Иако звучи таутолошки – властита именица може бити илустрована само властитом именицом, прелазни глагол само прелазним глаголом итд. Секундарне функције произилазе из семантичке вредности примера. То су *секундарна образовна функција*, *васпитна функција*, *културнополитичка функција* и *функција изненађења*.⁶ Дакле, семантички план примера отвара простор за различите видове функционализације управо зато што је он носилац делимичне редундантности.

⁵ Први који је указао на социокултурни значај лингвистичких примера јесте Сергеј Јермоленко, у свом раду *Лингвистички пример као носилац социокултурне информације* (2019). Уз ослонац на његов теоријски поступак, постоје радови у којима је вршена упоредна анализа савремених правописних приручника насталих у постјугословенским републикама (в. Милићевић 2022).

⁶ Пример има секундарну образовну функцију када носи информацију која је у вези са предметом излагања, неким другим градивом или општом културом. Поменућу функцију називамо секундарном зато што примарну образовну функцију пример остварује испуњавајући услов примарне илустративности. Васпитна функција произилази из асоцијативног упућивања на одређене вредности колектива и уопште културе у којој се одиграва образовни чин. Она би требало да буде усклађена са васпитним циљевима наставе. Културнополитичка функција првенствено је исказана асоцијативном везом примера са одређеним политичким системом или идеологијом, мада она обухвата васпитну и образовну функцију, у оном смислу у ком образовање по себи подлеже одређеном културнополитичком оквиру. Функција изненађења произилази из значења примера које превазилази хоризонт очекивања читаоца. Реч је о примеру који није типичан за вид литературе у којој се налази. Функција изненађења може бити несагласна са васпитном и културнополитичком функцијом, али је она изразито методички ефектна. Учинак изненађења подстиче памћење примера, који касније може служити као образац препознавања појаве.

2. ИЗБОР ГРАЂЕ. Иако у једној култури може постојати више различитих правописа, само онај који је подржан од стране државе кроз законску регулативу или институције може бити сматран изразом државне културнополитичке оријентације и доминантног културног обрасца. Чињеница да се стандардизацијски интерес редовно поклапа са политичким (Стојанов 2015: 149) чини да држава има највећу одговорност у одлучивању и спровођењу језичке политике (Пипер 2014: 118), чији је правопис највидљивији чинилац. На тим основама почива и избор грађе. Реч је о следећим правописима:

1. Стојан Новаковић, *Српска грамађика* (у даљем тексту СГ), Државна штампарија, Београд, 1902.
2. Александар Белић, *Правойис српскохрватског књижевног језика* (у даљем тексту БП), Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1923.
3. *Правойис српскохрватског књижевног језика* (у даљем тексту ПДМ), Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Београд, 1960.⁷
4. Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правойис српског језика* (у даљем тексту ПСЈ), Матица српска, Нови Сад, 2017.

Док у новија три правописа анализирамо само поглавља о писању почетног слова (БП: 112–121; ПДМ: 15–23; ПСЈ: 55–74), услед неразређеног егземпларног апарата и правописног система, у СГ смо анализирали целокупан егземпларни апарат поглавља *Главна ђравила о ђравойису* (387–409). Као што је напоменуто, правописни приручници су изабрани на основу етатистичког критеријума. Од овога одудара само *Српска грамађика* Стојана Новаковића, али је сматрамо најутицајнијом у том периоду, имајући у виду њен нормативистички значај и институционалну подршку Српске књижевне задруге.⁸ Дакле, изабрани су правописи из периода Краљевине Србије, Краљевине СХС, Социјалистичке Југославије и Републике Србије. Такође, избор правописа

⁷ Овај правопис сачинила је правописна комисија у следећем саставу: Радомир Алексић, Александар Белић, Јован Вуковић, Људевит Јонке, Радован Лалић, Славко Павеша, Павле Рогић, Михаило Стевановић, Јосип Хам, Милош Хацић и Мате Храсте.

⁸ Како пише Александар Милановић: „Недовољна правописна уређеност трајала је све до ортографске иницијативе Српске књижевне задруге, оличене у зачецима кодификације из *Српске грамађике* Стојана Новановића (1902), објављене први пут 1894. године, а потом њеног другог издања из 1902. године, и коначно Белићевог *Правойиса књижевног српскохрватског језика* из 1923. године“ (Милановић 2019: 15). За подробније информације о значају Новаковићевог нормативистичког рада в. Милановић 2018: 465–479.

је начињен тако да сваки одговара једном периоду кодификацијске фазе према подели Вељка Брборића (2015: 24).⁹

3. АНАЛИЗА ПРИМЕРА. На почетку издвајамо неколико општих запажања. Развој правописног система прати квантитативни раст егземпларног апарата. Како су аутори тежили да пропишу правила свакој потенцијалној ситуацији у којој би се могло поставити питање употребе почетног слова, тако је и растао број примера. Егземпларни апарат се од скромног квантитативног обима у СГ развио у разгранат и примерима богат егземпларни апарат ПСЈ. Савремени изглед је егземпларни апарат почео добијати у БП, што потврђује да је реч о првом модерном и целовитом приручнику те врсте код Срба (Симић 2016: 2; Брборић 2015: 27). Недостаци првих приручника (СГ, БП) огледају се у непостојању одређених категорија примене почетног слова, а самим тим и еквивалентним елементима у егземпларном апарату.

3.1. ИМЕНА ЛИЧНОСТИ, КЊИЖЕВНИХ ЈУНАКА И ЖИВОТИЊА. Предлажући конституисање *ономастичке анализе дискурса*, Рутковски и Сковронек указују на то да: „Властита имена нису само лингвистички знаци – она су такође социјални конструкти, често изразито идеологизовани, који улазе у различите текстуалне и дискурзивне односе и формирају како формални, тако и семантичко-конотацијски или метафоричко-метонимијски ланац и стога имају велику улогу у реконструкцији друштвене стварности“ (2019: 49). Отуда њихова анализа има за циљ реконструкцију контекста њихове употребе у тексту, као и реконструкцију скривених идеолошких претпоставки.

Прихватајући поменута теоријска полазишта, указујемо на посебан значај имена познатих историјских личности. Важно је запазити њихову везаност за одређени наратив који, иако другачије вреднован у различитим дискурсима, асоцијативним путем увек бива присутан самим појављивањем имена у тексту. Поменом Вука Стефановића Караџића, Карађорђа или Светог Саве у комуникацији са припадником српске културе бива призван читав наратив који је уткан у свест симболичког колектива. Отуда имена познатих историјских личности нису само ознаке већ – кодиран текст.

Имена личности из националне културе и историје јављају се у сваком од правописних приручника. Уочава се континуирано присуство имена из народне епске традиције (СГ: *Хајдук-Вељко*; БП: *Краљевић*

⁹ Ради се о следећим периодима: 1. период консолидовања правописне норме (1868–1923), 2. период Александра Белића (1923–1960), 3. период Матице српске (1960–1993) и 4. нови период (након 1993. године).

Марко, Шарац, Вила; ПДМ: *Змај Огњени Вук, Шарац, Јабучило*; ПСЈ: *Бег Љубовић, Баш-Челик, Мајка Јевросима, Мајка Југовића, Косовка Девојка, Сџарина Новак, Сџари Вујадин, Милић Барјакџар, Јабучило, Шарац*). Значај народне епике како у конституисању књижевног језика тако и у формирању српског, а касније југословенског идентитета, објашњава присуство поменутих примера. Од времена романтизма (19. век) народна поезија има несумњиви канонски значај у српској књижевности, а ту чињеницу осликавају и правописи.

Значај немањићке традиције, која стоји у темељу нововековне српске државности, такође је присутан. Имена Немањића не јављају се само у СГ, већ су доследно присутна у остала три правописа (БП: *Павле Раденовић, Душан Силни, Високи Сџефан, Св. Сава, Краљ Милуџин*; ПДМ: *Душан Силни*; ПСЈ: *Душан Силни, Урош Нејаки, Свејџи Симеон Мироточиви, Свејџи краљ Милуџин*). Помен Павла Раденовића у БП може се тумачити како са становишта српског тако и са становишта југословенског културног обрасца, у ком државност Краљевине Босне има значајну улогу, иако њено симболичко значење варира у односу на дискурс. ПДМ значајан је са становишта српско-хрватског културног заједништва, па стога у њему први пут налазимо имена припадника хрватске културе: *Људевит Гај, Силвије Сџрахимир Крањчевић, Ваџрослав Јагић, Анџун Гусџав Маџош, Крешимир Чеџврџи*. Помен Крешимира Четвртог указује на хрватску средњовековну државност, док се име Људевита Посавског у ПДМ може разумети као израз општејугословенских историјских веза. Међу примерима имена налазе се и елементи античког наслеђа (БП: *Александар Велики, Јуџиџер*; ПДМ: *Плиније Млађи, Јуџиџер, Марс, Афродиџа, Хера*; ПСЈ: *Плиније Сџарији, Плиније Млађи*).

Занимљиво је обратити пажњу на имена личности из нововековне историје.¹⁰ Колико видимо, сви правописи вреднују устаничку традицију Карађорђево Србије. Међу „канонским“ именима присутни су значајни писци, као и Вук Караџић и Ђура Даничић.¹¹ У ПДМ засту-

¹⁰ СГ: *Хајдук-Вељко*; БП: *Лукиан Муџиџки, Вук Караџић, Сима Милуџиновић Сарајлија, Црни Ђорђе, Пеџар Први, Ченџи Ага, Хајдук Вељко, Миџројолиџ Пеџар, Јован Ђак*; ПДМ: *Вук Сџефановић Караџић, Људевит Гај, Ђура Јакић, Силвије Сџрахимир Крањчевић, Ваџрослав Јагић, Никола Тесла, Јован Цвиџић, Анџун Гусџав Маџош, Пеџар Велики, Хајдук Вељко, Јосиџ Броз Тиџо, Фрањо Огулинаџ Сељо, Јован Јовановић Змај, Хаџи Ђера, Хаџи Рувим*; ПСЈ: *Даничић, Ђорђић, Ненадовић, Пеџровић, Црњански, Пеџар Велики, Пеџар Први, Јован Јовановић Змај, Мика Алас, Сулејман Величансџивени, Хајдук Вељко, Хаџи Рувим, Проџа Маџеја Ненадовић, дон Нико Луковић*.

¹¹ Иако не пуним именом и презименом. Слично можемо рећи и за Петра Ђорђића, на кога се највероватније мисли под не тако честим презименом Ђорђић. Аутори

плена су имена Јосипа Броза Тита и Фрања Огулинца, учесника НОБ-а и револуционара.

Имајући у виду да је прва Југославија била претежно пољопривредна земља, чији је највећи број становника живео на селу, разумљиво је присуство карактеристичних имена животиња у БП (*жујка, црњка, сивоња*). Такође, значај речног и поморског транспорта, који је у 20. веку био живље присутан у животу људи, изискивао је и примере са именима лађа и бродова у БП и ПДМ (*Ослобођење, Ластавица, Ластиреб, Лабуд*). ПСЈ не бележи такве примере, па их тако можемо тумачити као занимљив културолошки податак.

Поређењем конкретних примера може се уочити одређени степен континуитета између егземпларних апарата. Одређени број примера се понавља, па можемо закључити да су се аутори ослањали на правописе који претходе, што најбоље показују понављања специфичних имена (попут Диме Оца и Плинија Млађег у ПДМ и ПСЈ или лађе Лабуд у БП и ПДМ).

Најзанимљивија појава која одражава смену културнополитичких околности и присуство глобализацијских тенденција у култури, најпре оличеној у американизацији, пратимо у ПСЈ. Отуда се само у овом правопису јавља потреба за нормирањем писања индијанских имена, коју не можемо оправдати другачије но статусом вестерн жанра у уметности 20. века (*Црвени Облак, Орлово Перо, Црна Нога, Људи Коњ, Бик који Седи*), што важи и за присуство имена дизнијевих јунака (*Паја Паџак, Душко Дугоушко*).

Можемо закључити да примери имају претежно образовну функцију, и то посебно они који су елементи европског и националног наслеђа. ПДМ садржи и примере који имају за циљ исказивање политичке (идеолошке) лојалности, што је сасвим разумљиво имајући у виду време у ком је настао. ПСЈ, као правопис са најразвијенијим апаратом, даје највећи број културолошких података, али треба имати у виду да он осликава стање културе с краја 20. века. Његова конзервативност оличена је у непостојању примера савремене популарне културе.

3.2. ИМЕНА НАРОДА И СТАНОВНИКА. Имена народа, било да се јављају као властите именице или као присвојни придеви, указују на важне субјекте спољне и унутарње политике актуелне у тренутку настанка правописа. Отуда можемо рећи да су примери бирани и по фреквенцијском критеријуму, који одражава геополитичку констелацију времена.

правописа су на овај начин желели да одају почаст великом филологу, иако шире читалаштво вероватно не може препознати на кога се пример односи. Такви случајеви нису реткост.

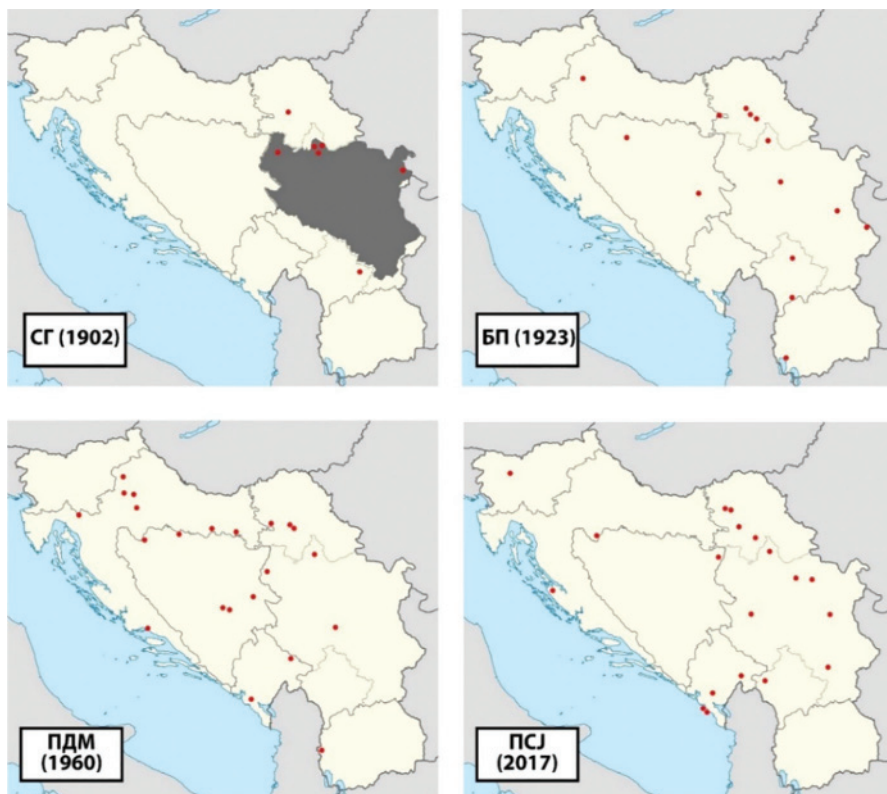
Тако СГ наводи присвојне придеве настале од етнонима народа чије су државе као велике силе имале значајну улогу у судбини Краљевине Србије (*турски, немачки, француски*). Занимљиво је да нема помена Русије. Именице попут *Српсџво, Словенсџво, Србадија* указују на интегралистичку културну свест. У БП пак наилазимо на другачију ситуацију. Као примери имена народа наводе се прво Срби и Хрвати, а затим Немци, Турци, Словени, Енглези и Американци. Поменуто осликава значај српско-хрватских односа за југословенско заједништво, али и новонастали геополитички значај САД и Енглеске на простору Балкана. Француска, која је, условно говорећи, била главни културнополитички узор Краљевине Србије, више се не налази међу примерима.

ПДМ почиње примером *Југословен/Југославен*. Двојство облика у новонасталом етнониму одражава комплексност културнополитичке ситуације, поларизоване на српски и хрватски културолошки пол. ПДМ је у целини обележен овим двојством, које заправо указује на нестабилност културног обрасца. Поред примера *Србин* и *Хрваџ* налазимо први пут и пример *Македонац*.

ПСЈ се одликује најбогатијим бројем примера. Присутна су имена старих античких народа, али и савремених националних мањина на територији Републике Србије. Интегралистичка и културна свест исказује се примерима који указују на присуство Срба ван Републике Србије (*Галипољски Срби, босански/џрекодрински Срби*). Интегралистичка свест исказана је и именима житеља главних градова и становника територија некадашњих и садашњих српских држава (*Београђанин, Бањалучанин, Подгоричанин, Крајишник*). Наведена су и колоквијална имена (*Пречанин, Ера, Геџа, Лала, Рац, Босанчерос, Јанез*), од којих је најзанимљивији *Монџенегрињанин*. Иако се у метатексту истиче да ови називи могу имати погрдну конотацију, појава овог имена сведочанство је специфичног феномена растакања једног дела националне скупине и формирања друге. Припадници матичне нације имају проблем да пронађу израз који неће бити експресивно маркиран, али ће остати семантички тачан.¹²

3.3. ИМЕНА МЕСТА. Приликом анализе имена места као примера у егземпларном апарату претпоставили смо да би потенцијално занимљиве резултате дало картографско представљање имена градова који се налазе у правописима. Резултати су следећи:

¹² Устаљени назив *Црногорац* нема семантичку јасност, јер може означавати и припадника српске и припадника црногорске нације. Именица *Монџенегрињанин* је семантички јасна, али има пејоративан карактер.

Картографски приказ градова и села поменутих
у егземпларним апаратима правописа

На картама су представљени само они градови/села који се налазе на југословенском простору и које смо успели да убицирамо. Постојало је неколико случајева када је више места носило исто име. Одлучили смо да такве случајеве не унесемо у карту.

Можемо рећи да правописи на овај начин интуитивно или свесно одражавају границе територије на којој важе или културе у којој делују. Рекли бисмо да је модел СГ мешовит и о њему је тешко донети јасне закључке услед неразвијености егземпларног апарата. Добијене податке можемо тумачити као одраз територија на којима правопис важи и где се најчешће користи (околина Београда и Нови Сад као културни центри), али и одређене смерове тежње ка територијалној експанзији оновремене Србије (Нови Сад и Ново Брдо).

БП, упркос томе што настаје у Краљевини СХС, одражава у великој мери српски културни простор. Дуго Село, које се налази наомак

Загреба, једино је место које излази из овог оквира. То можемо објаснити чињеницом да је БП коришћен у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори, док је у Хрватској на снази био Боранићев правопис (Брборић 2015: 27).

Најрадикалније померање тежишта пратимо у ПДМ, што је и очекивано уколико имамо у виду политичку осетљивост правописног питања тог времена и чињеницу да тај правопис представља први целиковити покушај правописног заједништва Срба и Хрвата (Брборић 2015: 30). Исти циљ одражава и географска прерасподела места која су изабрана за примере. Занимљиво је да једино овај правопис не помиње ниједно место на Косову или Метохији. У ПСЈ може се пратити тенденција повратка на српски културни простор, што значи и културолошки критеријум избора примера. Можемо закључити да избор топонима у правописним приручницима у великој мери одражава културнополитички контекст његовог настанка.

3.4. Религијски појмови. Сви правописи доносе религијске појмове који припадају различитим традицијама. Неки од њих део су општег европског наслеђа, попут божанстава и митолошких бића антике (СГ: *Јуиџиџер*; БП: *бог Зевс, Јуиџиџер, богови Олимџа*; ПДМ: *Јуиџиџер, Марс, Афродиџа, Хера*; ПСЈ: *Ајолон, Ајџина, Афродиџа, Зевс, Јуиџиџер, Марс, Полифем, Хера, Пегаз, Киклой*). Словенска паганска божанства изостају из СГ и БП, што можемо тумачити чињеницом да словенско паганско наслеђе постаје део популарне и опште културе тек након Другог рата и значајнијих етнолошких истраживања на том плану. У новијим правописима наилазимо на такве примере (ПДМ: *Перун, Весна*; ПСЈ: *Дајбог, Перун, Весна*).

СГ доноси хришћанске теониме и имена празника који су везани за православну традицију (*Исус, Виџиџи, Свевиџиџи, Свемогуџи, Божџиџи, Ускрс, Среџење, Благовесџи, Цвеџи, Велики Пеџак, Свеџи Јован, Свеџи Сава*). Ипак, присутна су имена најзаступљенијих светских, али и историјских религија и њихових припадника, као и присвојни придеви изведени од њих (*каџолиџизам, будизам, хришћансџиво, мусломанин, мојсиџевац, идолоџоклоник, незнабожан, хришћански, незнабожџки, манихејски, богомилски*).

БП такође наводи само имена православне традиције, али први пут се јавља и секуларни празник – *Нова година*. Иако се Нова година у Кнежевини Србији обележава још од 1850. године, она ће све до почетка Првог светског рата бити сведена на елитне слојеве друштва (Радић Р. 2020: 66). Њен значај као празника почиње тек након Првог светског рата, а ту је информацију кроз пример забележио и правопис.

Тек ПДМ осликава верску структуру југословенског друштва и доноси појмове везане како за православну, тако и за католичку и муслиманску традицију (*Божих, Бајрам, Ђурђевдан, Свети Петар и Павао*). Ипак, имајући у виду однос комунистичких власти према религији, број религијских празника је практично изједначен са примерима секуларних празника, од којих су неки везани за комунистичку револуцију (*Нова година, Први мај, Дан децје радосији, Дан њобеде, Двадесет девети новембар, Двадесет седми срињ, Дан Рејублике*).

ПСЈ задржава присуство елемената свих локалних традиција, укључујући и примере везане за јудејство (на пример *Јехова, Алах, Богородица, Свети Тројица / Свети Тројство*,¹³ *Госињ, Пасха, Бајрам*). Као последице глобализације присутни су одређени новопридошли секуларни празници (*Дан мртвих, Дан заљубљених*), а занимљиво је да се и даље као пример наводи *Дан рејублике*. У односу на друге апарате, у ПСЈ додат је и *Дан државности* као државни празник Републике Србије.

Можемо закључити да правописи одражавају културнополитичке концепте и доминантан културни образац. Док СГ и БП остају у оквирима српског културног обрасца, тј. у његовом централном православном току, ПДМ и ПСЈ одражавају вишерегијско стање. Ипак, оне се могу другачије тумачити. Док у ПДМ оно вероватно произилази из становишта једнакости југословенских народа, у ПСЈ реч је како о југословенском наслеђу тако и о одређеном виду интегралног погледа на српски културни простор, из кога произилази премиса о контактном карактеру српске културе. Појава једних, а нестанак других секуларних празника такође осликава културнополитичке тенденције времена, било да је реч о глобализацијским процесима или о важним државним празницима. Примери су отуда образовно и културнополитички функционализовани тако да укажу на важне религијске празнике доминантне религије или утичу на познавање најосновнијих појмова других верских традиција.

3.5. Историјски догађаји и покрети. Нације можемо схватити као заједнице памћења. Ипак, и заборав треба схватити као једну од њених конструктивних елемената, јер „заборав је такође активност, и учествује у конструкцији памћења, а то је основа за конструкцију и чак измишљање прошлости, која се предузима у садашњости ради циље-

¹³ Иако правопис прописује облик *Свети Тројство* као синтагму која се односи на хришћанског Бога, ова синтагма нема оправдање у православној традицији, према којој је Бог *заједница личности*. Отуда је једино исправно *Свети Тројица*, док се *Свети Тројство* пре односи на друге религијске тријаде (на пример капитолинска тријада у римској паганској религији).

ва будућности“ (Шијаковић 2013: 72). Стога, када је реч о примерима који се односе на историјске догађаје, морамо обратити пажњу и на оне примере које бисмо очекивали, а који се нису нашли у егземпларном апарату.

Док СГ услед још неразвијеног апарата не доноси примере историјских догађаја или покрета, БП износи само оне најважније са становишта блиске прошлости (*Источно њишање*, *Светски рај*, *Балкански савез*) и оне који су имали улогу у југословенском уједињењу (*Илирски њокреј*).

У ПДМ имамо занимљиву ситуацију у којој су присутни европски историјски покрети, али изостаје било који помен догађаја везаних за Први светски рат. С друге стране, присутан је пример *косовски бој*, као и примери из устаничке традиције (*џрви српски усџанак*, *бој на Мишару*, *бој на Вучјем долу*). Историја Словенаца и Хрвата представљена је кроз Сељачку буну и битку код Сиска (о овим историјским догађајима в. Самарџић 1973: 461). У духу оновремене идеологије наилазимо и на примере *октџобарска револуџија* и *народноослободилачка борба*.

ПСЈ се одликује очувањем свих претходећих традиција уз додатак многих савремених историјских искустава националног и светског наслеђа. Поред догађаја везаних за Велики рат, који у народном памћењу данас има важну идентитетску улогу, први пут се помињу примери догађаја светске и европске историје који имају претежно образовну функцију (*Рајџ двеју ружа*, *Сџогодишњи рајџ*, *Пусџињска олуја*, *Ноћ дугих ножева*, *Иниџфада*, *Холокаусџ/Шоа*¹⁴, *Бородинска биџка*, *Вајтерло*, *Кинеска револуџија*, *Кубанска револуџија*, *Алжирска револуџија*). Конзервативност ПСЈ огледа се у очувању примера везаних за наслеђе Социјалистичке Југославије и револуционарни наратив (*Илинденски усџанак*, *Народноослободилачка борба*, *Десанџ на Дрвар*, *Седма офанзива*, *Југословенска револуџија*). Као најскорије историјско искуство српског народа наведен је пример везан за НАТО агресију на СРЈ, у народном памћењу познату као – *Милосрдни аџео*.

3.6. Институције, установе, организације. Не само институције по себи већ и сама њихова имена упућују на аксиолошке садржаје. Стога, када нека институција бива одређена као *српска* или *југословенска*, то не значи да она само припада одређеном народу као изразу његове политичке самосвојности. Вредности се читавају на институцијама као

¹⁴ Када је реч о примерима *Иниџфада* и *Шоа*, аутори су у заградама унели и појашњење, сматрајући да ови појмови нису општепознати: *Шоа* (назив за нацистички покољ Јевреја у Другом светском рату), *Иниџфада* (назив за палестински општи устанак). На овај начин је експлицирана образовна функција.

артикулацијама културе којима се уређују најбитнији аспекти живота (Цветковић 2015: 56). Свест о постојању и значају институција важан је циљ културне политике, јер оне настају у намери грађанског друштва да очува систем вредности (Вучковић 2022: 328). Отуда није не-обично што се у сваком од правописа налазе правила писања њихових имена, а примери којима је правило илустровано могу садржати важне социо-културне податке.

На више нивоа уочљив је раскид садржаја егземпларног апарата ПДМ са његовим претходницима, и то се пре свега читава у помену оних институција које чине „свето тројство српске грађанске елите“ (Ломпар 2018: 63) – Српска краљевска академија (данас САНУ), Београдски универзитет и Српска књижевна задруга. То показује и њихов помен у правописима (СГ: *Велика школа, Српска Краљевска Академија*; БП: *Српска Књижевна Задруга, Краљевска Академија наука, Универзитет у Београду*; ПСЈ: *Српска књижевна задруга, Српска академија наука и уметности, Универзитет у Београду*). Иако бисмо овом „тројству“ могли додати и Матицу српску, занимљиво је да се она појављује само у ПДМ и ПСЈ, чији је и издавач. Сходно својој југословенској оријентацији, БП, поред Српске краљевске академије, наводи и Југославенску академију знаности и умјетности, док ПДМ од академија наводи само ЈАЗУ.

ПДМ је у овом делу егземпларног апарата у потпуности одређен политичком идеологијом државе, па отуда и примери попут: *Савез комуниста Југославије, Пољска уједињена радничка партија, Шести конгрес комуниста Југославије, Сељачка радна задруга у Куинову*. Поменуто показује и одсуство примера у ком би била поменута Српска књижевна задруга, као еминентно грађанска издавачка установа. Од издавача су поменути Школска књига и Народна просвета. Ипак, да је реч о тенденцијским, а не доследно експлицираним појавама, сведочи чињеница да у ПДМ није поменут Нолит као издавач леве оријентације, док се он пак јавља у егземпларном апарату ПСЈ. Културни значај издавачке делатности Нолита завређује да он буде поменут као пример са образовном функцијом, што је и спроведено у ПСЈ уз Српску књижевну задругу и Обод.

Занимљиво је осврнути се на помен политичких партија у ПДМ и ПСЈ као на важан социо-културни податак. ПДМ, поред комунистичке партије, наводи и Сељачку странку и Радикалну партију. Српско-хрватска равнотежа, која стоји у подтексту идеолошке концепције овог правописа, усмерава нас да под примером Сељачка странка подразумевамо заправо Хрватску сељачку странку Стјепана Радића, док као „српски“

пример насупрот њој стоји Радикална странка Николе Пашића. Конзервативност ПСЈ огледа се у чињеници да примери политичких партија поменути у овом правопису осликавају политичку сцену с краја 20. и почетка 21. века, иако је анализирано издање из 2017. године (*Демокрајска сїранка, Социјалистїчка їарїїїја Србије, Срїска радикална сїранка, Г-17 їлус, Срїски їокреїї обнове, Покреїї за їромїене, Савез воївођанских Мађара*).

3.7. УМЕТНИЧКА, СТРУЧНА, НАУЧНА ДЕЛА И ДОКУМЕНТИ. Књижевни канон представља рефлексију колективног и трансгенерацијског само-разумевања једне културе.¹⁵ Његова унутрашња динамика, оличена у *їирајању кроз мењање* (Николић 2019: 16), осликава и смене доминантних културних образаца, док оне писце који опстају упркос мењању можемо схватити као класике.¹⁶

Егземпларни апарати правописа представљају место додатне афирмације канонских дела, али осликавају и унутарњу динамику канона, некада радећи на увођењу одређеног дела у канон, а увек формирајући културни образац читаоца кроз указивање на одређена дела од вредности. Отуда је избор дела ретко када насумичан, а чак и када он то јесте – оставља нам знаковит културолошки податак.

Последица непостојања категорије писања уметничких дела у СГ оставља нас у немогућности анализе, иако СГ на другим местима оставља социо-културне податке о књижевном канону. С друге стране, остала три правописа пружају занимљиве увиде.

Несумњиво канонско место *Горског вијенца* осликавају егземпларни апарати БП, ПДМ и ПСЈ. БП доноси у овом одељку и имена новина (*Вечерње новосїїи, Срїска Засїїава, Јуїїарњи Лисїї, Београдски Дневник*), а помен хрватског Јутарњег листа указује на југословенско становиште. Такође, од дела канонских српских писаца налазимо наслов приповетке Лазе Лазаревића *Све ће їїо народ їозлаїїїїїи*. Најзанимљивији пример у БП је помен наслова *Шїїа да се ради?*, са напо-

¹⁵ О канону српске књижевности в. *Канон срїске књижевностїїи* (КСК 2021).

¹⁶ Позивајући се на дело Франка Кермодеа, Мило Ломпар појам *класик* дефинише на следећи начин: „Писац постаје класик када добија потврду од сваког новог читалачког поколења; када његово дело омогућава да настане велика и аутономна традиција тумачења, у којој се одвија непрестана размена између онога што је дело могло значити аутору и тумачима наоружаним неопходним знањима и вештинама и његовим далеким и незамисливо различитим читаоцима; када је његово разумевање *унаїред* обезбеђено, па се сумња у то да је на делу велики писац доживљава само као инцидент, несувислост или свесни удар у темеље културе; када његова уметност оличава институцију чија је вредност и моћ у важним везама са другим институцијама моћи. [...] У српској књижевности такав класик је Његош“ (Ломпар 2018: 13).

меном да се ради о називу књиге. Готово сигурно је реч о утицајном роману руског писца и лево оријентисаног политичког мислиоца Николаја Чернишевског.¹⁷ Поред поменутог, Белић је, вероватно вођен личним мотивима, али и желећи да укаже на најзначајнијег претходника у свом раду, поменуо *Српску грамаику*, додавши и име њеног аутора: *Српска грамаиика. Написао Стојан Новаковић*. Списак примера завршава се такође канонским делом и аутором: *Српске Народне Пјесме. Сакупио их Вук Караџић*. Као новинска брошура наведен је наслов *Оно ће јарко сунце ђозлаишии!*. Успели смо да утврдимо да је реч о брошури коју је написао Јабланић (аутор се потписао само презименом), објављеној у *Ошацибини* 1888. године.

ПДМ одражава јаснију југословенску оријентацију, оличену у наглашеном српско-хрватском егземпларном двојству. Од дела српских писаца поменути су: *Горски вијенац* (Његош), *На Дрини ћуприја* (Иво Андрић), *Вечиии младожења* (Јаков Игњатовић), *Бачки расианак* (Бранко Радичевић); док су присутна и дела хрватске књижевности: *Злашарово злашо* (Аугуст Шеноа), *Јунаци гологлавци* (Аугуст Шеноа), *Задњи Адам* (Силвије Страхимир Крањчевић). Најзанимљивији детаљ представља пример Андрићевог дела, који је и сам био потписник Новосадског договора, чији је директан резултат био настанак ПДМ.¹⁸ Чак и пре добијања Нобелове награде, његово дело је промовисано као канонско, што је процес на који указује и ПДМ. Од новина у ПДМ поменуте су *Народне новине* (основане у Нишу одмах након ослобођења града 1944. године) и хрватски *Вјесник у сриједу* (чији је оснивач био Централни комитет Комунистичке партије Хрватске). Наведен је и научни часопис *Наш језик*, покренут још 1932. напорима Александра Белића.

ПСЈ наводи шири спектар примера. Поред Његошевог и Андрићевог дела, која чине централни ток српске културе, први пут се јавља класик који представља алтернативну традицију српске књижевности – *Сеобе* Милоша Црњанског. И поред књижевног значаја, његово дело

¹⁷ Личне идеолошке мотивације за помен ове значајне књиге, која је остварила велики утицај на српске лево оријентисане мислиоце, а поготово на Светозара Марковића (Мировић 2019: 6), не можемо утврдити. Иако је писано о Белићевој прилагодљивости политичким приликама (в. Радић П. 2012), помисао о његовој склоности левичарским идејама може бити само претпоставка, коју у одређеној мери демантује Белићево потписивање *Айела српском народу*, док је с друге стране вероватном чини његово лако одустајање од ставова изнетих у њему након 1945. године (Радић П. 2012: 192).

¹⁸ Андрићев потпис наведен је *први* на списку, а одмах након њега следи потпис Александра Белића (ПДМ 1960: 8).

из политичких разлога није могло бити поменуто у ПДМ.¹⁹ ПСЈ наводи више примера религијских текстова (*Библија, Сѿари зав(ј)ейѿ, Нови зав(ј)ейѿ, Јеванђеље ѿо Марку, Куран, Талмуд*), као и значајне средњовековне споменике (*Мирослављево јеванђеље, Душанов законик*). Такође, поред књижевних, присутна су и ликовна (*Бели анђеол, Тајна вечера, Мачевање, Борба црвених коња*), музичка (*Девейѿа симфонија*) и филмска остварења (*Оѿац на службеном ѿуѿу, Породично благо*).

Културнополитичке околности имају утицај на одређене детаље овог сегмента егземпларног апарата. Примери су махом образовно функционализовани. Књижевни канон представљен је у својим најнеупитнијим константама, а коначно размимоилажење са југословенском концепцијом примећујемо у ПСЈ.

3.8. ИМЕНА УЛИЦА. Анализа имена улица кроз посматрање *града као ѿексѿа* представља актуелну тему у социолошким истраживањима. Уобичајена полазна претпоставка је да имена улица представљају резултат политике памћења, која експлицитно истиче културне вредности локалне заједнице. Тако се имена посматрају као изрази моћи пре свега политичких власти, које их користе да конструишу одређена историјска тумачења и утврде национални идентитет. Истраживања потврђују претпоставку да имена улица рефлектују доминантне културне вредности локалне заједнице (в. Ото Пералиас 2017; Миленковић–Стаменковић 2019). Имена улица изабрана за примере у правописима су стога резултат двоструке селекције – прво оних који именују улице, а затим аутора правописа. Отуда имена улица у правописима јасно осликавају смене културолошких и културнополитичких парадигми.

Док СГ нема категорију писања имена улица, БП наводи имена улица везана искључиво за личности и догађаје из српске историје (*Добрачина ул,*²⁰ *Таковска ул, Кнез Михаилова улица, Цар-Урошева улица*). Примећујемо да се тежиште налази на личностима и догађајима везаним за династију Обреновића.

ПДМ претежно наводи имена улица везана за комунистичку идеологију (*Улица социјалистичке револуције, Улица Браће Кавурића*²¹, *Трг жрѿиства фашизма, Трг реѿублике, Трг браѿиствѿа и јединствѿа, Рад-*

¹⁹ За више о политичком статусу Милоша Црњанског у Другој Југославији в. Ломпар (2018). *Сеобе* се на списку примера у ПСЈ налазе пре Горског вијенца. Иако редослед навођења можемо сматрати баналношћу, постоји могућност да су аутори текста имали свест о историјској неправди и овим малим чином покушали да је надокнаде.

²⁰ Јован Димитријевић Добрача био је грузански војвода и командант током Битке на Љубићу у Другом српском устанку.

²¹ Улица се налазила у Загребу и данас је преименована. Браћа Кавурић били су учесници Народноослободилачке борбе.

ничко насеље, *Лењинов штрк*). Занимљиво је да само овај списак имена улица садржи толико значајних елемената оновременог политичког дискурса: социјализам, револуција, фашизам, република, братство и јединство, радници, Лењин.

С друге стране, у ПСЈ уочавамо тежњу ка интеграцији свих историјских елемената кроз призму српског историјског искуства. Тако, поред имена везаних за период комунистичке Југославије (*Трг ослобођења*, *Трг револуције*), налазимо имена везана за српску историју (*Немањина обала*, *Улица Ђуре Јакишића*, *Улица владике Данила*, *Улица српских владара*), а пре свега косовско предање (*Булевар цара Лазара*, *Обилићев венац*, *Улица Косовска*). Интегрални поглед на српску културу ишчитавамо кроз имена улица које се налазе у Подгорици (*Немањина обала*²²) или су везана за црногорску историју (*Улица владике Данила*).

4. ЗАКЉУЧАК. Основна хипотеза овог истраживања – да се културнополитичке околности одражавају на садржај егземпларних апарата – може се сматрати потврђеном. Такође, показано је да културолошки садржаји у правописним приручницима захтевају посебну пажњу. Сваки приручник садржи нешто што бисмо могли назвати *правойисном сликом свейџа* коју открива садржај егземпларног апарата. Отуда наша анализа бележи промене културног обрасца кроз време, као и појаву различитих културолошких феномена. Анализирани приручници чувају сећање на данас заборављене писце (Стеван В. Поповић у СГ, Николај Чернишевски у БП), осликавају време када су бродови били распрострањеније превозно средство (БП, ПДМ) и памте тренутак када Нова година постаје масовни празник (БП). Исто тако, примери указују на ширење секуларних празника, било да је реч о међународним или комунистичким празничним данима и рефлектују стање у популарној култури, бележећи почетак процеса американизације и глобализације, а одражавају и дух времена у ком настају чувајући имена политичких странака актуелних у време њиховог настанка.

Веома је занимљива чињеница да егземпларни апарати показују одређени континуитет у избору примера, што доказује да су се аутори увек ослањали на пређашње приручнике у изради нових. Географски приказ топонима из приручника показује како изабрана места осликавају промене политичких граница земље, али и идејних концепција културне и језичке распрострањености. Такође, установили смо кван-

²² Реч је о називу десне обале реке Рибнице у Подгорици, али и о истоименом булевару, чије је име промењено 2004. године. Правопис овде чува културолошки податак о старијем стању.

титативни раст егземпларних апарата који прати усложњавање правописног система. Свој модеран облик егземпларни апарат је почео добијати у БП, да би свој врхунац имао у тренутно важећем ПСЈ, што не искључује потенцијал његовог даљег развоја сходно потребама које ствара ванјезичка реалност.

Утврдили смо да су егземпларни апарати правописних приручника већином образовно функционализовани, с тим да је њихова образовна функција комплементарна пројекту културног обрасца државе у којој приручник настаје. Тако можемо пратити смене културнополитичких парадигми од СГ, који почива на српској културолошкој парадигми, БП и ПДМ, који почивају на југословенском културнополитичком оквиру (иако се битно разликују у дефинисању значења тог оквира), до ПСЈ, који осликава културнополитичко стање савремене српске културе, значајно обележене пређашњим југословенским искуством, што се пре свега огледа у конзервативности егземпларног апарата, који у себи баштини елементе ранијих приручника и културних образаца које они рефлектују.

Упркос њиховом различитом статусу у оквиру смене политичких наратива, егземпларни апарати свих анализираних правописа садрже примере који упућују на немањихке и устаничке традиције државности. Сви правописи одликују се изразитом европоцентричношћу изабраних примера. Док СГ, БП и ПДМ задржавају претежно синхронијску оријентацију у избору примера, ПСЈ одликује дијахронијски приступ, који повећава његову образовну ефикасност. И на плану примера религијског садржаја егземпларни апарати прате промене у друштвеној структури држава у којима настају. Треба истаћи да ПДМ показује већи степен културнополитичке функционализације од осталих правописа.

На крају, можемо закључити да егземплистички приступ, поред тога што омогућава праћење промена у културном обрасцу, има и одређени практични потенцијал који треба узети у обзир приликом израде нормативистичке и уџбеничке литературе. Полифункционалност примера треба освестити као практично примењиву чињеницу.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2020: Слободан Антонић, *Демонизација културе*, Београд: Catena mundi.
- Брборић 2015: Вељко Брборић, Српски правопис у 20. веку, у: Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Вучковић 2022: Анкица М. Вучковић, Културни капибал – канон – персоналне економије, у: *Канон српске књижевности*, Зборник радова са Друге интеркатедарске србистичке конференције, одржане у НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу 18–20. јуна 2021. године, Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, 327–347.
- Јонке 1981: Ljudevit Jonke, Daničićев prilog normi i kodifikaciji hrvatskoga književnog jezika, у: *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд: САНУ – Загреб: ЈАЗУ, 45–55.
- Јермоленко 2019: Yermolenko Serhiy, Linguistic Exemples As Carriers Of Socio-cultural Information, *Language and society* 10, 137–147.
- КСК 2021: *Канон српске књижевности*, Зборник радова са Друге интеркатедарске србистичке конференције, одржане у НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу 18–20. јуна 2021. године, Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2022.
- Ломпар 2018: Мило Ломпар, *Црњански – биографија једног осећања*, Нови Сад: Православна реч.
- Милановић 2018: Александар Милановић, Стојан Новаковић као језички нормативиста, у: *Стојан Новаковић: њоводом сто седамдесет њеи година од рођења*, Београд: САНУ, 465–478.
- Милановић 2019: Александар Милановић, *Вуков век*, Београд: Чигоја штампа.
- Миленковић–Стаменковић 2019: Катарина Миленковић, Душан Стаменковић, Називи улица у пограничним местима источне и југоисточне Србије, *Балканске синџезе* 6/1, 31–46.
- Мировић 2019: Дејан Мировић, Светозар Марковић и српско-руски односи, *Национални инџерес* XV, 36/3, 231–244.
- Митровић 2004: Ljubiša Mitrović, Kulturna politika kao faktor evrointegracijskih procesa na Balkanu, у: *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу – Институт за социологију, 3–11.
- Милићевић 2022: Милош Милићевић, О неким културнополитичким аспектима правописа, *Диџломаџија и безбедности* 5/2, 11–63.
- Николић 2019: Ненад Николић, *Иденџиџеи српске књижевности*, Београд: СКЗ.
- Ото Пералиас 2017: Daniel Oto-Peralias, What do street names tell us? The ‘city-text’ as socio-cultural data, *Jurnal of Economic Geography* 18/1, 187–211.
- Пипер 2014: Предраг Пипер, Српски језик и актуелна питања језичке политике, у: *Зборник Инџиџиџија за српски језик САНУ II. Српски језик и актуелна џиџања језичке џолиџике*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Радић П. 2012: Првослав Радић, О лингвистици професора Белића у светлу научнополитичких парадигми, *Књижевности и језик* LIX/3–4, 181–201.
- Радић Р. 2020: Радмила Радић, Прославе православне Нове године између два светска рата према писању београдске штампе, *Годишњак за друштвену историју* 2, 65–81.
- Рутковски–Сковронек 2019: Mariusz Rutkowski, Katarzyna Skowronek, The Onomastic Discourse Analysis, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* XXXVII/1, 47–60.
- Самарић 1973: Radovan Samardžić, Jugoslovenski narodi pod tuđinskom vlašću, XVI–XVIII vek, *Opšta enciklopedija Larousse*, 3. tom, Beograd: Vuk Karadžić, 457–477.
- Стојанов 2015: Tomislav Stojanov, *Jezikopisno planiranje i elektronička pismenost na hrvatskome jeziku* (doktorska disertacija), Zagreb: Filozofski fakultet.
- Симић 2016: Радоје Симић, Која напомена о Белићевом правопису, и о Белићу лично, *Наш језик* XLVII/1–2, 1–9.
- Цветковић 2015: Vladimir Cvetković, *Ekonomska kultura u Srbiji: kulturni obrasci, institucije i legitimacijski mehanizmi* (doktorska disertacija), Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Шијаковић 2013: Богољуб Шијаковић, *Присућности њансценденције*, Београд: Православни богословски факултет – Службени гласник.

Miloš V. Milićević

THE IMPACT OF CULTURAL POLICY ON EXAMPLE CHOICE IN SERBIAN ORTHOGRAPHY MANUALS

Summary

In this paper, the author analyzes the influence of state cultural policy on the choice of orthography examples in chapters of orthography manuals where the use of the initial letter is codified. Representative orthography manuals are chosen from periods of four different states in Serbian history: Serbian Grammar (1902), Orthography of Serbocroatian Literary Language (1923), Orthography of Serbocroatian Literary Language (1960), and Orthography of Serbian Language (2017). The goal of this paper is to define the cultural and political role of orthography examples by conducting a comparative analysis of the chosen manuals. The theoretical framework of analysis is a discipline that in formation – exemplology. The Author concludes that orthography examples represent the changes in cultural patterns through time, which is a fact that should be taken into account during the

work on future orthography manuals. Also, it is shown that orthography manuals represent an interesting source of cultural and political information.

Keywords: orthography, orthography examples, exemplology, cultural policy, Serbian Grammar (1902), Orthography of Serbocroatian Literary Language (1923), Orthography of Serbocroatian Literary Language (1960), Orthography of Serbian Language (2017).

УДК 811.163.41'373.7
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 8. јануара 2024. г.
Прихваћено 2. јула 2024. г.

МИЛЕНА М. СТОЈАНОВИЋ*
(Филолошки факултет Универзитета у Београду)
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-7474-8687>

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ СА КОМПОНЕНТОМ *ЈАБУКА* У ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКОЈ АНАЛИЗИ КОНЦЕПТА

У овом истраживању анализирана је лексема *јабука* у српском језику помоћу лингвокултуролошког истраживачког поступка према методологији лублинске когнитивне етнолингвистике. Истраживање је обухватило језичке податке из три извора: системске, прикупљене помоћу општих и специјализованих речника, из којих су ексцерпирани и деривати ове лексеме, анкетне податке, прикупљене помоћу онлајн упитника, као и текстуалне податке, које чине синтагматске фразеолошке јединице са компонентом *јабука* у релевантним речницима. Анкетни подаци показују да се *јабука* најчешће везује за здравље и библијски контекст, мада постоје примери стереотипа. Корпусне фразеолошке јединице са компонентом *јабука* показују бројност и изразиту експресивност, а њихова употреба показују да је мањи део њих застарео.

Кључне речи: српски језик, лингвокултурологија, фразеологија, фразеолошке јединице, лексичка семантика.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА. Према Е. Берtrandу, на кога се позивају аутори *Речника симбола*, *јабука* је симбол сазнања јер, када је „прежемо надвоје (вертикално по оси петелке), она открива пентаграм, традиционални симбол знања, који сачињава сам распоред семенки“ (Шевалије–Гербрант 2009: 301). У овом истраживању питање пентаграма *јабуке* и тога какав став у вези са њом имају испитаници српске лингвокултурне заједнице покреће хипотеза да је *јабука* поларизована у српској лингвокултурној заједници те да садржи позитивно афекто-

* stojanovic.milena77@gmail.com

ване конотације које су у вези са здрављем и библијским контекстом, али и негативне.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР. Симбиози језика и културе од краја XX века посвећује се посебна пажња јер је језик архетипски феномен културе. Човек, као есенцијални сегмент савремене науке о језику, захваљујући мишљењу и говору, има одређене ставове о свету који га окружује. Сазнајући свет, он на специфичан начин приступа и обрађује појмове детерминишући и конвертујући апстрактне у конкретне. Шифра којом се откључавају врата концептуализације јесте језик когнитивно специфичног инвентара. Сецирајући стварност на начин да се тежиште појединих концепата са универзалног пребацује на специфично детерминисано примесама културе, истраживања лублинске когнитивне етнолингвистике, према Ј. Бартмињском, показала су „да су језик и култура *rag excellence* људски феномени“ те да „њихово проучавање увек коначно води ка човеку“ (Бартмињски 2011: 10).

У овом истраживању, пажња се усмерава на фразеолошке јединице¹ са компонентом *јабука*. Било да је реч о глобалним фразеолошким јединицама или о онима код којих је именичка јединица носилац фразеологизације – компонентним, познато је да степен експресивности фразеолошких јединица зависи од значења.

За ово истраживање значајно је поменути и рад *Културни концепти јабуке у српском језику* Р. Дринчић-Вуксановић, који је показао да *јабука* „представља део језичке, наивне слике света у биљној сфери“, а овај концепт, осим „елемената српске националне културе“, садржи и „универзалне карактеристике из сфере емоција“ (Дринчић-Вуксановић 2006: 374, 381).²

3. МЕТОДОЛОГИЈА. У овом истраживању примењена је методологија Ј. Бартмињског. Системске податке у вези са *јабуком* (као и њеним дериватима) пружили су дескриптивни речници, а анкетни подаци добијени су помоћу онлајн упитника, где су корисници (студенти) друштвене мреже Фејсбук одговарали на питања у вези са *јабуком*. Тексту-

¹ У литератури постоји више термина односно терминолошких синтагми којима се именује садржај овога појма, попут *фразеолошки обрћ*, *усиђањени обрћ*, *усиђањена конструиција*, односно *идиом*, *идиомајска фраза*, *усиђањена фраза*. Према Д. Мршевић Радовић (1986), назив *фразеолошка јединица* има предност и овде ће се користити.

² Анализирајући културолошке и когнитивне карактеристике концепта *јабука* у српском језику, ауторка је показала позитивно и негативно поље „фрејма“ као „даривање у сценаријима породичних обреда“, односно митско порекло јабуке (свађа, сукоб, раздор), „што се реализује у сценаријима двобоја, мегдана и бојног поља“ (Дринчић-Вуксановић 2006: 381).

алне податке чинила је компаративна анализа фразеолошких јединица са компонентом *јабука* на основу ексцерпираних грађе из релевантних дескриптивних речника у облику онлајн упитника.

Анкета је садржала четири питања у вези са *јабуком*, која су се тичала суштине *јабуке* у српској лингвокултурној заједници, маркера стереотипности и проналажења стереотипа, као и семантике фразеолошких јединица попут *јабука сазнања*. Анкету је неколико дана, колико је трајало испитивање, попунило укупно 74 студента, њих 73 са друштвено-хуманистичких наука и 1 студент био је са факултета природних наука. Статистички, било је 12,2% мушкараца и 87,8% жена. Највише студената у овом истраживању имало је више од 23 године, њих 68,9%, а најмање њих било је са 20 година, 4,1% студената. Подједнак проценат имали су студенти старости 22 и 23 године, њих 8,1%, а 5,4% њих имало је 21 годину. Њих 6,8% имало је 19 година.

Приликом анализе текстуалних података од испитаника је захтевано да, помоћу упитника, одговоре да ли користе фразеолошке јединице са компонентом *јабука* из релевантних речника, као и да ли знају шта означавају поједине фразеолошке јединице попут *румен као јабука*, *примиии (узеии) јабуку*, *йала му злайина јабука у крило* и *јабука раздора*.

4. Дискусија

4.1.1. Анализа системских података. Будући да су дескриптивни речници за наше истраживање основни извор фразеолошке грађе, у њима су наведена примарна и секундарна значења лексеме *јабука*, која је словенскога порекла из категорије *воће*. Примарно значење лексеме *јабука* у РСЈ односи се на: „воћку из фамилије *Rosaceae*“ и „плод те воћке“, где је посредни метонимијска веза између биљке – воћке и „укусних крупних плодова“ које она даје. Наведено је да хипероним има хипониме попут „колачара, кожара, петровача, ранка и др.“. РМС, такође, ову лексему у примарном значењу дефинише као „врсту воћке“ и „њезин плод“, додајући да хипероним „врста воћке из породице ружа са много подврста“ има хипониме „дивљака, слаткача, зеленика итд.“. Из дефиниције 1а лексеме *јабука* у РСАНУ, такође сазнајемо да је реч о „воћки са много врста која рађа меснате, округласте за јело укусне плодове“, односно „плоду те воћке“.

Према енциклопедијском речнику *Словенске митологије* и Чајкановићевом *Речнику српских народних веровања о биљкама, јабука* има обредну, магијску и лековиту функцију. Аутори речника *Словенске митологије* наводе да дрво и плод *јабуке* имају посебну улогу у

свадбеним обичајима Словена, па је помоћу њих „одржана брачна симболика“ (Толстој–Раденковић 2001: 233). Плод *јабуке* рефлектовао је узајамне симпатије момка и девојке, па је тако нпр. пристанак на брак подразумевао да девојка узме плод *јабуке* и обрнуто – неузимање значи непристајање на брак. Дринчић–Вуксановић (2006) наводи да се у културном концепту *јабуке* „реализују и етичка мерила традиционалног морала“, па тако „позитивне реакције на давање, примање јабуке вреднују се у социјалној сфери као нормалан, пожељан чин који у духу наше патријархалне традиције прати обред успешне, срећне веридбе, просидбе и свадбе“ (Дринчић–Вуксановић 2006: 377). Према В. Чајкановићу (2009), *јабука* је и симбол плодности и за њу су везани многобројни свадбени обичаји, а употребљава се у љубавној дивинацији. Према енциклопедијском речнику *Словенске митологије*, она изражава и идеју „дрвета света, јављајући се као посредник између два света, као везивна карика у реинкарнацији душе и њеног придруживања свету предака“ (Толстој–Раденковић 2001: 234).³ Магијска функција *јабуке* снажно је укореењена у свест српског народа, па је тако венац расцветаће гране *јабуке* коришћен у љубавној магији, у гатањима, а познати су и примери из народне медицине. Наши преци су, према енциклопедијском речнику *Словенске митологије*, плодом *јабуке* лечили гнојне ране, чиреве, брадавице тако што „дотакну их плодом, па га баце на пут – болест је морала да пређе на оног ко подигне“, а такође и „код јаловости су помагале: јабука која је замeтнута после другог цветања (буг. Пирин), прва јабука на младом стаблу које даје први род (срп.), јабука која је дуго висила на грани (укр.). Под стаблом ј. је обављано обредно лечење – умивање болесника: бајање“ (Толстој–Раденковић 2001: 234).

4.1.2. Секундарна значења лексеме *јабука* тичу се „облика предмета који подсећа на плод јабуке“ (нпр. *лојџасџи ѿредмеџи или део ѿредмеџа; ѿредње облучје на седлу* и сл.) и осталих значења насталих метафором, односно метонимијом. Отуда нпр. с једне стране *Адамова јабучица* и *очна јабучица*, а с друге стране *дар, ѿклон, награда; ѿросидба, веридба*. И према В. Чајкановићу често се *јабука* „даје као дар, или као понуда, или као доказ љубави и пријатељства“ (Чајкановић 2009: 48), што се потврђује примерима из народних песама из Вукових збирки. Вукови речници (1818, 1852) такође имају лексему *јабука*, а

³ *Јабука* је у вези са доњим светом, као и тзв. *жртвена јабука*, која се, према В. Чајкановићу, оставља умрлом на гробу уз узглавље и баца се у реку, а „према српском старинском схватању, ј. дрвета налазе се у рају; њихове плодове добијају умрла деца (Карацић, 3, 136)“ (Чајкановић 2009: 48).

Речник српског жаргона Б. Герзића наводи пример „јабука са набоденим жилетима“ (за унаказивање нечијег лица).

Јабука, према ауторима *Речника симбола*, симболички има више значења, али су, иако различита, „*manje ili više, ipak bliska*“ и свODE се на средство спознаје, односно „*sjedinjujuću spoznaju koja podaruje besmrtnost, distinktivnu spoznaju koja uzrokuje pad*“. Плод *јабуке* „*održava mladost, simbol je obnove i trajne svežine*“ (Шевалије–Гербрант 2009: 301). Према В. Чајкановићу (2009), који не тврди са потпуном сигурношћу, али чврсто верује, *јабука* је и симбол жртве, наводећи примере типа *јабука у устима божићне ђеченице; јабука на Божић ујутро бачена у бунар; или са новцима забоденим у њу љоложајник је остиљава на бадњак; јабука у славском колачу; јабука у устима убијеном вуку*.⁴

4.1.3. Лингвокултуролози наводе неколико критеријума по којима се нека лексема препознаје као концепт, попут принципа културне разграђености у речнику, фреквентности у језику, као и фреквентности у асоцијативном речнику, принципу кључних речи (о коме је писала А. Вјежбицка), али и по семантичко-творбеној продуктивности која се уочава у фразеологизмима и у пословицама. Када се погледа лексема *јабука*, она садржи у описним речницима 125 самосталних одредница, мноштво сорти чији су називи како домаћег, тако и страног порекла, а према АРСЈ фреквентна је и садржи дуг низ асоцијата (воће 115, здравље 77, крушка 57 итд.). Занимљиво је видети њену продуктивност и у *Семантичко-деривационом речнику*.⁵

Деривационо гнездо лексеме *јабука* чине изведенице којима се именују предмети сачињени од дрвета *јабуке (јабуковац)*, пиће направљено од плода *јабуке (јабуковача, јабуковик)*, *јабуково дрво (јабуковина)*, изведенице којима се указује на воћњак засађен *јабукама* или на особу која их продаје (*јабучар, јабучара, јабучарица, јабучарка*). Срећу се и описни придев *јабучаст*, аугментатив и деминутив, присвојни придев изведен суфикском *-ов*, као и они са суфиксима *-ји* и *-ни*. Позна-

⁴ В. Чајкановић пише да је *јабука* симбол жртве и при свадбеном обичају у коме млада и младожења *јабуке* бацају у бунар, а постоји и обичај целивања огњишта, које млада, ушавши у будући дом, дарује *јабуком*.

⁵ Бавећи се номинацијом *јабуке* у *Речнику српскохрватског књижевног језика*, М. Ајдановић (2018) наводи да су најпродуктивнији форманти *-ача* и *-ка*, па тако, анализирајући 91 дериват *јабуке*, закључује да је *јабука* веома „семантички диверсификована лексема“, те је њен „деривациони потенцијал сразмерно скроман, те број деривата није у суодносу са тим богатством значења“ (Ајдановић 2018: 243). Ипак, занимљив је и податак да *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, између осталог, наводи и да је *јабука* „б. назив за женке домаћих животиња, а. крава, б. кобила, в. овца“, као и покр. „7. врста украсног веза или мотива у везу“, као и „8. покр. врста деце игре пиљцима“.

та је и *Адамова јабучица*, која је у вези са Адамовим страхом од Бога у моменту када је загризао плод са Дрвета спознања.⁶

Резултатни системски подаци. Системски подаци у вези са лексемом *јабука* описују „воћку“ и „плод“, односно „предмет који обликом подсећа на плод јабуке“ и значења настала метафором, односно метонимијом. Такође, наводи се богата деривациона структура. *Јабуци* се приписује светост, заштитнички карактер и лековита својства. Она има обредни, магијски и посебан значај у народној медицини. Секундарни ниво семантике указује на предмете које човек користи свакодневно а који својим обликом подсећају на плод јабуке (нпр. део седла), анатомске делове тела (нпр. *очна јабучица*, *Адамова јабучица*), а има и обичајни карактер (нпр. јабука као дар, поклон, награда за нешто).

4.2.1. АНАЛИЗА АНКЕТНИХ ПОДАТАКА. Када се погледају анкетни подаци, запажа се да је на питање *Шта је, по Вашем мишљењу, суштина, симболика појма јабуке у култури српског народа?* најфреквентнији одговор: *здравље* (21) / *Здрав си као дрен ако поједеш јабуку дневно* (1) / *здравље и једрина* (5) / *У српском народу се каже да је неко румен као јабука и представља здравог човека* (1) / *Верујем да јабука представља здравље и снагу* (1), а затим *следи грех, искушење* (3), *Плодољивно дрво, један од најстаријих плодова, порекло вуче још из Библије* (2), *зрелост* (2), *раздор* (2), *означава свађу ња, зато, треба бити опрезан* (2), *младост* (2), *обиље* (2), *нови животи, рађање* (2), *љубав* (1), *нешто најдрагоценије што треба чувати*, „*од златна јабука*“ (1), *плодност* (1), *родно место* (1), *кућни праг* (1), *снага* (1) итд. Занимљиви су одговори *ракија* (1), *око* (1), *основна храна* (1) и *посебно воће* (1). Према анкети, издвајају се четири групе одговора у српској лингвокултурној заједници у вези са суштином јабуке. То су: здрави стилови живота, библијски контекст, митолошки контекст и др. одговори из сфере човековог живота.

Највећи део испитаника у овом истраживању у *јабуци* види симбол *здравља* (21 + 8). (Такви одговори субјеката су очекивани и не

⁶ Према ауторима *Речника симбола*, Адам је симбол првог човека и слика божја. Он је створен по облику божјем, али је „другачији од њега“. Ипак, „у складу са хришћанском доктрином, појављује се и други Адам, Исус Христ“, који је „инкарнација Рећи“, па тако „он више није слика, него стварност“ (Шевалије–Гербрант 2009: 2). Исти извор наводи, према Јунговој теорији, да је „Адам је симбол космичког човека, извор свих психичких енергија, а у облику старог мудраца најчешће се повезује са архетипом оца и претка“ (Шевалије–Гербрант 2009: 3). Према јеврејским предањима, Адам је „човек земље“, а према *Постању*, сматрају аутори *Речника симбола*, Адам је хермафродит, двополан лик, а слично вели и Кабала.

садрже стереотипе ни предрасуде.) Мањи део испитаника *јабуку* схвата апстрактно, па отуда синтагматска фразеолошка јединица глобалног карактера, *јабука сјознаје* и антички мотив, тј. синтагматска фразеолошка јединица *јабука раздора*. Прва, према речницима, означава „врло важну, судбоносну спознају чега“.

Библијски контекст посебно је занимљив јер се нигде не тврди о којој је тачно воћки реч. Оно што се зна јесте да је то „плод са дрвета“, јер су се „насред улице у рају и с обе стране реке налазила дрвета живота, која су рађала дванаест плодова, и која сваког месеца доносе плод, док је лишће тог дрвећа служило за исцељење“ (Божовић 2012: 21).

У књизи *Митови и легенде* В. Јанковић наводи, позивајући се на *Стари завети*, да је до сукоба у рају на релацији Бог – његова креација довела лукава змија те да се у опису мотива исконског греха „рационализују и заснивају, поред осталог, неумитност човекове пролазности, његова обавеза да живи од свог рада и претпоставка патријархалног друштва да је жена потчињена мушкарцу“ (Јанковић 1997: 11). Према *Речнику симбола*, Јехова је опомену Адама указујући да мора да „spozna dva smera i da odabere između puta zemaljskih želja i puta duhovnosti“, па је зато *јабука* „simbol te spoznaje i nužnosti opredeljenja“ (Шевалије–Гербрант 2009: 302). Јести *јабуку*, према овом извору, означава „zloupotребити razumevanje koje se dobija od nje da bi se spoznalo зло, osetljivost koja se dobija od nje da bi se зло želelo, slobodu koja se dobija od nje da bi se зло činilo“ (Шевалије–Гербрант 2009: 301).

4.2.2. Питање у којем се од испитаника захтевало да допуне синтагму чији је центар *јабука* ваљаним глаголом тако да се добије значење „бити изазван на двобој“ имало је за циљ да се дође до стереотипа зашто позив на двобој прати давање *јабуке*. Дринчић–Вуксановић сматра да *јабука* у овом случају има доминантно обележје да се „ономе коме је упућена учини нешто лоше, а у сценарију бојног поља та се жеља интензивира динамиком исказаном у изразу *дајти јабуку за јабуку* у значењу ’узвратити ударац, вратити мило за драго’ чиме се наглашава чин освете“ (Дринчић–Вуксановић 2006: 381).

Резултати показују да код једног дела испитаних субјеката постоји дилема око избора глагола (*добити јабуку* (17) / *бацити јабуку* (19)), а било је и одговора попут *јогодити јабуку* (9), који је обредне функције (свадебни обичај) и није у вези са позивом на двобој, као и *убрати јабуку* (3)⁷. Одговор *бацити јабуку* (19) у вези је са синтагмом *јабука*

⁷ Ову фразеолошку јединицу немају релевантни речници, али зато РСАНУ и РМС имају фразеолошку јединицу *убрати крваве јабуке*, којом се означава „претрпети пораз“.

раздора и у основи његовој је антички мит који покрива „негативни аспект концептуалног поља“ (Дринчић-Вуксановић 2006: 380).

4.2.3. Када се од субјеката захтева да опишу *јабуку сазнања*⁸, добије се разноврсност одговора у формалном смислу попут *јабука мудросићи, нове идеје, нова веси, њлод сазнања, важна чињеница*, али и синтагми које су директно везане за *Сиџари завеи* попут *дрво добра и зла у Еденском врију*. Ипак, било је одговора попут *Нисам сигурна ииџа значи ова фраза* (2), *Неиџио ново, неоиџкривено, чак са негатиџвном ко-ноџиацијом* (1), *Не знам* (4), *Кад нам неиџио џадне на ум* (1), или оних попут *сиџознаја мисли, еурека моменати* (1), *иџачка џреокреџија која нам оџивара очи и чини нас мудриџима* (1) и *добииџи корнукоџију (обиџе) нових знања* (1).

У раду *Адамов џад као крсно дрво* Р. Божовић напомиње да првобитни пад човеков узрокован непослушношћу према творцу представља „и пут човеков према слободи, слободном одлучивању и избору циљева у свом животу“ (Божовић 2012: 22).⁹ Бог је, истиче Божовић, Адаму дао слободну вољу те је, стога, могао слободно одабрати и са којег дрвета ће окусити плод: са Дрвета спознања или са Дрвета живота. Својим избором, човек је одвојен од Бога и добра, па је, закључује аутор, корен слободе у сатанском, оном што се у психологији назива Танатос. У истраживању у вези са *јабуком* занимљивим се учинио одговор *Ева и џрви људски грех* (1). Двозначност одговора отвара питања и дилеме: није ли Ева кривац изгнанства или је први људски грех копулативно повезан са њом и тако унапред детерминисан без њеног знања и слободне воље? И на концу, треба нагласити да се Божовић држи, чини се тачног, става да „треба захвалити змији што је Адаму и

⁸ Према Д. Мршевић-Радовић назив *јабука сазнања* (фр. *pomme*) односи се уопште на плод не само воћеродног дрвета „означеног као митско ... већ и на сваку врсту дрвећа која учествује у посматраном фразеолошком моделу“ (Мршевић-Радовић 2014: 69).

⁹ О концепту *слобода* у српском језику писала је Р. Драгићевић уочавајући да је *слобода* изазовна будући да је оба речника синонима (М. Лалевић, П. Ћосић) различито виде. На основу анализираних грађе, ауторка наводи слободу појединца и слободу друштва, слободу као дато право, слободу која се осваја, слободу као нужност и слободу као прекорачивање границе (односно: прихватљиво и неприхватљиво прекорачивање границе). Позивајући се на Лалевићев *Речник синонима*, она закључује да су „отвореност, смелост, храброст, необузданост, својеглавошћ, својевоља, неустрашивост, одважност, дрскост“ везани за прекорачење границе, али да, ипак, „отвореност, храброст, неустрашивост и смелост означавају друштвено прихватљиве особине, а необузданост, својеглавошћ, својевоља и дрскост означавају друштвено неприхватљиве слободе“ (Драгићевић 2015: 55).

Еви пружила моћ сазнања и тако их ослободила демијуршке контроле“ (Божовић 2012: 30).

4.2.4. Маркери стереотипности тицали су се питања *Која Вам је прва асоцијација на црвен као јабука? / зелен као јабука?* Оквир овог дела истраживања чини еталон са истим компаратумом и фразеогнездо *боја*, а њега чине фразеолошке јединице које у свом саставу имају црвену и зелену боју.

Резултати истраживања показују да је најфреквентнија асоцијација на компаратум *јабука* са темом поређења *црвен* у истраживању била *здравље* (27), а затим следе *јосиидејти се* (15) / *сјиидљивоси* (2) / *сјиидљив* (2), *румен* (14), *осрамоћен* (3) / *срамојта* (1), *љуићња/бес* (3), *сељак* (2), *заљубљен* (2), *леј* (1), *јијан* (1), и *немам асоцијацију* (1). Испитаници најчешће *црвену јабуку* повезују са здрављем наводећи и синоним *румен* (14), а релевантни речници то потврђују (*Бијти (црвен) као јабука = изгледати добро, здраво* [Ј. Матешић], као ~ (*црвена, румена, златина*) = *леј, здрав и јак (дејте, девојка, момак)* [РМС]). Емоција *сјида/срама* (23) у вези је са човековим образом, симболом људског достојанства и веома се високо котира на фреквенцијској скали,¹⁰ што је очекивано, па су одговори морфолошки разноврсни ([повратни глагол *јосиидејти се* (15), трпни придев *осрамоћен* (3), описни придев *сјиидљив* (2), именице (на *-оси* 2 и на *-ојта* 1]). Изразито негативно обојен је одговор *сељак* (2) јер садржи емотивни став и стереотип те поред примарног значења, може да означава и „неваспитаног човека, простака“.

Најфреквентнија асоцијација на компаратум *јабука* са темом поређења *зелен* у истраживању била је *незрео* (28), *млад* (26), *неискусан* (11), а затим *дејтићаси* (2), *наиван* (1), *бијти нејријатна особа* (1), *здрав* (1), *наљуићти се* (1), *лејојта* (1), *зависи* (1) и *љубомора* (1). Најфреквентнији одговори у себи садрже стереотип, јер *зелен* не мора бити нужно неко ко је млад и неискусан. Ипак, Дринчић-Вуксановић (2006) наводи да се *зелена јабука* узима као „мерило личних особина“, али да „израз *зелена јабука* значи недорастао момак или девојка“ (Дринчић-Вуксановић 2006: 377).

Резултати анкејних јодајтака. *Јабука* припада базичном домени когниције и доживљава се, углавном, путем чулних искустава. На основу анкетних резултата закључује се да је суштина *јабуке* у српској лингвокултурној заједници у реферисању на здрав стил живота. Тако-

¹⁰ У вези са *сјиидом* и нелагодношћу, С. Марјановић (2017) наводи следеће примере фразеолошких поредбених јединица чије су компоненте фитоними: *црвен као булка*, *црвен као мак*, *црвен као йарадајз*, док за *љуићњу* наводи *црвен као йајрика*.

ђе, она упућује и на библијски и антички контекст, а еталони са истим компаратумом који садрже *црвену* боју конотирају на еталон лепоте (девојачки образи су румени јер се ружом умива), а у вилинском концепту примарна је *црвена боја* као особина балканског ареала. Поред наведеног, среће се и *сѣид/срам*, *љуѣња* и *бес*, али и стереотип (*сељак*). Стереотип садржи и најфреквентнији одговор са компаратумом *јабука* и темом поређења *зелен*. Према резултатима, субјекти *зелену јабуку* повезују са младошћу и неискуством, мерењу *зеленој јабуци* константе у психолошком смислу које се, очигледно, тешко могу временом код људи кориговати.

4.3. Анализа текстуалних података. Семантичка структура фразеолошких јединица са компонентом *јабука* показује да су примери фразеолошких јединица *јабука раздора* = оно што изазива свађу, раздор [РМС, РСЈ, РСАНУ, Ј. Матешић] и *јабука сазнања / забрањена јабука* = ствар у коју се не смеје дирати [Ј. Матешић, РМС, РСАНУ], као део интернационалне фразеолошке грађе, познати испитаницима. Ипак, занимљивим се чине, имајући у виду степен културне обавештености испитаника, примери *добити јабуку* = бити изазван на двобој [РСАНУ], *бити расечена јабука* = много личити на некога [РСАНУ], *убити крваве јабуке* = бити поражен [РМС, РСАНУ], *Пала му златна јабука у крило* = добро се оженио (Ј. Матешић, РСАНУ, РМС, РСЈ), *примити (узети) јабуку* = биши испрошена [РМС, РСЈ, РСАНУ], *загрисити у киселу јабуку* = ризичан посао [РМС, РСЈ, Ј. Матешић, Ђ. Оташевић]. Њихову граматичку структуру, углавном, чине синтагме. Према лексичком саставу у питању су фитоними и у директној су вези са човековим животом и део су фразеогнезда *боја*, (естетичка категорија) *лејо*, мит и људске делатности (*женидба/удаја*, *јесити [јело]*, *давање/примање*, *борба*, *даривање*).

4.3.1. Фразеолошке јединице са компонентом *јабука* фразеогнезда *боја* карактерише поређење по сличности. Такве јединице прототипичним чине боје симболичког карактера: *црвена*, *румена*¹¹ и *златна*

¹¹ О разликовању људи по боји писала је М. Ивић у књизи *О зеленом коњу* напомињући да црвена боја у скоро свим речницима светских језика конотира са „бојом крви“ те да се људи често колебају када треба да у спектру боја пронађу нијансу црвене. У *Речнику симбола* наводи се да тумачења боја „*могу varirati, pa crvena boja tako može dobiti različito značenje u zavisnosti od kulture; boje ipak ostaju uvek i svugde uprošćene simboličke misli*“ (Шевалије–Гербрант 2009: 75). Према ауторима, боје могу симболизовати природне елементе, па црвена тако постаје симбол ватре. Такође, ова боја, симболишући простор, тиче се хоризонтале. „Боје представљају космоички симболизам и делују као бојанства у више космогонички“, сматрају аутори *Речника симбола* (Шевалије–Гербрант 2009: 76). Симболизам боја аспект је и биолошког и етичког виђења света,

на¹². Семантички, овај критеријум тиче се *лејоше* и *здравља*, а о томе се говори у раду *Поредбене фраземе са комјонентјом КАО у француском и српском језику*: „здравље се концептуализује као снага и јачина, а еталони су тврди фитоними, снажне животиње те чврсти артефакти. У српском језику *здрав* и *једар* тен концептуализује *јабука*“ (Марјановић 2017: 283).

Према резултатима, фразеолошке јединице овог фразеогнезда чинила је поредбена конструкција *румен као јабука*, па је очекивано најфреквентнији одговор био *бићи здрав*, а затим следи *здравље*, па *лей* и придев *једар*.¹³ Одговори у виду рекцијске конструкције *има леју боју* и *има здрав њен* стабилног су лексичког састава и позитивно су маркирани. Морфолошки, синтаксичка компактност овог лексичког споја подвргнута је финалној модификацији у виду именичке синтагме (*здрав њен* / *леја боја*). Маркиран је одговор *неко ко живи на селу*, али не садржи стереотип. Синоним придеву *румен (као јабука)* био је *црвен*, а у оквиру ове боје нашли су се одговори *црвени образи* и *црвен у лицу*, али и стања попут *зајајурio се*, *нејријајно му је*, као и *јосиидејти се* и *можда јосијен*. Среће се и одговор *сладак и јак*, као и *здрав јо кријеријуму нечије бабе*. Последњи садржи стереотип, али је неутралан када је реч о маркираности.

4.3.2. Фразеолошке јединице са компонентом *јабука* фразеогнезда (естетичка категорија) *лејо* у релевантним речницима чини поредбена синтагма *као јабука*. На семантичком нивоу, у оквиру овог фразеогнезда постоји унија са фразеогнездом *боје*, па је тако „леп, здрав и јак“ и „изгледа добро, здраво“ онај ко је „црвен/румен/златан“ као *јабука* (Ј. Матеша, Ђ. Оташевић и РМС). Према резултатима, фразеолошке

наводе исти аутори. Тако је „crvena znak pogubne žestine ili čak izopačene zloće“ (Шевалије–Гербрант 2009: 77). Аутори *Речника симбола* наводе да у масонској симболици црвена боја одговара „Inteligenciji, Strogosti i Slavi“ (Шевалије–Гербрант 2009: 81).

¹² За златну и црвену боју везује се моћ и престиж. Зато се још од египатског времена ова боја везује за владаре и богове. Према ауторима *Речника симбола*, злато „уопштено је simbol spoznaје, to је osnovni jang“ (Шевалије–Гербрант 2009: 1096). Оно, према грчкој митологији, указује на Сунце, али и „jedan od simbola Isusa“, па не чуди зашто су „hrišćanski umetnici Isusu Hristu dali plavu kosu, zlatnu kao Apolonova, i stavili mu oreol oko glave“ (Шевалије–Гербрант 2009: 1098). Мноштво је мотива у вези са *златом* (нпр. *златне јабуке* из народних бајки са античким мотивом Хесперидиних јабука, *златно руно*, сматрају аутори *Речника симбола*, обједињује два симбола „symbol nevinosti – runo ovna* – i simbol slave – zlato*“ (Шевалије–Гербрант 2009: 1095), *златна граница* је, према истом извору, „univerzalni simbol obnove i besmrtnosti“ и представља грану имеле).

¹³ О придевима *здрав*, *лей* и *једар*, са семантичког и творбеног аспекта, у оквиру тематске групе придева са значењем људских особина, писала је Р. Драгићевић (2001).

јединице овог фразеогнезда показују да *леја боја лица* јесте, ипак, у свести људи мерило категорије *лейог*.

4.3.3. Фразеолошке јединице са компонентом *јабука* фразеогнезда *миш* садрже фразеолошку јединицу *јабука раздора*, коју бележе сви извори. Ова глобална фразеолошка јединица код испитаника изазива веома разноврсну палету одговора: *свађа / разлог свађе, сукоб, њред-меш/узрок сваде, њогрешна њроцена*, али и *Ово је из грчке мишологије, њовод расѡраве*. Било је и одговора попут *особа која се свађа, њеѡрија-ѡељски, забрањено вође, ѡдељеносѡ, разлаз у мишљењу и раѡ*.

4.3.4. Фразеолошке јединице са компонентом *јабука* из фразеогнезда људске *делаѡносѡи* чине следеће категорије: *женидба/удаја, јесѡи* (јело), *давање/ѡримање, борба, киђење и даривање*. Категорију *женидба/удаја* у истраживању чиниле су фразеолошке јединице *ѡала му злаѡна јабука у крило* и *ѡримѡи* (*узетѡи*) *јабуку*. Субјектима фразеолошка јединица *ѡала му злаѡна јабука у крило* означава *сређу / ѡ-сређило му се / незаслужену сређу / неочекивану сређу*, али и *уѡала му кашика у мед* и *ѡаѡи више сређе него ѡамешѡи*. Ове комутације показују да је људима понекад лакше семантику фразеолошке јединице објаснити новом. Испитаници су за фразеолошку јединицу *ѡримѡи* (*узетѡи*) *јабуку* (= бити испрошена) показали непознавање семантике, па отуда *не знам* (18), али и *госѡѡримсѡво* (1), *ѡоклон* (5), *радосѡи ако волиш јабуке* (1), *ѡријаѡељсѡво/ѡријаѡеља* (2), *ѡрихвѡиѡи до-говор* (2), *биѡи намамљен на њешѡо лоше* (1), *биѡи ѡозван на крсну славу* (1) итд. Тачних одговора било је 23. Категорију *јесѡи* (јело) чини фразеолошка јединица *загрисѡи киселу јабуку* (= ризиковати) коју бележе РМС, Ђ. Оташевић и Ј. Матешић. Карактерише је стабилна формална структура и постојаност. Категорију *давање/ѡримање* чини фразеолошка јединица *даѡи јабуку за јабуку* (= реванширати се), али према истраживању, испитаним субјектима није јасна семантика ове фразеолошке јединице. Отуда су и добијени одговори: *добѡиѡи коску, њешѡо увалиѡи / ѡожелеѡи добро здравље, биѡи на добѡѡку, гесѡи да-ривања из неких добрих намера, радознаѡсѡи, ѡомирење, биђемо сѡиѡи, биѡи награђен* и сл. Категорију *киђење и даривање* чини фразеолошка јединица *киђење јабуке*, која, према РСАНУ, означава „даривање новорођенчета забадањем новца у јабуку“, односно *деверска* (*кумовска*) *јабука* са значењем „јабука у коју се забада новац, као дар невести“, коју бележи РМС. Према анализираноме материјалу, одговори субјектата тицали су се само свадбених обичаја, што је донекле очекивано.

4.3.5. Посебну групу одговора чине они добијени на питања у вези са застарелошћу појединих компонентних фразеолошких јединица које

садрже лексему *јабука*. Тако фразеолошку јединицу *бићи расечена јабука* (= *бићи сличан некоме/нечему*) чак 74,3% испитаних субјеката не користи и не зна шта она означава, док 27% њих не користи, али зна поуздано (на основу стеченог знања) шта означава. Ипак, фразеолошку јединицу *загрисћи киселу јабуку* (= *ризичан њосао*) 55,4% испитаних субјеката не користи, али поуздано зна шта она означава, док их 37,8% не користи уопште и не зна шта означава. Остатак, 6,8% студената, користи је и зна њену семантику.

Резултатни текстуалних података. Текстуални подаци показују не само бројност већ и живу употребу фразеолошких јединица које садрже компоненту *јабука*. Материјал бележи и примере фразеолошког варирања у оквиру фразеогнезда *боја* (*црвена/румена јабука*). Анализа показује да је већина фразеолошких јединица у вези са *здрављем*, а стереотип је приметан у одговору *здрав њо кријеријуму нечије бабе*. Резултати, такође, показују да је један део фразеолошких јединица са компонентом *јабука* из релевантних речника застарео.

5. ЗАКЉУЧАК. Реконструкција језичке слике света концепта *јабука* подразумевала је три извора: системске податке, анкетне податке и текстуалне податке. Помоћ су пружили дескриптивни речници дефиницијама примарне и секундарних семантичких реализација лексеме *јабука* (*воћка* – *њлод ње воћке*, односно *њпредмеји који обликом њодсећају на јабуку*). Они су и основни извор фразеолошке грађе. Продуктивност овог фитонима словенског порекла у творбено-семантичком смислу огледа се и у мноштву фразеолошких јединица. Иако су резултати показали да не обилује мноштвом стереотипа, важног предуслова да се неки ентитет сматра концептом, *јабука*, са још неколико њих, јесте изузетно важна у српској лингвокултурној заједници. Она, према истраживању, јесте поларизован појам, па осим позитивних афективних конотација у вези са *здрављем* и библијским контекстом садржи и негативно афектоване конотације (нпр. *загрисћи киселу јабуку*, *убраћи кржаве* (*гвоздене*) *јабуке*, асоцијат *сељак* на стимулус *црвена јабука*). Посматрани скупа, резултати показују да друштвена и културна конотација игра значајну улогу када је реч о сегментима значења *јабуке*.

Јабука у српској лингвокултурној заједници има обредни, магијски и посебан значај у народној медицини. Она се среће на две равни: равни физичког света и равни метафизичког света, бивајући посредник између човека и светова. Физичкој равни *јабуке* приписује се светост, заштитнички карактер и лековита својства. На симболичкој равни, *јабука* је денотат спознаје и реферира на два опозитна краја: бесмртност и пад. *Јабука* је, према изворима, симбол младости, свежине, плодно-

сти, али и наивности/неискуства (што потврђује истраживање), али и жртве, мада испитани субјекти у њој не виде симбол жртве.

На основу анкетних резултата, *јабука* се у српској лингвокултурној заједници најчешће тиче здравља, али упућује и на библијски и антички контекст, *сѣид/срам*, *љуѣињу* и *бес*. Она садржи стереотипе попут *зелена јабука* = *неискуѣиво*; *црвена јабука* = *сељак*. Текстуални подаци показују да је већина фразеолошких јединица које су предмет истраживања у живој употреби, док су две застареле (*биѣи расечена јабука* и *загрисѣи киселу јабуку*). Такође, семантика већине фразеолошких јединица позната је испитаницима. Захваљујући одговорима, оцртава се јасно *јабука* у српској лингвокултурној заједници показујући њену когнитивну дефиницију.

ИЗВОРИ

- АРСЈ: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика. I део; од сѣимулуса ка реакцији*, Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 2005.
- Герзић 2012: Borivoj Gerzić, *Rečnik srpskog žargona*, Beograd: Bookbridge.
- Матешић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Оташевић 2012: Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Толстој–Раденковић 2001: Светлана Толстој, Љубинко Раденковић, *Словенска митологија, Енциклопедијски речник*, Београд: Zepter book World.
- Ћосић 2005: Павле Ћосић и сарадници, *Речник синонима*, Београд: Отворена књига.
- Чајкановић 2009: Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду.
- Шевалије–Гербрант 2009: Ален Шевалије, Жан Гербрант, *Речник симбола*, Нови Сад: Stylos.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдановић 2018: Милан Ајдановић, Номинација *јабуке* у *Речнику српскохрватскога књижевног језика*, у: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* XLIII/2, 233–244.
- Бартмињски 2011: Жежи Бартмињски, „Језичка слика света“, у: *Језик – слика – свет, Етнолингвистичке студије*, Београд: Слово славиа, 9–41.
- Божовић 2012: Раде Божовић, „Адамов пад као крсно дрво“, *Ком*, часопис за религијске науке 1/1, 19–43.
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић, Концепт *слобода* у српском језику и култури, у: *О вредностима у српском језику: зборник етнолингвистичких радова*, ур. Дејан Ајдачић, Београд: Алма, 53–72.
- Дринчић-Вуксановић 2006: Радојка Дринчић-Вуксановић, „Културни концепт лексеме *јабука* у српском језику“, *Српски језик* XI/1–2, 373–383.
- Јанковић 1997: Владета Јанковић, *Митови и легенде*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Марјановић 2017: Саша Марјановић, *Поредбене фраземе са компонентом *соте/као* у француском и српском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Мршевић Радовић 1987: Драгана Мршевић Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд.
- Мршевић Радовић 2014: Драгана Мршевић Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Milena M. Stojanović

IDIOMS IN CONNECTION WITH THE WORD *APPLE* IN LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF THE CONCEPT

S u m m a r y

In this paper, the concept *apple* in the Serbian language was analyzed using a linguistic and cultural research procedure according to the methodology of Lublin cognitive ethnolinguistics. The research included linguistic data related to *apple* from three sources: systematic, using general and specialized dictionaries, as well as derivatives of this word, survey data, using online questionnaires, as well as textual data following syntagmatic idioms

related to *apple* in relevant dictionaries. Survey data show that the *apple* is most often associated with health and the Bible context, although there are examples of stereotypes. Corpus idioms related to *apple* show abundance and distinct expressiveness, and their usage shows that a small part of them is out of date.

Keywords: Serbian language, linguistic culture, phraseology, idioms, lexical semantics.

Прикази

Срето Танасић, *Српски језик и ћирилица: огледало српско**

Пред нама се налази један значајан прилог борби за положај српског језика и ћирилице на српском језичком и културном простору. У питању је књига Срета Танасића *Српски језик и ћирилица: огледало српско*, која је изашла у оквиру Лингвистичких едиција (едиција *Расправе*) у издању издавачке куће Прометеј из Новог Сада. Књига обухвата четрнаест текстова насталих у периоду од 2014. до 2023. године. Текстови су претходно били објављени у зборницима са научних конференција и у периодици, а представљају преглед ауторовог прегалаштва у борби за српски језик и ћирилицу. Темѝ је приступљено свеобухватно, уз осврт и на синхроне и на дијахроне аспекте питања статуса српског језика и ћирилице. Расправом су обухваћене многе важне теме, као што су положај српског језика у основношколском, средњошколском и високошколском образовању, језичка култура, статус закона о језику и писму, статус закона о родној равноправности. Посебна пажња у књизи посвећена је статусу српске културне баштине написане на ћирилици, као и потреби да се активно организује научни рад у оквиру институција које се баве српском језичком културом. Научно утемељење расправа јесте полазиште социалингвистике да је језичка политика нужно повезана с државом, те да је потребно системски решити питање статуса језика и писма како у Републици Србији, тако и у другим земљама српског културног и језичког простора. Оно што је посебно значајно, књига доноси и неколико писама и историјских података до којих је тешко доћи, посебно када је реч о широј јавности, којој је, уз стручну јавност, ова књига и намењена.

У својој рецензији проф. др Вељко Брборић истиче да се ради о важном прилогу који говори о запуштености српског језика и ћирилице са различитих аспеката, да се ради о књизи која пружа пример о томе

* Лингвистичке едиције, едиција *Расправе*, књига 4, Издавачка кућа Прометеј, Нови Сад, 2023, 1–195.

како се води озбиљна језичка политика на различитим нивоима, која се осврће на статус српског језика и ћирилице у образовном систему, али и која указује на неповољан статус српске културне баштине. У Предговору аутор издваја најважније теме обрађене у књизи, а то су улога српског језика и ћирилице у изградњи националног и културног идентитета, неповољан статус ћирилице, мали број часова српског језика у основношколском и високошколском образовању, истицање важних датума и институција. У Предговору се дају и општи подаци о томе када су претходни текстови објављени. Истакнут је и значај Одбора за стандардизацију српског језика (основан 1997. године).

Књига се састоји од следећих делова: „Предговор“ (7–10), „Ћирилица као почетак и крај српске културе“ (11–23), „Српски језик и српски идентитет“ (24–29), „Српски језик и национални идентитет у вријеме глобализације“ (30–40), „Положај српског језика и ћирилице“ (41–47), „Ћирилица и српска култура данас“ (48–69), „Повеља Кулина бана: 850 година од настанка“ (70–78), „Српски језик у Републици Српској“ (79–103), „Значај научних институција за статус српског језика“ (104–122), „Планирање издавачке дјелатности“ (123–132), „О нужности проучавања српског језика“ (133–149), „Српска језичка култура“ (155–165), „Закон против српског језика – случајно или свесно“ (165–175), „Уништавање српске културе – о трошку српског народа“ (176–177), „Један народ је јак колико му је јака култура“ (178–190) и „Биографија“ (191–193). Као што се види, текстови варирају по дужини и у тематици, али све их повезује заједничка нит да су српски језик и ћирилица темељна идентитетска обележја српског народа и темељи српске културе. Највећи број текстова бави се положајем српског језика и ћирилице на целокупном српском језичком и културном простору. Мањи број текстова посвећен је специфичним темама као што је статус споменика српске културне баштине, статус научних институција које се баве српским језиком и коментарисањем закона о родној равноправности, који није у складу са граматичким системом српског језика.

Првих пет текстова баве се општим питањима српског језика и ћирилице као основних идентитетских обележја српског народа. Одређује се место ћирилице као вертикале српске културе на целокупном српском језичком и културном простору, уз указивање на потребу да се сачува и српска културна баштина писана латиничким писмом (с посебним освртом на положај Срба католика у Дубровнику). Ови текстови истичу важност неговања ћирилице као наше културне баштине. Оно што је посебно значајно јесте то што се истиче важност познавања српске националне и културне баштине и недовољна заступљеност

садржаја из историје културе у школама. Аутор се бави и статусом ћирилице у оквиру бивше Југославије, као и за време окупације у Првом светском рату, када је ћирилица била забрањена. Прави се паралела између стања у окупираном Београду 1915. и савременог стања, што на сликовит начин савременом читаоцу помаже да разуме статус ћирилице данас. Истичу се и позитивни помаци у статусу ћирилице, на пример, прелазак часописа *Култура* са латинице на ћирилицу 2013. године. Као други позитивни помаци издвојени су потписивање Повеље о српском културном простору 2019. у Сремским Карловцима и доношење Закона о језику и писму у септембру 2021 (иако до његове пуне примене није дошло). Полази се увек од тога да је српски језик носилац културног и националног идентитета, те одатле потреба да се системски решавају проблеми као што су питање малог броја часова српског језика у школама, увођење српског језика на факултете, изостанак лекторских служби и питање стања српске културне баштине. Књига доноси и неколико података који објашњавају лош положај ћирилице у савременом свету. У овом тону је писан и последњи текст у књизи, који заокружује питање идентитетског статуса српског језика.

Иако се и на неколико места у књизи аутор осврће на присвајање српске културне баштине на ћирилици, томе посебно посвећује текст „Повеља Кулина бана: 830 година од њеног настанка“. У овом тексту детаљно се указује на културне и историјске прилике везане за настанак овог важног споменика, на проученост споменика, али и на његов (неадекватан) третман у савременом свету. Текст је писан тако да га могу разумети и они који немају филолошко образовање, с аргументацијом зашто овај текст према својим фонолошким, морфолошким и лексичким структурама припада српском народном језику. Аутор се осврће и на неадекватност термина босанчица, посебно на примену овога термина на текст који је настао готово 200 година пре него што је у Босну краљ Твртко Котроманић донео ову варијанту брзописне ћирилице која је била у употреби на двору Немањића.

Седми текст у књизи посвећен је статусу српског језика у Републици Српској. Анализа положаја српског језика у Републици Српској повезана је са посебним историјским околностима, које су биле доста другачије у различитим периодима историје. Аутор се осврће и на лош статус српског језика у образовању и на изостанак бриге о језику у државним службама.

Два текста („Значај научних институција за статус српског језика“ и „О нужности проучавања српског језика“) посвећена су статусу институција које се баве српским језиком. Текстови су писани 2014.

и 2016. године, у време изузетно лошег положаја финансирања научних институција и часописа који се баве националним наукама. Истиче се историјски значај институција које су се бавиле српским језиком и националним наукама (Матица српска, Друштво српске словесности, претеча САНУ). Посебно се истиче важност Института за српски језик САНУ, као најважније институције за научно проучавање српског језика. Аутор наглашава потребу да се промени политика финансирања институција од националног значаја, као и потребу да се развију научни кадрови који ће се бавити проучавањем српског језика.

На текстове везане за проучавање српског језика и за значај научних институција, надовезује се и текст о планирању издавачке делатности. Издавачка делатност јесте област језичког планирања која је често била занемаривана у процесу језичког планирања. Аутор истиче да је потребно направити издавачки план на нивоу научних институција и то урадити тако да се оствари хијерархија у издаваштву и да не долази до преклапања у издавачкој продукцији.

У тексту „Српска језичка култура“, који је намењен широј културној јавности, аутор издваја, на јасан и читљив начин, основне елементе српске језичке културе. Препоручује важне књиге за српску језичку културу, а посебно се осврће на *Алексиначки језички љиручник* (аутора Недељка Богдановића, Маје Радоман Цветићанин и Александре Лончар Раичевић), као позитиван пример како и мање средине могу развити ресурсе за развој језичке културе. Аутор подвлачи лоше стање језичке културе у савременом друштву, с посебним освртом на стање језика у администрацији и политици.

Два текста посвећена су Закону о родној равноправности, који намеће одређена решења која нису у складу са граматичким системом српског језика. Пореди се статус овога закона са Законом о језику и писму, чије доношење је текло споро, а чија је примена још спорија.

Пред нама се налази једна важна књига посвећена борби за српски језик и ћирилицу. У њој су покренута многа битна питања језичког планирања, које је нужно повезано са државном и националном политиком. Такво планирање одвија се од основних школа до највиших државних институција, а тиче се и статуса српског језика у школи и на факултетима, статуса лекторских служби, борбе за презентацију српског језичког и културног наслеђа. Оно што је посебно важно јесте и истицање потребе да се заштити, проучи и адекватно презентује српско културно наслеђе на ћирилици и да се са тиме шира јавност упозна. Ова књига писана је научно аргументовано, али довољно приступачно и за ширу јавност, посебно за оне којима је српски језик основна

струка, што чини ово дело незаобилазним штивом у вези са неговањем српског језика и ћирилице.

*Јелена М. Павловић Јовановић***

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4399-7360>

* jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs

Јелена Петковић, *Двострука негација у српском језику**

Монографија *Двострука негација у српском језику* Јелене Петковић представља прерађену верзију докторске дисертације *Синтакса и семантика двоструке негације у српском језику*, коју је ауторка одбранила на ФИЛУМ-у 2015. године. Комисију при одбрани дисертације чинили су ментор проф. др Милош Ковачевић, проф. др Јелена Јовановић Симић и проф. др Миланка Бабић. Прва два члана комисије, као и проф. др Илијана Чутура, рецензенти су ове монографије.

Уводним делом монографије предочен је теоријско-методолошки концепт рада. Друго поглавље описује негацију као логичку и филозофску, а треће као језичку категорију. У четвртом поглављу је дат преглед досадашње лингвистичке литературе о негацији, да би у петом била приказана двострука негација, а у шестом конгруенција негација. Најобимније поглавље је седмо, у ком је анализирано множење негација. Монографија се завршава закључним разматрањима, а на самом крају је наведен корпус, у свих пет функционалних стилова, потом литература, индекс имена и подаци о аутору.

У уводу ауторка наводи да су предмет рада конструкције са двоструком негацијом, односно оне у којима су *не* и *ни* најмање двапут искоришћени. Како и сама истиче, у домаћој литератури је недовољно пажње усмерено ка двострукој негацији, те монографија утолико више и добија на значају. Основни циљ је да се, поред представљања синтаксичких и семантичких особина конструкција с двоструком негацијом, доведу у везу језичка и математичко-логичка негација, као и да се утврди повезаност негације и заступљености у различитим функционалним стилевима. Нарочито је важно напоменути да се ауторка води сугестијама новијих лингвистичких истраживања при одабиру текстова репрезентативних за одређени функционални стил, имајући у виду да би неки функционални стилови били кориснији за илустрацију

* Андрићград: Андрићев институт, 2023.

анализиране граматичке појаве од других (нпр. књижевноуметнички због стилогене природе дупле негације).

Друго и треће поглавље представљају теоријски оквир истраживања. Најпре је негација објашњена као филозофска и логичка категорија, при чему ауторка даје историјски преглед филозофског тумачења негације, од Платоновог дијалога *Софиста*, преко Аристотелових *Категорија*, до Канта и Хегела, Витгенштајна и полемике о (не)подредености одричних реченица потврдним. Потом је образложена блиска веза између логике, математике и лингвистике у погледу негације, нарочито код њеног множења, односно дупле негације. Треће поглавље се надовезује на неодвојивост језичке категорије негације од логичке категорије негације. У истом поглављу је истакнута универзалност мишљења у страној литератури да негација постоји у свим језицима, синтаксички је исказана, само се класификација негације може разликовати од језика до језика. Такође је напоменуто да ће у раду бити коришћени универзални и егзистенцијални квантификатори за анализу двоструке негације.

Наредно, четврто поглавље заправо је преглед литературе која се бавила двоструком негацијом, те је нарочита пажња посвећена сербокроатистичкој литератури, обухватајући граматике и уџбенике С. Новаковића, преко Маретића, Лалевића, до Ковачевића, Станојчића и Поповића, затим синтаксичке радове И. Грицкат, М. Павловића, С. Ристић и др., али и страној литератури, истичући Јесперсенова и Ван Гинекенова запажања.

У петом поглављу ауторка укратко дефинише термине које користи у свом истраживању, те наводи да термин двострука негација користи према дефиницији Р. Симеона, а већину осталих термина, попут лексичке негације, парцијалне и тоталне негације, конгруенције негација, множења негација, употребљава у значењу које им је придао М. Ковачевић, поткрепљујући сваку дефиницију примерима из сопственог корпуса.

Посебна пажња у овом истраживању је посвећена конгруенцији негација (шесто поглавље) и множењу негација (седмо поглавље). Како ауторка наводи (према дефиницији М. Ковачевића), конгруенција, односно слагање негација је „нужна употреба универзалних одричних квантификатора у свим осталим синтаксичким позицијама у реченицама са негираним предикатом и универзалним одричним квантификатором у макар једној синтаксичкој позицији“ (110). У уводним напоменама су предочена досадашња запажања о конгруенцији негације у словенским језицима, међу којима је и једно од ранијих ауторкиних

истраживања,¹ које показује да је старосрпски, као и савремени стандардни српски језик, тип језика са доследном конгруенцијом негација. Потом је представљена конгруенција негација у савременом српском језику на одабраном корпусу, при чему ауторка опажа да је веома учестала у свих пет функционалних стилова, те да има улогу повећања информативности исказа. Међу најзаступљенијим су конструкције са негираним граматичким субјектом (обично исказаним одричним заменицама *нико* и *нишџџа*) и негираним предикатом, те негираним логичким субјектом (именичка синтагма са одричним придевским заменицама) и негираним предикатом исказаним глаголом *имаџџи* (односно *биџџи* у прошлости и будућности) у егзистенцијалним реченицама: *Никакве љромене није било на њему* (127). Уочено је и да по заступљености друго место заузимају конструкције са негираним објектом и негираним предикатом, али да их највише има у књижевноуметничком и новинарском стилу. У корпусу су забележене и конгруенција негација између адвербијалних одредаба и предиката, као и конгруенција негација у глаголским синтагмама, при чему негирани садржај синтагме не мора утицати на логички потврдан садржај реченице. Интересантни су примери који илуструју троструку негацију (негирани (суб)предикат и још два негирани реченична/синтагматска члана), попут *Ту више нико нишџџа није могао љромениџџи [...]* (133). Од нарочитог значаја је запажање да је потврђена претпоставка да ће примера троструке негације највише бити у књижевноуметничком стилу, као и да је неочекивано мало примера било у административном стилу, што говори о томе да су данашњи административни текстови афирмативнији у односу на средњовековне. Четворострука негација је пак спорадично забележена, углавном у књижевноуметничком стилу.

Седмо поглавље бави се множењем негација, односно употребом два негатора који исказу дају афирмативну семантичку вредност. Приликом анализе корпуса коришћени су функционални и структурни критеријум. Ауторка истиче да је ова појава убедљиво најзаступљенија у књижевноуметничком и новинарском стилу, те да је њена употреба заправо намерни избор, односно да има одређену стилогену вредност. Поглавље је организовано у два потпоглавља – множење негација у монопредикатским реченицама и множење негација у полипредикатским реченицама.

Прво потпоглавље седмог поглавља приказује различите примере множења негација у реченицама „са једним глаголом у личном глаголском облику у функцији предиката реченице“ (151). Множење негација

¹ Јелена Петковић, Владимир Поломац, Слагање негација у старосрпском језику, *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику* XVI/2, 2013, 7–22.

у оквиру једног реченичног члана забележено је у следећим конструкцијама:

1) генитивна предлошко-падежна конструкција са предлогом *без* [*не* + *без* + N_(gen)], при чему су посебно издвојени примери са девербативним именицама (*Не без хвалисања* [...] (154)) од осталих типова именица ([...] *не без горчине и самољубља* [...] (156));

2) у оквиру предиката: а) именског и прилошког, у чијем саставу се може наћи негативно префиксирана лексема. Са овим појмом уводи се и веза негације и антонимије, те ауторка наводи да је главни проблем код двоструко негираних именских/прилошких предиката са негативно префиксираном лексемом то што се њеном негацијом чешће добија неправи од правог антонима. Затим су наведени различити типови негативних префиксала, у зависности од префикса (*не-*, *без-*, *а(н)-*, *дис-* итд.) – *Још није несћрљив у чекању* (166); *Да не би ѿланина била неискоришћена* [...] (пример литоте, 170); *То није нешћо аморално* (172); б) сложеног неглаголског предиката са семикопулативним глаголом, попут: *Веза није оствјала нејримећена* [...] (185); в) сложеног глаголског предиката, примера ради: [...] *не може се не исћаћи* [...] (190). Ауторка наводи да су овакви примери негације употребљени са намером да се ублажи нужност која је садржана у исказу; г) усложњеног предиката, нпр. *Неће и не може нејошребан да буде* (193); д) декомпонованог предиката: *Минисћарсћиво сћољних ѿслова Бугарске саошћило је да се никад нису водили незванични разговори* [...] (194); ђ) простог глаголског предиката – само са глаголима који су већ префиксирани префиксом *не-*: *Теодору Ласкарису није недосћјало храбрих дела* [...] (195).

Множење негација између различитих реченичних чланова забележено је у следећим случајевима:

1) између негираног субјекта и негираног предиката – само у егзистенцијалним реченицама: *Нема ћу среће, ѿашо* (198);

2) између негираног предиката и одредбе/допуне за начин исказане негираним начинским прилогом: [...] *не могу се ѿонашћи неогворно* [...] (199);

3) између негираног предиката и генитивне предлошко-падежне конструкције са предлогом *без*: *Нема лова без убисћва* (егзистенцијална употреба, 202); *Ово без велике шћеће неће моћи да ѿроће* (пропратна околност, 204);

4) између негираног предиката и негираног предикатског апозитива: *Човек моје генерације никада не би изашо у град необријан* [...] (205);

5) између негираног предиката и негираног објекта: *Рана не ишри неуку руку* (207).

У другом потпоглављу седмог поглавља анализирани су примери множења негација у случају када је негиран „предикат надређене клаузе и предикат зависне клаузе у одговарајућој зависносној реченици“ (209). У корпусу су уочени примери множења негација са следећим зависним клаузама:

- 1) изрична – *Није нормално да се буде несрећан* (210);
- 2) релативна – увек рестриктивна, и најчешће са егзистенцијалним значењем: *Нема човека који није некога или нешто издао* (217);
- 3) временска – јавља се са везником *док*, а најбројнији су примери са перфективним предикатом: *Ништа не може ући у ипроизводњу док не добијемо одобрење наше контроле квалитета [...]* (230). Забележени су и примери са условним значењем: *Док не будемо више чииали, нећемо моћи да разумемо све убрзанији развој људског живота* (236);
- 4) условна – реалне условне реченице немају могућност афирмативне интерпретације, за разлику од потенцијалних (*Можда ио и не би било иолико чудно кад не бих знао [...]*) и иреалних (*Никад, никад ио не бих учинио... да не волим Георгину*) (244–246);
- 5) пропратноколносна – *Никада није дошао а да јој макар ирегрии шећера не донесе* (253–254).

На самом крају своје монографије, ауторка износи закључна разматрања, резимирајући свако поглавље и издавајући још једном најбитније тачке. Оно што се из угла читаоца опажа свакако јесте вишеструки значај оваквог обухватног истраживања, уколико се узме у обзир релевантност саме теме, али и испитаног корпуса. Монографија представља систематизован, али и холистичан приступ двострукој негацији у српском језику, поткрепљен селекцијом репрезентативнијих текстова свих функционалних стилова.

Ана М. Крстић*

Институт за српски језик САНУ, Београд**

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-0766-1323>

* anakrsticka94@gmail.com

** Објављивање овог приказа финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Милица Стојановић, *Глаголи са више њрефикса у српском језику**

Монографија *Глаголи са више њрефикса у српском језику* др Милице Стојановић изашла је из штампе као 36. књига у оквиру едиције *Монографије* Института за српски језик САНУ, а представља прерађени текст докторске дисертације *Полињрефиксирани глаголи у српском језику*, одбрањене на Филолошком факултету у Београду.

Рукопис ове монографске студије садржи десет текстуалних целина, распоређених на следећи начин: 1. *Уводне најомене* (11–18), 2. *О њрефиксацији и њолињрефиксацији глагола* (19–72), 3. *Полињрефиксирани глаголи – њтворбени аспекти* (72–92), 4. *Значења њрефикса у оквиру њрефиксираних и њолињрефиксираних глагола* (93–162), 5. *Односи између њрефикса у њолињрефиксираним глаголима* (163–204), 6. *Однос њолињрефиксације и акционалности* (205–284), 7. *Ујицај њолињрефиксације на вид глагола* (285–306), 8. *Ујицај њолињрефиксације на синѡаксичке одлике глагола* (307–310), 9. *Лексикографска обрада њолињрефиксираних глагола* (311–316), 10. *Закључак* (317–330). За њима следи исцрпан списак извора наведен у одељку *Цитирана лиѡература* (331–344), као и резимеи на енглеском (345–346) и на руском језику (347–348). На крају се доносе три регистра – *Регистар анализираних њолињрефиксираних глагола* (349–374), *Предмејни регистар* (375–376) и *Именски регистар* (377–380).

Након уводних напомена описује се теоријски оквир истраживања, те се осветљавају појмови префиксације и полипрефиксације и указује се на различите приступе овим творбеним процесима. Затим се исцрпно наводе различите дефиниције префикса у српској и руској лингвистичкој литератури, инвентар глаголских префикса у српском језику, а разматра се и порекло префикса и њихов однос према предлозима. Обрађајући пажњу на наводе из литературе, ауторка глаголским

* Едиција *Монографије*, бр. 36, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023, 380 стр.

префиксом сматра семантички испуњен творбени елемент који долази испред глагола или везане основе и утиче на његово значење, а у случају несвршених глагола и на вид. Када је реч о изучавању префикса, ауторка издваја традиционални, структуралистички, когнитивни и формалносемантички приступ, које комбинује како би на свеобухватан начин истраживала префиксе (и семантичку и синтаксичку структуру). Наредна потпоглавља тичу се питања функције глаголских префикса – функције првог и, када је реч о двопрефиксираним глаголима, функције другог префикса. Наиме, функција глаголских префикса посматра се на два плана – граматичком (када префикси мењају вид или род глагола коме се додају) и семантичком (када префикс модификује лексичко значење основе на коју је додат). У складу са тим, ауторка скреће пажњу на термине лексички и суперлексички префикси, односно лексички квалификатори (уносе промену у значење основе) и лексички модификатори (не мењају основно значење глагола коме се додају). Поред тога, бави се и питањем тзв. празних префикса, али и питањем значења префикса. Ауторка се, даље, осврће и на полипрефиксиране глаголе (у даљем тексту: ППГ) као предмет истраживања различитих радова у словенским језицима и, посебно, у српском језику. Особито је, међутим, значајно одређење ППГ, донето након разматрања литературе. Под појмом ППГ сматра се онај глагол у чијој се морфолошкој структури са синхронијског становишта могу уочити најмање два префикса која су додата постепено један за другим и могу се довести у семантичку везу (нпр. *дойогледаџи*). Занимљив је податак да је у српском језику највише двопрефиксираних глагола. Важан је и инвентар оних префикса који се као први или други могу наћи у ППГ: *до-*, *за-*, *из-*, *мимо-*, *на-*, *над-*, *о-*, *об-*, *од-*, *џа-*, *џо-*, *џод-*, *џре-*, *џред-*, *џри-*, *џро-*, *раз-*, *с-*, *су-*, *у-*, *уз-*. Кроз анализу се пореди однос првог и осталих додатих префикса, те тако, говорећи о функцијама другог префикса, ауторка наводи да други префикс, као и први, може имати и граматичку и лексичку функцију, али да су његове лексичке и стилске функције израженије. У овом одељку отвара се питање односа префикса и основе, као и питање фактора који утичу на њихову спојивост, а на које не постоји универзалан одговор.

Следеће поглавље односи се на анализу творбеног аспекта полипрефиксираних глагола. Наиме, грађом је обухваћено 2408 глагола, а према броју глагола у чијој творби учествују као други додати префикс, сви префикси се могу поделити на високопродуктивне префиксе, на префиксе средње продуктивности, на слабопродуктивне и на непродуктивне префиксе. У језику су најзаступљенији они које одликује већа

продуктивност, а такви глаголски префикси учествују и у више комбинација. Ауторка даје детаљне и веома корисне податке о најчешћим префиксима и њиховим комбинацијама. Занимљив је податак да је најфреквентнији префикс у творби ППГ у српском језику префикс *йо-*, те да у грађи постоји преко 40% ППГ творених овим префиксом. Пишући о одређивању ППГ, ауторка се осврће и на творбену мотивисаност, коју сматра кључном. Да би се глагол сматрао правим ППГ, мора да чува своје творбено значење, а његова мотивна реч мора да буде префиксирани глагол (нпр. *йо-* + *изгрисити* → *йоизгрисити*). Говори се и о глаголима чија је творбена мотивација вишеструка (нпр. *исц-образити* се : *брати* се → *йо-брати* се → *ис-йо-брати* се или *йобразити* : *йобразити* се → *ис-йобразити* се), као и о глаголима насталим уз помоћ комплекса префикса (попут глагола *одуси*ти).

У наредном одељку, који је један од централних делова монографије, детаљно се, уз наводе из релевантне литературе, анализира семантика сваког префикса, најпре у оквиру монопрефиксираних, а потом и у оквиру полипрефиксираних глагола (двопрефиксираних, тропрефиксираних или, ретко, четворопрефиксираних). Анализа сваког префикса праћена је графичким приказима – табелама и графиконима, у којима се представљају значења префикса и његове комбинације са другим префиксима. Посебна пажња је посвећена изучавању просторних значења двопрефиксираних глагола. Наиме, таква значења нису честа, али поједини префикси образују појединачне глаголе који поседују такво значење (нпр. префикс *до-* има адлативно значење у глаголу *допримакнути* се, префикс *об-* кружно значење у глаголу *обухватити* и сл.) и тада се она поклапају са просторним значењима предлога са којима су дати префикси у генетској вези. Посебно су значајни општи закључци о значењима префикса. Наиме, поредећи прву, другу и трећу префиксацију, ауторка уочава да се број префикса у комбинацијама с глаголима смањује – највише их је у првој, а најмање (само један) у четвртој префиксацији. Такође, уочава се и да продуктивност префикса опада већ током друге префиксације. Када је реч о значењу префикса, као један од суштински важних услова, ауторка наводи њихову позицију: информација коју преноси први префикс разликује се од оне коју преноси други. Стога први додати префикси имају више значења, а она се смањују током сваке префиксације и постају предвидљивија. Издваја се податак да је већина значења других додатих префикса повезана са количинским одређењем радње, те да се могу уочити значења мерења, бројања и сл. Како се смањује број значења префикса, тако опада и број значења мотивног глагола, те је мало полисемантичних ППГ. Разлог за

то лежи у чињеници да су други додати префикси удаљени од мотивне основе, те нема могућности за њихову семантичку комбинаторику.

Наредно поглавље разматра природу парадигматских веза префикса и синтагматске односе између префикса у оквиру једног глагола, те се покрећу питања синонимије, антонимије, редупликације префикса и префиксалног обрта. Пишући о синонимији префикса, ауторка је јасно одређује, осветљавајући, притом, и однос према синонимији лексема, као и саму природу синонимије префикса. Наиме, другачија је природа прве префиксације, где се синонимни префикси додају истој основи (*зайочейи*, *оиййочейи*), од природе друге префиксације, када се префикси додају различитим глаголским основама. Таква синонимија префикса је делимична и најчешће се везује за једно значење које префикс уноси. Потврде за потпуну истозначност префикса постоје код дистрибутивног значења префикса *из-* и *йо-* (*изодврѣйаѣи* – *йоодврѣйаѣи*). Потом се анализира однос антонимије, који се уочава код ППГ различитих корена (*изнарађаѣи* – *йоумираѣи*), као и код глагола чија је основа заједничка, а разлику у значење уноси префикс (*зайовиѣи* – *оиййовиѣи/расѣовиѣи*). Поред тога, разматра се појава антонимних префикса у оквиру једног глагола (нпр., *оиййовиѣи*), која се назива и префиксалном апсорпцијом. Даље се указује на случајеве редупликације префикса у српском језику, а она може бити контактна (*йојйодићи*) и дистантна (*до-надојјуниѣи*). Ауторка у оквиру редупликације префикса издваја неколико група глагола и детаљно анализира семантику префикса, изводећи закључак да се ова појава налази на периферији језичког система и да, иако поновљени, ови префикси ипак имају своју функцију и, између осталог, служе томе да израз учине експресивнијим. На крају, ауторка анализира и појаву тзв. префиксалног обрта – могућност два префикса да се појаве уз исту основу у различитом распореду (нпр., *доналеваѣи* – *надолеваѣи*), а такви ППГ могу бити синоними, антоними, глаголи са сродним значењем или глаголи без међусобног системског односа. Важан део овог поглавља односи се и на семантичку комбинаторику, односно на редослед додавања префикса, у ком ауторка износи одређене закључке у вези са српским језиком, а један од њих је да се, на пример, суперлексички префикси врло ретко гомилају. Коначно, коментаришу се ставови из литературе о плеонастичкој употреби префикса и аргуменује се закључак да, са прагматичке и стилске стране, ови префикси не могу да се посматрају као плеонастички.

У одељку који је насловљен *Однос йолийпрефиксације и акционалности* најпре се доносе одређења појма акционалности, а потом се издвајају и детаљно анализирају акционалне класе глагола. Ово поглавље

је веома важно будући да се у њему испитује како други додати префикс утиче на промену акционалног значења глагола, о чему није било много речи у србистици. Ауторка издваја четири акционална комплекса – комплекс фазних, детерминативних, плуралних и градуелних значења. Када су у питању фазне модификације, испитују се почетна фаза вршења радња (обележје је често префикс *за-*: *зайочети́и*), завршна фаза, којом се изражава комплетивност (*доизре́ћи*), и финитивна фаза, која указује на завршетак процеса (*зауси́тави́и*, *обуси́тави́и*). Детерминативним глаголима означава се ситуација која је имала ограничено трајање, а у ову класу се убрајају делимитативи и пердуративи. Делимитативи означавају целовиту ситуацију са свим фазама и ограниченим трајањем. Најчешће овакву семантику уноси префикс *йо-* (*йойри́чека́и*), а ређе префикси *йри-* (*йрийо́моћи*) и *йро-* (*йроскли́зати́и се*). Трајање радње означене делимитативним глаголима најчешће се одређује као кратко, премда може бити и дуго и неутрално. Пердуративи означавају ситуацију која је трајала одређено време и потпуно га обухватила, а забележен је само један пердуративни глагол (*йроу́здиса́и*). Плуралне модификације односе се на значења дистрибутивности и кумулативности. Када је ситуација рашчлањена на више микроситуација, али је представљена као једна целина, реч је о дистрибутивним глаголима, који представљају најбројнију групу ППГ. Обележја таквих глагола су префикси *йо-* (*йозаробљава́и*), *из-* (*изналази́и*) и *раз-* (*раси́рода́и*). Кумулативима се изражава ситуација која означава постизање великог броја или велике количине резултата, а морфолошки показатељ је префикс *на-* (*найпри́качива́и*). Комплекс градуелних значења односи се на квантификацију према степену испољености обележја процесуалне ситуације. У оквиру њега разликује се селективно и нормативно степеновање. Код селективног степеновања сема градуелности може улазити у семантику глагола (*наду́звиси́и*), а у оквиру овог комплекса ауторка посебно издваја и анализира мајоративне глаголе, којима се указује на то да једно лице радњу врши боље, успешније и сл. Њихов морфолошки показатељ је префикс *над-* (*наййри́йоведа́и*). Под нормативним степеновањем подразумева се градуелна локализација у односу на неку норму. Обележја су префикси *из-* (*изуједа́и*), и, ређе, *за-* (*заосени́и*), *об-* (*обухва́и*) и *йро-* (*йросмочи́и се*). На крају одељка се разматрају акционалне класе деинтензива и ексцесива. Наиме, деинтензивни глаголи су они којима се означава ситуација чији интензитет не достиже норму, а њихова обележја могу бити префикси *на-* (*найри́боца́и*), *йри-* (*йрийо́моћи*) и *йод-* (*йоднасмеја́и се*). Ексцесивним глаголима се, с друге стране, означава прекорачење могућности, потребе или обаве-

зе, а морфолошки показатељ таквих глагола је префикс *йре-* (*йренайоварийи*). У оквиру ове групе ауторка истиче сатуративне или сативне глаголе, којима се означава ситуација чијим се одвијањем постиже задовољење одређене потребе субјекта. Значење ових глагола изражава се префиксима *из-* (*изнаразговарийи*) и *на-* (*надойисивайи се*).

Ова монографска студија садржи и одељак у коме се испитује утицај полипрефиксације на вид глагола. Ауторка најпре, пратећи лингвистичку литературу, наводи опште информације о глаголском виду, као и о процесима перфективизације и имперфективизације. Затим приказује досадашња истраживања у вези са овом темом, истичући да утицај друге префиксације ређе представља предмет истраживања. У овом поглављу се, такође, представљају модели на основу којих настају свршени односно несвршени глаголи. Тако ауторка закључује да вид глагола зависи од тога ког је типа последња додата морфема – да ли је то префикс или суфикс за имперфективизацију. На крају одељка посматра се утицај редоследа додавања афикса на вид ППГ, те се уочавају поједина ограничења у дистрибуцији другог додатог префикса (нпр., кумулативно *на-* додаје се несвршеним глаголима и не дозвољава даљу имперфективизацију).

Једно од последњих поглавља монографије бави се утицајем полипрефиксације на синтаксичке одлике глагола, односно поставља се питање да ли полипрефиксација утиче на промену аргументске структуре глагола. Иако ауторка закључује да је утицај друге префиксације на синтаксичке карактеристике глагола слаб, издвајају се извесна ограничења. Тако се, на пример, уочава да се кумулативно *на-* додаје само прелазним глаголима и да захтева објекат у генитиву или акузативу множине. Разлоге за слабији утицај друге префиксације на аргументску структуру глагола треба тражити у томе што се првим додатим префиксом уноси синтаксичка промена, а када би то чинио и други додати префикс, настао би проблем око тога која промена би имала предност.

На крају се пажња усмерава и на лексикографску обраду ППГ. Ауторка закључује да су у обради ових глагола заступљене готово све врсте дефинисања, а да је најзаступљенији тип аналитичке дефиниције, која одражава природу ових глагола. Осим тога, запажене су и описне, синонимске и упућивачке дефиниције.

Монографија *Глаголи са више йрефикса у српском језику* представља оригиналну и значајну обраду теме полипрефиксираних глагола, који нису детаљније испитивани у србистици. Кроз темељну анализу 20 глаголских префикса, ауторка Милица Стојановић питању полипрефиксације приступа из више углова (творбеног, семантичког, прагма-

тичког, лексикографског, стилистичког и синтаксичког), показујући на који се начин полипрефиксирани глаголи интегришу у систем српског језика и каква је њихова природа. Значај монографије огледа се, између осталог, у томе што се разматрају нека теоријска питања о којима до сада није било много речи. Сprovedено истраживање важно је и због комбиновања различитих приступа, те због поређења са другим словенским језицима, али и због проучавања полипрефиксираних глагола у поређењу са монопрефиксираним глаголима. Стога ова монографска студија треба да буде незаобилазна полазна основа за нека од будућих истраживања, а посебно за она која би се тичала прве префиксације глагола, као и акционалности.

*Марина Ј. Баги**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9410-7862>

* marina.bagi@isjsanu.ac.rs; marina.bagi17@gmail.com

** Објављивање овог приказа финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору бр. 451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Вања Миљковић, *Проїподогађајна семантика глаголских їрефикса у срїском језику**

Монографија Вање Миљковића *Проїподогађајна семантика глаголских їрефикса у срїском језику* проистекла је из докторске дисертације *Когниївнолингвистичко исїраживање глаголских їрефикса у савременом срїском језику*, одбрањене 2021. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, под менторством проф. др Рајне Драгићевић. Књига садржи осам поглавља: *Уводна размаїрања, Сликовне схеме у когниївнолингвистичкој їтеорији, Ка каузалној суїерсхеми догађаја, Глаголски їрефикс из- и їроїпозначење ексклузије, Глаголски їрефикс у- и їроїпозначење инклузије, Глаголски їрефикс с(а)- и їроїпозначење сажимања, Глаголски їрефикси о- и об- и Закључна размаїрања*, након којих следе сажеци на енглеском и руском језику, литература, *Речник модела каузалне суїерсхеми и їроїподогађаја*, као и четири регистра – *Именски регистар, Појмовни регистар, Регистар сїоменуїтих меїпонимија и Регистар сїоменуїтих меїафора*. Монографија садржи детаљни теоријско-методолошки апарат, осмишљен ради испитивања префиксног протозначења, и представља студију од изузетног значаја у области когнитивне лингвистике, семантике и творбе речи.

Уводна размаїрања описују *основоценїризам и їрефиксоценїризам*, најзначајније теорије за разумевање глаголске префиксације. *Основоценїризам* инсистира на постојању самосталне основе и на формалном односу међу лексемама, а префикс дефинише релационо, док *їрефиксоценїризам* посматра префикс као сублексичку значењску јединицу, која не захтева постојање самосталне основе и семантички је самостална. Како би представио теоријске поставке и указао на преплитање синхронијске и дијахронијске перспективе приликом изучава-

* Едиција *Монографије*, бр. 38, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023, 423 стр.

ња глаголске префиксације, аутор посебну пажњу посвећује погледима Александра Белића, Михаила Стевановића и Ирене Грицкат. А. Белић закључује да је префиксација у савременом језику семантички или граматички феномен, а да се на дијахронијском плану изучава анализом семантичке мотивисаности, док значење префикса своди на примарна просторна и непросторна значења. М. Стевановић се ослања претежно на основоцентризам и префиксе посматра као модификаторе, које је могуће свести на граматичку функцију. И. Грицкат пише о префиксима као средству граматичке перфективизације, истичући да је перфективизација резултат семантичке коинциденције између префикса и лексичког значења глагола, што је у складу с принципима когнитивнолингвистичке теорије префиксације Лауре Јанде. Перспектива посматрања префикса варира – уколико је семантика префикса уочљива, префиксација се посматра на плану синхроније и префиксима се додељују значења која нису искључиво граматичка, а када је значење префикса нејасно, префиксација се посматра као граматички феномен, а семантички план се посматра дијахронијски. Описују се, потом, приступи глаголским префиксима (од полисемантичког ка платисемичном) и разлика између лексичког и протолексичког значења префикса. Аутор префикс посматра као полисемантичку јединицу која има лексичко значење и представља хипероним глаголским лексемама окупљеним у једном чворишту мреже, али и као предлексичку клицу из које се развија лексичко значење, а основа метонимијски упућује на онтолошку конкретизацију семантике префикса.

Друго поглавље *Сликовне схеме у когнитивнолингвистичкој теорији* описује теоријски статус појма *сликовне схеме*, чије значење проистиче из когнитивнолингвистичког разумевања метафоре. М. Џонсон сликовне схеме посматра као гешталте састављене од елемената и релација, који нису само обрасци чулног искуства, већ и обрасци којима чулно искуство организује апстрактне сазнајне домене, док их Џ. Лејкоф, у оквиру своје теорије идеализованих когнитивних модела, посматра као тип когнитивног модела који има гешталтску структуру и представља појмовну основу просторних категорија. Будући да такве теоријске поставке нису јасно одредиле појам сликовне схеме, у другом делу поглавља описује се редифинисање појма. У истраживањима Т. Клауснера и В. Крофта, указује се на проширење стандардних схематских група, попут силе и садржатеља, доменима као што су простор, идентитет и постојање, док А. Ћенки издваја схеме: процес, путања, објекат, садржатељ и сила. Уочавајући чулне сликовне схеме и схеме које нису повезане с конкретним искуством, Џ. Грејди предлаже да се

сликовне схеме ограниче на примарна чулна сазнања која организују физичко искуство. Описује се, такође, појам *примарне сцене*, гешталта који садржи две подсцене, са чулним и одазивним садржајем, чиме је расветљен проблем између домена метафоре. Стога, Ц. Грејди издваја суперсхематске параметре: *онтолошке категорије, скаларност, арност, аспект, ограниченост, структуру Трајектор – Оријентир и каузалну структуру*, које аутор монографије сматра веома важним за истраживање глаголског значења. На крају поглавља дат је осврт на истраживања која указују на потребу за раздвајањем сликовних схема и сликовних интеграција.

Треће поглавље *Ка каузалној суперсхеми догађаја* разматра успостављање модела који би дефинисао *каузалност* глаголског значења. Први део поглавља описује динамику силе и каузативне конструкције Л. Талмија, који сматра да догађаји којима се изражава динамика сила представљају основну форму каузалности, а да појава *Агенса* усложњава семантичку структуру. На пример, конструкцију *разбио сам вазу лоптом* он посматра као догађај *вазу је поломил ударац лопте*, те посебан фокус ставља на догађаје *ваза се поломил* и *ударац лопте је поломил вазу*, указујући на значај *Инструмента (Антиагониста) и Агониста*. Каузалност се посматра као појмовна структура која садржи више повезаних догађаја и има одређену синтаксичку форму. Са друге стране, В. Крофт описује каузалну структуру као интеракцију између учесника одређеног догађаја, у оквиру којег сваки учесник има сопствени поддогађај између којих се, потом, успоставља каузална релација. У трећем сегменту описују се термини *Трајектор, Оријентир, Фигура* и *Позадина*. Л. Јанда користи појмове *Трајектор* и *Оријентир* као појмове спацијалне релације (*Трајектор* се посматра као ентитет који се креће наспрам *Оријентира*). Л. Талми на готово исти начин посматра термине *Фигуре* и *Позадине*, а однос међу њима везује се за схематски систем дистрибуције пажње. Описује се, такође, истраживање Л. Ланакера, који језичке јединице посматра као симболичке јединице које упарују фонолошку и семантичку структуру, што се назива *симболизацијом*. Истакнут је и однос асиметрије који постоји између ентитета – *Трајектор* има фокални статус унутар релационог профила, а *Оријентир* је референтна тачка за његово одређење. Завршни делови поглавља тичу се нацрта каузалне суперсхеме догађаја, њених граматичких карактеристика и најбитнијих синтаксичко-семантичких алата.

Четврто поглавље *Глаголски префикс из- и протозначење ексклузије* доноси претпоставку да је шароликост глагола који садрже овај префикс последица онтолошке дисперзије заједничког протозначења.

На основу такве хипотезе, глаголе са префиксом *из-* могуће је сврстати у категорију догађаја ексклузије, односно догађаја са ексклузивирајућим резултатом. Ексклузија се посматра као тип трајекторског положаја који настаје суперсхематским скенирањем схеме изношења (*извадиџи*, *изгураџи*, *исџирчаџи*), а уколико посматрамо целокупну групу глагола с префиксом *из-*, издвајају се и сликовне схеме истискања (*исцедиџи*, *исисаџи*, *исџиснуџи*) и излагања (*исџрсаџи*, *исџирицаџи*, *исквасиџи*). Увидом у догађајне структуре сликовних схема изношења, истискања и излагања уочава се њихова семантичка сродност, као и постојање протозначења ексклузије. Протозначење ексклузије се код глагола истискања допуњује екстракцијом, искуственим типом аблативне афективизације, док је код глагола излагања ексклузија праћена експозицијом, искуственим типом адлативне афективизације. Остатак поглавља представља детаљни опис поменутих сликовних схема, посматран из угла синтаксичког варирања суперсхематске структуре и онтолошко-семантичких веза префиксалне породице.

Пето поглавље *Глаголски префикс у-* и *прошодозначење инклузије* указује на два обрасца сликовних схема унутар ове групе префикса: инклузија у садржатељ (уношење) и инклузија омотачем (умотавање). Аутор заступа становиште да је префикс *у-* повезан са протозначењем инклузије, које се остварује сликовном схемом доспевања у садржатељ (уношењем). Типична инклузија је инлокализација (*унеџи*), која подразумева да *Агенс* узрокује да се *Трајектџор* нађе унутар *Оријентџира* садржатеља. Поред схема уношења и умотавања, истакнуте су и схеме убадање (*убосџи*, *укуцаџи*) и утезање (*уџегнуџи*, *удаџи*). Говорећи о онтолошким манифестацијама инклузије наслоњене на схему уношења, аутор издваја неколико синтаксичких оквира: прелазне оквири, који могу бити пуни (*унеџи*), агентативно-рефлексивни (*уџуњаџи се*), медио-рефлексивни (*укоџирљаџи се*), непрелазне оквири (*уџирчаџи*) и глаголе медијалне непрелазности (*уџасџи*). Уочавају се усложњавања сликовносхематских елемената, те се, на пример, уопштавањем *Оријентџира* садржавање своди на расположивост (*уручиџи*), нерасположивост (*удаџи*) и заједништво (*угосџи*). Издвајају се, такође, сликовне схеме утврђивања (*улогориџи*) и хватања (*ухваџи*). Када је у питању сликовна схема умотавања, инклузија се остварује преко омотача, који се најчешће реализује као флексибилна предметност (*умоџаџи у завој*), али може и променити категорију у конзистентну предметност (*урамиџи слику*) или перцептивну егзосферу (*уџрсаџи водом*). Онтолошко варирање егзосфере приказано је поделом ове групе глагола у седам семантичких група, а као заједничка ставка издвојила се идеја о

инклузивној егзосфери, која може бити повезана с одговарајућом материјом (*ујрљајџи храном*), може се дематеријализовати слабљењем визуелне компоненте и преласком у апстрактније модалитете (*угрудвајџи*) или се перцептивно искуство може повезати с менталним ентитетима (*уобличијџи*). Последњи део поглавља посвећен је глаголима инвазивне инклузије, који могу бити организовани око инвазивног омотача са сликовном схемом УТЕЗАЊА, повезаном с одазивним стањима СМАЊЕЊА ВОЛУМЕНА, ДЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ, СПУТАНОСТИ И НЕАКТИВНОСТИ или могу бити организовани око инвазије на САДРЖАТЕЉ, која се темељи на схеми УБАДАЊА и њој блиским схемама УТИСКИВАЊА И УДАРАЊА, а на њу се наслањају одазивни појмови УПРАВЉЕНОСТИ, СТАБИЛНОГ ПОЛОЖАЈА И СТАБИЛНОСТИ УОПШТЕ.

У оквиру шестог поглавља, *Глаголски префикс с(а)- и ѝројџозначење сажимања*, аутор анализира префикс *с(а)-* и издваја седам сликовносхематских група глагола: САБИРАЊЕ, СЈЕДИЊАВАЊЕ, СПУТАВАЊЕ, СКЛАЊАЊЕ, СПУШТАЊЕ, СМАЊИВАЊЕ И САТИРАЊЕ, а као две централне схеме истиче САБИРАЊЕ И СМАЊИВАЊЕ. У првој групи, коју чине глаголи ендокомпресивне семантике, односно САЖИМАЊА које се остварује у границама појединачног ентитета, *Агенс* испољава компресивну силу ка ентитету који постаје ендокомпресивни аблативни *Оријенџир* (*згужвајџи ѝајир*). Ендокомпресија најчешће доводи до деструкције (*самлејџи*) или девитализације (*сѝаруџијџи се*), а понекад и до креације (*саџијџи*). У другој групи, коју чине глаголи егзокомпресивне семантике, односно глаголи са значењем САЖИМАЊА РАЗДАЉИНЕ, описују се две протодогађајне структуре – прва екзокомпресивни резултат остварује у позицији *Трајекџора* и манифестује се кроз схеме САБИРАЊА И СЈЕДИЊАВАЊА, а друга подразумева унификацију *Трајекџора* и адлативног *Оријенџира* и садржи схеме СКЛАЊАЊА, СПУТАВАЊА И СПУШТАЊА. Поглавље завршава дескрипцијом метафоричких екстензија САЖИМАЊА РАЗДАЉИНЕ И САЖИМАЊА ВЕЛИЧИНЕ, чија је супротстављеност утицала на појаву префиксне енантосемије у доменима менталног искуства и социјалне интеракције, на шта указују појмовне метафоре ЗАЈЕДНИШТВО ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА НА ИСТОМ ПРОСТОРУ (*сѝријајџељџи се*) и СУКОБ ЈЕ СТУПАЊЕ У НЕЧИЈИ ЛИЧНИ ПРОСТОР (*сукобијџи се*).

Седмо поглавље *Глаголски префикси о- и об-* говори о диференцијацији семантичких описа ових префикса. Прво се описују протозначење инволвираности и *об-префиксали*, где се издвајају сликовне схеме ОБУХВАТАЊА ПУТАЊОМ (*обиџи*), УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*обзидајџи*), ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обмојџајџи*) И ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обгулијџи*). Посматрају се, потом, глаголи код којих префикс *о-* указује на аксијалну

промену положаја и сликовне схеме ротирања (*окренути се*), равнотеже стабилизације (*окачити*) и равнотеже дестабилизације (*оклизнути се*), којима је заједничко постојање *Трајектора* у резултативном пољу, који се налази наспрам релевантне осе. Након тога, описују се *о-префиксали* код којих се аксијалност остварује као аблативна модификација, приказана сликовном схемом дезинтеграције омотача, који може бити конститутивна материја (*очерујати*), потпуно дематеријализован (*оголи*) или постепено дематеријализован и преображен у конститутивно својство, перцептивно стање или општи перцептивни утисак. Посебно је истакнута схема унутрашње абаксијалне дистанце, која указује на олабљивање унутрашњег структурног тонуца (*олабавити*). *Оријентир* се, када су у питању глаголи код којих префикс *о-* указује на аксијалну усмереност ка њему, концептуализује као оса којој се додаје *Трајектор* и која описује простор који се њиме ограђује (успостављање баријере) или се снабдева новим елементом (интеграција омотача). Манифестацију адаксијалности представљају сликовне схеме успостављања адаксијалне баријере (*оградити*) и интегрисања адаксијалног омотача (*огрнути*). Адаксијална баријера је просторна основа за развијање појмова као што су ограниченост уопште (*осудити*), асоцијалност (*осамити се*), самосталност (*осамостали*), протективност (*очувати*), блокираност (*очарати*), а омотач омогућава ширење ка емоционалном домену посредством искуствене увезаности са комфорошћу и смелошћу.

У *Закључним разматрањима* издваја се закључак да померање фокуса са лексичког на предлексички ниво префиксног значења у когнитивнолингвистичким истраживањима омогућава прецизније сагледавање појмовних веза унутар глаголских група које припадају истој префиксалној породици. Показује се као оправдана претпоставка да постоје две каузалне структуре: развијена каузална мрежа, која садржи агентивно, медијално и резултативно поље и која представља најважније сегменте у развоју догађаја, али и једноставнија верзија, она која одређује синтаксички облик глагола. Анализе префикса *из-*, *у-*, *с(а)-*, *о-* и *об-* потврђују да је хипотеза о протосхематској природи префиксног значења оправдана. Посматрање префиксалне породице као догађајне категорије почива на принципима *сликовне симилисемије*, *мејасликовности* и *квазисликовности*. Глаголску префиксацију аутор дефинише као развијање протосемантике префикса у лексикализовани глаголски догађај, а префикс, као носилац протозначења, има кључну улогу у процесу категоризације.

Проїдодогађајна семантика глаголских префикса у српском језику, монографија Вање Миљковића, представља изузетно важан до-

принос когнитивној лингвистици, као и истраживањима из области семантике и творбе речи, али и науке о језику уопште. Како би испитао природу протозначења префикса, аутор је формирао и преиспитао комплетан теоријско-методолошки апарат у пољу когнитивне лингвистике, којим је могуће пратити и суперсхематску структуру и механизме деловања протодогађаја у физичком, социобиохевиоралном и менталном искуству. Будући да је на једном месту темељно објашњена комплексна семантика глаголских префикса, ова студија представља значајно научно дело у области когнитивне лингвистике, али и знатан подстицај и драгоцену полазну основу за будућа истраживања из ове области.

*Јована В. Иваниш**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-1225-3461>

* jovana.ivanis@isj.sanu.ac.rs, jovana.ivanis@gmail.com.

** Објављивање овог приказа финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-66/2024-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

In memoriam

ПРОФ. ДР ДАРИНКА ГОРТАН ПРЕМК
(Нови Сад, 27. мај 1937 – Београд, 8. јануар 2024)

Протекао је готово читав један век како су Гортанови и Премкови пригрлили Србију као своју отаџбину, уграђујући у њу своје животе и своја прегнућа и остављајући, сви високо образовани и радини, неизбрисив траг у њој. У Србији је, у Новом Саду, 27. маја 1937. године рођена и Даринка Гортан. Основну школу је завршила у Београду, а гимназију у Београду и Крагујевцу. На Филозофском факултету у Београду је дипломирала на Групи за југословенску књижевност и српскохрватски језик и, потом, на Групи за српскохрватски језик. Докторирала је на истом факултету, трајно се одредивши за језик, са врло запаженом тезом *Акузативне синтагме у српскохрватском језику*.

Институт за српски језик је имао срећу да од самог његовог настанка у њему раде врхунски стручњаци за језик. Тако се, одмах по дипломирању, и професорка Премк придружила великанима попут Ирене Грицкат, Митра Пешикана и других и почела да ради на знаменитом лексикографском и научном делу – великом Академијином тезаурусном речнику. За Речник и за Институт остала је професорка Премк везана и онда када је 1981. прешла на Филолошки факултет Београдског универзитета, на коме је, све до пензије 1998, предавала Лексикологију, Лексикографију и Морфологију са творбом речи. Своју професорску каријеру остварила је професорка Премк и на Филолошком факултету „Блаже Конески“ у Скопљу, на коме је одржала неколико курсева из лексикологије, као и на Филозофском факултету у Новом Саду, на коме је, на постдипломским студијама, предавала такође Лексикологију. Ту се 2001. формално завршио њен професорски рад. Не и суштински. Студенти, а и младе колеге наставили су да уче из њених радова, из њене незаобилазне књиге *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, али и из разговора са њом у оквиру недељних

састанака у Институту, у одсеку на коме се израђује Речник САНУ, на које је редовно долазила.

Брижљиве руке њених ђака и пријатеља Марије Ђинђић и Марине Спасојевић сабрале су и објавиле све што је професорка потписала (а то је више од 150 радова, две монографије и обиман лексикографски рад), али и оно што је непотписано урадила у колективним делима као што је Речник САНУ. Задивљује податак да је професорка аутор (речима лексикографа – редактор) више од једног тома Речника САНУ, да је као суредатор, што значи искусан лексикораф и врстан језички зналац, прегледала безмало три књиге Речника, да је пет томова рецензирала, а то у њеном случају значи прочитала и по потреби коментарисала сваки редак текста, који износи 4.000 речничких, односно преко 12.000 рукописних страна.

Оставила је професорка Премк значајног трага и на другим дескриптивним и неким специјалним речницима, дала крупан допринос српској теоријској лексикографији, основала и утемељила лексиколошка истраживања код нас.

Радила је она то са страшћу истинског заљубљеника у свој посао, нарочито онај на Речнику САНУ, у чију је вредност и значај без остатка веровала и коме је посветила и последње своје дане, дозволивши да је болест савлада тек пошто је, јесенас, завршила рецензију 22. тома.

Огромна је била њена жеља да се рад на Речнику настави на најбољи начин, да се обезбеди квалитетан лексикографски и научни кадар. Доводила је младе људе у колектив, долазила на све стручне састанке, одазивала се на сваки позив и одговарала на свако питање било да су је позвали телефоном, послали јој поруку, мејл, срили на улици. Одговарала је одмах, али промишљено, наоружана богатим искуством и знањем, са једноставношћу, искреношћу и спонтаношћу каква се не среће често. Када бих морала да издвојим једну реченицу да је опишем, рекла бих – волела је живот и волела људе. Није се затворила у себе ни онда када јој је живот искочио из нормалног колосека и када је остала без своје Ане, ни када је на вечни починак отишао њен животни сапутник, њен Бранко. Врата њеног дома увек су била отворена да се уз трпезу (која је увек била пуна, као код људи који госте радо дочекују и увек примају) и уз чашу доброг вина мало поразговара.

А професорка Премк је волела да разговара са људима, са сваким човеком као са себи равним – са својим студентима, младим колегама, драгим комшијама са којима је проводила вечери на клупи у дворишту, са продавцима на оближњој пијаци. А они су је сретали као што се среће добар, добронамеран и искрен човек.

Такву је и ми знамо, такву ћемо је памтити и помињати. И наставити да преносимо њен ентузијазам и њену љубав према делу коме је посветила читав свој живот.

Рада Р. Симијовић

Институт за српски језик САНУ, Београд

ПРОФ. ДР ДАРИНКА ГОРТАН ПРЕМК

Проф. др Даринка Гортан Премк остаће дубоко урезана у срцима македонских лингвиста. Њена сарадња са Институтом за македонски језик „Крсте Мисирков“, са Филолошким факултетом „Блаже Конески“, са Семинаром за македонски језик, књижевност и културу при Универзитету „Свети Кирило и Методије“, као и са делом академика МАНУ, почела је 1996. године, а трајала до краја њеног живота.

Професорка Дара одржала је по неколико специјалистичких предавања из области лексикологије и лексикографије у Институту и на факултету у Скопљу. Била је први инострани рецензент првог тома ТРМЈ (*Толковен речник на македонскиот јазик*), који је изашао из штампе 2003. године, и остала је подршка и консултант до последњег, шестог тома.

Била је изузетно цењен, конструктиван и пожељан члан у комисијама за одбрану магистарских и докторских дисертација у Скопљу. Имала сам срећу да ми буде члан комисије за одбрану и магистарске тезе и докторске дисертације, као и рецензент двеју монографија.

Заједно са професором Спасовим и професором Каранфиловским организовала је прву македонско-српску конференцију у Охриду у оквиру Семинара за македонски језик, књижевност и културу. Дара и Бранко Премк помогли су да обезбедимо присуство познатих светских лингвиста у Охриду на овој међународној научној конференцији.

Професорка, иако у деветој деценији живота, била је члан уређивачких одбора зборника *Македонски језик – извор научних истраживања* (*Македонскиот јазик – извор на научни истражувања*) у оквиру скупа Отворени дани Института за македонски језик (Отворени денови на Институтот за македонски јазик) и међународног зборника *Погледи на македонски језик* (*Погледи за македонскиот јазик*), који садржи радове седамдесет лингвиста из Европе и света.

Највећи дар од професорке Даре за све нас који је познајемо јесте што нас је научила да уважавамо и поштујемо различитости, научила истрајности, прецизности, мудрости и љубави према животу и према људима. Ушла је и остаје у нашим животима као професорка, рођака и човек који се везао за наше породице до краја живота.

И због тога: волели смо је и она је волела нас.

Елена Јованова Грујовска

Институт за македонски језик „Крсте Мисирков“, Скопље

ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
(1947–2024)

У Београду је 29. јануара 2024. године преминуо доктор Мирослав Николић, дугогодишњи научни радник у Институту за српски језик САНУ, потом редовни професор савременог српског језика Филолошког факултета Универзитета у Београду, дугогодишњи члан уредништва нашег часописа и једно вријеме његов уредник.

Мирослав Николић је рођен 9. децембра 1947. године у селу Горобиљу код Пожеге. Основну школу започео је и прва четири разреда завршио у родном селу, а наставио у сусједном селу Прилипцу. Средњу, Учитељску школу завршио је 1965. године у Травнику у тадашњој СР Босни и Херцеговини.¹ Наставио је школовање на Вишој педагошкој школи у (тада Титовом) Ужицу на Групи за српскохрватски језик и југословенске књижевности и дипломирао је 1967. године. Исте године наставио је студије на Филолошком факултету у Београду, на истој групи – Српскохрватски језик и југословенске књижевности. Дипломирао је 1969. године као одличан студент. Своје формално научно усавршавање Мирослав Николић је везао за научну област дијалектологије. Магистарски рад под насловом „Говор села Горобилја (код Ужичке Пожеге)“ одбранио је 1972. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Докторску дисертацију под насловом „Говор северо-западног Санцака“ одбранио је на Филолошком факултету у Београду 1990. године. Магистарски рад је објавио 1972. године у 19. књизи *Српског дијалектолошког зборника*, а дисертацију је објавио 1991. године у 37. књизи *Српског дијалектолошког зборника* под насловом „Говори србијанског Полимља“.

¹ Једном сам у разговору питао Мирослава откуд се он нашао у Травнику у средњој школи. Рекао ми је да је тамо отишао зато што је у то вријеме учитељска школа у Србији трајала пет година, а у Босни и Херцеговини – четири.

Мирослав Николић је свој радни вијек провео у Институту за српск(охрватск)и језик (од неког времена) САНУ и на Филолошком факултету у Београду. У Институту се запослио 1. септембра 1969. године као асистент приправник, у њему је урадио магистарску тезу и докторску дисертацију, стекао научна звања научни сарадник и виши научни сарадник. У њему је остао до 4. новембра 2002. године, са одсуством од једне године, када је служио војску, и од двије школске године (1979/80. и 1980/81), када је био на лекторату српскохрватског језика на Универзитету у Гетингену у Њемачкој. Послије три деценије рада у Институту Мирослав Николић је, пошто је изабран у звање редовни професор за морфологију савременог српског језика, прешао на Филолошки факултет Универзитета у Београду, гдје је остао до пензионисања 2013. године. Као хонорарни наставник више година је предавао и на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Као универзитетски професор Мирослав Николић није држао само квалитетну наставу; он је одшколовао и неколико младих стручњака који данас успјешно настављају проучавања у морфологији савременог српског језика. За нешто више од десет година рада на универзитету (Николић је и прије преласка на факултет неколико година предавао морфологију савременог српског језика), он је учинио много на изграђивању кадра, као што је његова заслуга и за изграђивање лексикографског кадра у Институту за српски језик САНУ. Ни ту његову заслугу не смијемо заборавити.

У Институту је главни задатак Мирослава Николића био рад на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*. На Речнику је он прешао пут од основног обрађивача грађе до редактора и уредника Речника. Резултати његовог рада садржани су у девет књига, од 8. до 16. књиге Речника. Мјеродавни кажу да су они изузетни и по количини и по квалитету урађеног, што је резултат чињенице да је у питању врхунски лексикограф и изванредан зналац српског језика.

Мирослав Николић је дао значајан допринос и српској дијалектологији, и то својим двјема монографијама у часопису *Српски дијалектолошки зборник*. Како је напријед речено, то су, у ствари, приређене за штампу Николићеве магистарска теза и докторска дисертација. Николићева магистарска теза представља опис говора његовог родног села лијепог имена – *Говор села Горобилџа (код Ужичке Пожеге)* (СДЗб XIX, Београд, 1972, 621–746). Од објављивања наводи се као изузетна монографија и цитира у многим дијалектолошким радовима. Дисертација – *Говори србијанског Полимља* (СДЗб XXXVII, Београд, 1991, 3–548) међу компетентним стручњацима сматра се за узорно дјело у српској дијалектологији. По објављивању опширно ју је представио

дијалектолог професор Радосав Ђуровић и у закључку рекао: „Ријечју, свиме: методолошким поступцима, грађом, количином информација и научном интерпретацијом – књига М. Николића *Говори србијанског Полимља* сврстава се међу неколике за узор у дијалектологији. Због тога, и због подручја које покрива, улази у списак драгоцјене, незаобилазне литературе коју користе студенти српског језика и лингвисти уопште. Овом књигом *Српски дијалектолошки зборник* потврдио је реноме који има у славистици“ (*Јужнословенски филолог* XLIX, 1993, 237). Да овако висока оцјена монографије одговара научном значају њеном, нека послужи ова Ђуровићева оцјена поглавља о акценатском систему: „И кад би био засебна књига, овај одјељак, са више грађе (и мање резерви о појединим алтернацијама) могао би бити узор проучавања новоштокавске прозодије“ (исто, стр. 233). Ова монографија је добила награду Радио телевизије Београд.

Поред рада на великом рјечнику српског језика, Мирослав Николић је српску лексикографију задужио и другим дјелима. Објављивање његовог *Обрајног речника српског језика* (Београд – Нови Сад, 2000) представља догађај у српској лексикографији. У питању је капитално дјело српске лексикографије обима преко 1400 страница са преко 163.000 акценатованих ријечи, на ком је аутор годинама радио. У години у којој се овај рјечник појавио огласио се Одбор за стандардизацију српског језика посебном одлуком (бр. 16), у којој је високо оцијенио дјело и његов значај. Између осталог, ту се каже: „Како је ово дело првенац у србистици и како је урађено на високом научном нивоу, који је у складу с већ познатим дOMETИМА у лингвистици њенога аутора др Мирослава Николића, то ће речник бити од изузетне користи и дело неопходно и незаменљиво у нашој науци о језику. У речнику су дати поуздани подаци свима који се баве фонетиком и фонологијом, акцентологијом, морфологијом и морфофонологијом, затим лексикографијом (књижевном и дијалекатском, укључујући и терминологију), те специјалистима за ономастику, студентима и наставницима на свим нивоима, песницима који воле риму и преводиоцима римованих страних текстова, као и свима другима које интересује структура српске лексике. Особито ће добро доћи ауторима двојезичких речника српскога и других језика“.

Овај Николићев подухват врло повољно је оцијенила и професор Даринка Гортан Премк, угледни лексикограф. У осврту објављеном по његовом изласку из штампе, између осталог, она је рекла: „За разлику од многих других речника овога типа, овај речник није само попис речи инверзно поређаних по алфabetу, он садржи и потребне лекси-

кографске информације, као што су лематска форма, коју је у многим случајевима аутор морао утврђивати друкчије у односу на решења у постојећим дескриптивним речницима (а лексикографи знају да је није увек лако утврдити), затим прозодијска обележја, акценат речи, које је, такође, аутор у немалом броју случајева морао поправљати у односу на решења из ексцерпираних речника, даље, речник садржи ознаку за морфонолошку измену обличке основе, податак о екавској и ијекавској форми, додатне коментаре уколико су потребни, и што је најважније, ознаку извора из кога је преузета реч. А ова ознака извора није пуки библиографски податак, она упућује на речник у коме можемо наћи семантички садржај, семантичку структуру дате лексеме; нпр., без овога податка и стручњаку кориснику овога речника не би било јасно зашто је аутор дао као две придевске леме *задружни* и *задружан* (мада је у Речнику САНУ дат само облик неодређеног вида као лематска форма [...])“ (*Наш језик* XXXIV/1–2, 2001, стр. 170–171). Затим она указује који други рјечници се могу урадити на основу овога рјечника, да би закључила: „Обратни је речник основа свих даљих лингвистичких речника и свих даљих дериватолошких испитивања“ (исто, стр. 172).

Обратни рјечник је Мирославу Николићу свакако био од користи на другом великом послу који му је припао – редактор једнотомног *Речника српскога језика*, који је израдила група сарадника Института за српски језик САНУ и одсјека за српски језик на Филолошком факултету у Београду. Као редактор он је потписао неколико његових издања: прво, екавско издање 2007. године (са нешто поправљеним доштампаним издањем 2011), друго, екавско (нешто проширено, нешто поправљено и измијењено) издање 2018. године и треће, ијекавско издање из 2021. године. Сваки пут је Мирослав Николић изнова претресао цјелокупан рјечник, који је, као што знамо, врло обиман (друго издање је нарасло на 73.300 одредница – обавјештава нас редактор). Посебно је велики труд уложен у изради ијекавског издања. Није у питању напросто ијекавизација претходног екавског издања, већ врло комплексан посао који задире и у домен лексикографске обраде, што је редактор објаснио у *Уводним напоменама*. Поред тога Мирослав Николић је прегледао цио текст полазног, другог екавског издања и извршио многе измјене, а неке, најважније је у *Уводним напоменама* и навео у девет тачака. Завређује да се оне овдје, макар у краћој форми истим редом, помену јер су врло битне да би се видео тај велики труд редактора²:

² Нисам сигуран да и наша стручна јавност зна да ово, ијекавско издање има толико значајних измјена и допуна и да би требало да убудуће служи свима који се

- а) Избачене су многе ријечи и значења ријечи за које редактор мисли да им није мјесто у оваквом рјечнику;
- б) Унијет је извјестан број нових ријечи и значења;
- в) Одстрањене су све (?) ријечи које се упућују (скраћеницом в.) на одредницу које нема у рјечнику;
- г) Избачена је из дефиниција већина ријечи које у рјечнику нису наведене као одреднице (што би, иначе, значило објашњавати непознато непознатим);
- д) Код многих ријечи преформулисана је или потпуно измијењена дефиниција њиховог значења;
- ђ) Додати су граматички подаци и акценатске варијације код одређеног броја ријечи (посебно глагола и именица) којих није било у полазном издању ...;
- е) Код већине глагола наведен је и податак о прелазности или непрелазности радње ...;
- ж) Поједина објашњења значења ријечй илустрована су сада примјерима, а није их било у претходним издањима ...;
- з) Тамо гдје није било добрих синонима којима би се протумачило значење (или неко од значења) одређене лексеме (а правих, потпуних синонима у језику и нема много) аутори су понекад прибјежавали прављењу нове ријечи (...) (стр. 7–8).

Послије свега наведеног, сасвим је логична Николићева препорука рјечника: „Све што је претходно наведено (најсажетије што је могуће) говори о томе да *Рјечник српскога језика (ијекавско издање)* није само пука ијекавизирана копија Речника МС из 2011. г., тако да бисмо, парафразирајући Вука Карацића, могли рећи да је ово, ијекавско издање, 'исто то само доста друкчије'. 'Друкчије' не мора (или бар не мора увијек) значити и боље, поготову ако се има у виду да је приређивач, приликом наведених измјена, сигурно правио сопствене грешке, што ће се, нажалост, видјети тек кад буде прекасно, тј. кад Рјечник буде штампан. Упркос томе, сматрамо (нескромно, што иначе приређивачу није својствено) ово издање најбољим до сада, па га свесрдно препоручујемо свима који говоре, разумију или уче српски језик и могу да читају ћирилицу (коју, уосталом, није тешко научити)“ (стр. 8).

Све говори о каквом великом послу се ради кад је у питању издавање једнотомног рјечника српског језика Матице српске, а чији редактор је био Мирослав Николић. Вриједи напоменути да је прво издање овог рјечника добило награду „Павле Ивић“ 2008. године.

обраћају за помоћ овом Матичином једнотомнику, па нека макар и овом приликом то буде обзнањено за читаоце који нису узимали овај рјечник у руке.

Осим дијалектологије и лексикографије, Мирослав Николић се интензивно и успјешно бавио савременим српским књижевним језиком, морфологијом и творбом ријечи, као и језичком нормом и језичком културом. Овдје се на томе нећу детаљније задржавати, будући да ће томе нешто више пажње бити посвећено на другом мјесту у раду овог карактера. Ипак треба рећи да његове обимне студије посвећене појединим питањима морфологије савременог српског језика представљају велики допринос у науци и крупан искорак у опису и тумачењу тих питања. Да овдје поменем само неколико радова објављених у нашем часопису (а има их и на другим мјестима) послјије његовог „задужења“ за писање *Морфологије*:

„Природни и граматички род именица“, *Наш језик* XXXIV/3–4, 2003, 181–194; „Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа: на примјерима из српског књижевног језика“, *Наш језик* XXXIV/1–4, 2004, 6–12; „Творба глаголског прилога прошлог у српском књижевном језику“, *Наш језик* L/1–4, 2009, 13–23; „Облици инструментала јединице именица и-врсте у српском књижевном језику“, *Наш језик* LI/3–4, 2010, 3–48; „Вокатив јединице именица II врсте у српском књижевном језику“, *Наш језик* LVIII/1–2, 2017, 1–25; „Како се у српском језику броји оно што значе именице *pluralia tantum*?“, *Наш језик* LIII/1, 2022, 1–19; „О краћим облицима придева насталим конверзијом од глаголског прилога садашњег у савременом српском језику“, *Наш језик* LIV/1, 2023, 1–26.

Ови радови, обимни и врло значајни, настали су када је Мирослав Николић, по преласку на Филолошки факултет, био ангажован у Институту на пројекту *Ојис и сјандардизација савременог српског језика*. Писац ових редова, тада руководилац пројекта и директор Института за српски језик САНУ, професора Николића је ангажовао на том пројекту уз договор да крајњи резултат рада буде његова *Морфологија савременог српског језика*, која недостаје у едицији „Прилози граматици српског језика“, заснованој на предлог Одбора за стандардизацију српског језика. Иако су сви ти крупни прилози, у ствари, дио те цјелине, нажалост, аутор је није успио довести до краја. Треба имати у виду, међутим, једну оправдавајућу околност – да је то вријеме у коме је проф. Николић био ангажован као редактор једнотомног рјечника.³

³ Присјећам се једне анегдоте у вези с радом на *Морфологији*. Једном сам, у необавезном разговору с М. Николићем у његовом кабинету на факултету, кад смо дошли и до напредовања посла на *Морфологији*, понудио да примим у Институт једног приправника коме би једини посао био да прикупља грађу за *Морфологију* и ради друге сличне послове, што не би доводило у питање (само) његово ауторство. Он је већ имао спреман одговор: „Слично ми је предлагао и Павле [Ивић] кад сам радио *Обраћати речник* и ја сам му рекао: имам поверење само у себе“. Кад знамо, а знамо многи, колико је Мирослав Николић био несебичан у пружању сваке помоћи млађима и давању савјета

Мирослав Николић је, као реномирани лингвиста, био члан уредништва у нашим најугледнијим лингвистичким часописима: *Јужнословенски филолог*, *Српски дијалектолошки зборник* и *Наш језик*. Он је непуних пет деценија био члан уредништва *Нашег језика*, а међу неколико је с најдужим уредничким стажом. Члан уредништва *Нашег језика*, једно вријеме и његов секретар, био је од XXI/3 за 1975. до LIV/2 годишта за 2023. годину. У овом часопису објавио је и свој први и свој посљедњи научни рад – први под насловом „О посесивном генитиву личних имена“ објавио је у *Нашем језику* XVII/5, а посљедњи „О краћим облицима придева насталим конверзијом од глаголског прилога садашњег у савременом српском језику“ објавио је у *Нашем језику* LIV/1 за 2023. годину. Такође, он је био десет година уредник *Нашег језика*, од књиге XXXI до књиге XXXVI. Као уредник, Мирослав Николић успио је да одржи висок реноме који овај часопис у србистици има. Уредништво *Нашег језика* му је посветило посебну свеску поводом 70 година живота (XLVIII/3–4, 2017), са његовом библиографијом, у знак поштовања и захвалности за све што је дао часопису као дугогодишњи сарадник, члан уредништва и уредник.

Као истакнути српски лингвиста, Мирослав Николић је био члан Одбора за стандардизацију српског језика, као представник Института за српски језик САНУ, од његовог оснивања 1997. године до краја живота. Његов допринос овом највишем и једином свесрпском и свеинституционалном научном тијелу, основаном ради усаглашавања послова на изучавању српског језика, осавремењавању његове норме и бриге о статусу српског језика на цјелокупном српском говорном и националном простору, био је и велик и видљив и цијењен.

Велики допринос Мирослава Николића стандардизацији српског језика, изграђивању и његовању језичке културе кроз више деценија није остао незапажен у стручној и културној јавности. Мирослав Николић је и добитник Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе за 2014. годину.

Са одласком Мирослава Николића наука о српском језику изгубила је једног од највећих научника на размеђи два вијека. Остало је његово велико дјело, уткано у српску науку и културу, по коме ће и он живјети у будућим генерацијама.

Срејко З. Танасић

Институт за српски језик САНУ, Београд

на основу његовог раскошног знања, ово можемо схватити искључиво као знак његове изузетне одговорности за сваки посао који ради.

ПРОФ. ДР ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ
(Деспотовац, 29. јануар 1940 – Београд, 17. мај 2024)

Гордана Јовановић рођена је 29. јануара 1940. године у Деспотовцу. По завршеној основној школи у родном месту, уписала је ћупријску гимназију. Дипломирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 1963. године, и то на два група – на групи за руски језик и књижевност и групи за полски језик и књижевност. Наставно-научну делатност у славистици започиње 1964. као лектор за руски језик на Филозофском факултету у Приштини. Добија стипендију и 1967. одлази у Пољску на докторске студије на Јагелонском универзитету у Кракову. Тамо је 1969. и докторирала на језику *Јаничаревих усјомена*, односно *Турске хронике* Константина Михаиловића из Островице (из чега је произашла њена монографија *Studia nad językiem „Pamiętników Janczara“ (na podstawie dwóch rękopisów polskich redakcji pierwotnej)*, Kraków, 1972). Ментор при изради тезе био је чувени професор Витолд Ташицки.

Осим што се усавршавала у славистици и полонистици, ширила је изучавање српског језика у Пољској као лектор за српскохрватски језик на Катедри за славистику поменутог универзитета до 1971. године. У то време, заједно са колегом Зђиславом Вагнером, припремила је избор текстова и вежби за наставу српског као страног (Jovanović, Gordana, Zdzisław Wagner, *Srpskohrvatska čitanka*, Kraków, 1972, 194 str.).

По повратку у Београд, 1972. почиње са радом у Институту за српскохрватски језик САНУ, где после основне обуке у раду на Речнику САНУ, прилази групи старословениста. Са већ тада знаменитим стручњацима, будућим академицима Митром Пешиканом и Иреном Грицкат, те са Димитријем Стефановићем Сентандрејцем, Николом Родићем, Радом Ковачевић и другима, ради на изучавању српског средњовековног писаног наслеђа, утире путеве српске историјске лексикографије и историјске ономастике.

На Филолошки факултет Универзитета у Београду прелази 1978. године, када је изабрана у звање доцента, а у звање редовног професора 1989. Као хонорарни наставник предавала је и на Филозофском факултету у Сарајеву, где ју је умало затекла опсада Сарајева. Према сећањима њених студената, унела је нов приступ настави, успоставила непосредан контакт са студентима, дискутовала са њима и о славистичким темама, али и о свакодневним, како у формалним, тако и у неформалним разговорима. То могу посведочити и све потоње генерације студената са Филолошког факултета у Београду, и то не само славистике него и других језика ако им се слушаоница налазила тик уз ону у којој је професорка Гордана држала наставу, јер је пауза нестрпљиво чекана. Топлих црта лица и широког осмеха, бистроплавих очију, уливала је поверење у своје саговорнике и пленила пажњу. Пензионисана је 2007. године, али је науци остала предана до пред крај живота, што истражујући српско средњовековно наслеђе, што изграђујући научни кадар, организујући скупове, превodeћи с пољског и српскословенског и уређујући књиге.

Обављала је бројне функције и била у саставу значајних међународних и националних научних и стручних тела. У Институту за српски језик САНУ обављала је дужност председника Научног већа и руководила је Старословенистичким одсеком од 2005. до 2011. године, када је и објављена *Огледна свеска српскословенског речника јеванђеља* (2007). На Филолошком факултету у Београду била је управник Центра за постдипломске студије, управник Одсека за славистику, члан Савета Међународног славистичког центра, председник Југословенског славистичког комитета, председник Славистичког друштва Србије. Била је члан двају Академијиних одбора – Старословенског одбора САНУ и Одбора за изворе српског права, као и члан Комисије за црквенословенске речнике при Међународном комитету слависта. Као изузетан русиста, полониста, слависта, историчар српског језика, ономастичар и познавалац српскословенског, али и других старијих типова књижевног језика код нас и у словенском свету, као и старосрпског језика, чинила је састав бројних уредништава периодичних публикација и зборника. Сарађивала је са археографима, историчарима, историчарима уметности, историчарима права, теолозима, текстолозима. Менторисала је велики број магистарских и докторских теза и била потписник комисија за бројна научна звања, остављајући и изграђујући достојне настављаче.

Националну науку и културу задужила је приређивањем, у сарадњи са Николом Родићем, критичког издања *Мирослављевог јеванђеља* (Београд, 1986), најстаријег и најзначајнијег споменика српске редак-

ције. Ништа мањег значаја и мањих домета није ни њен рад на проучавању дела Константина Костенечког Филозофа, штићеника и биографа славног деспота Стефана Лазаревића. Приредила је једанаесту књигу (Београд, 1989) знамените едиције Стара српска књижевност у 24 књиге, у којој је превела Константинов језички трактат *Сказаније о њисменех*, редиговала превод деспотовог житија из пера Димитрија Богдановића, дала коментаре и речник мање познатих речи на крају књиге. После безмало две деценије, научној заједници и широј јавности подарила је нови превод *Живої Стефана Лазаревића десјоїа срїскога* са напоменама, који је доживео два издања (Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2007; Издавачки фонд Српске православне цркве Архиепископије Београдско-карловачке, Београд, 2009). Посебну пажњу посветила је језичким и жанровским цртама деспотовог животописа, а радови о томе налазе се у бројним зборницима. Са Виктором Савићем и Радмилом Ковачевић приредила је Куљбакинову *Славјанску ѡалеографију* (Београд, 2008). Њена библиографија броји преко 170 јединица, у којима се, поред поменутих тема, бавила текстолошким питањима српских јеванђеља, историјскоономастичким анализама, проучавањем српскословенске и старосрпске лексике и семантике, па је једнако значајан и њен допринос историјској лексикологији колико и историјској граматизи. Природно, пружила је допринос и лексикографији. Учествовала је како на домаћим тако и на међународним скуповима широм Европе, размењујући знања и искуства са знаменитим славистима.

Професорка Јовановић као изузетан познавалац савременог пољског језика, али и руског, те редакцијских особености старословенског језика, нарочито српскословенског, као и старосрпског, са два чланка била је приносник и у нашем часопису („Питања и одговори [транскрипција и адаптација речи из пољског и руских презимена на -нин]“, XXII/1–2, 1976, 78–79; „Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“, XXVII/1–2, 1986, 90–92). Поменимо још да је превела и монографију Казимјежа Фелешка *Значења и синџакса срїскохрваїског гениїива* (Београд – Нови Сад, 1995).

Носилац је бројних награда за научни допринос, као што је Повеља „Радован Кошутић“ (2018), коју додељује Славистичко друштво Србије. Била је почасни грађанин општине Деспотовац, носилац плакете поводом 25 година од оснивања манифестације Дани српскога духовног преображења.

Завичај је задужила и завичају се одужила проучавајући рад и улогу чувене Ресавске школе у историји српске писмености, свуда проносећи славно име деспота Стефана Лазаревића и његове задужбине Манасије. Од 2011. године вршила је дужност председника Програмског савета манифестације Дани српскога духовног преображења и главног уредника серије тематских зборнка *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, у оквиру које је уредила дванаест књига, окупљајући значајна имена медијевистике.

Сведочанство о некадашњем Деспотовцу, о своме пореклу, својој Ресави оставила је у књизи разговора са новинаром Милошем Јевтићем *Пределі слависти́ке* (Београд, 2008).

Тихим одласком професорке Гордане Јовановић 17. маја српска филологија, али и славистика у целини, изгубила је знаменитог научника, њена Ресава свога амбасадора на пољу науке и културе, а њени пријатељи оданог и великог човека.

Марина Љ. Сјасојевић
Институт за српски језик САНУ, Београд